89-3
4

avots

Denī Didro

RAMO BRĀĻADĒLS

PAGĀTNES
DOMĀTĀJU
DARBI

SĒRIJA „AVOTS"

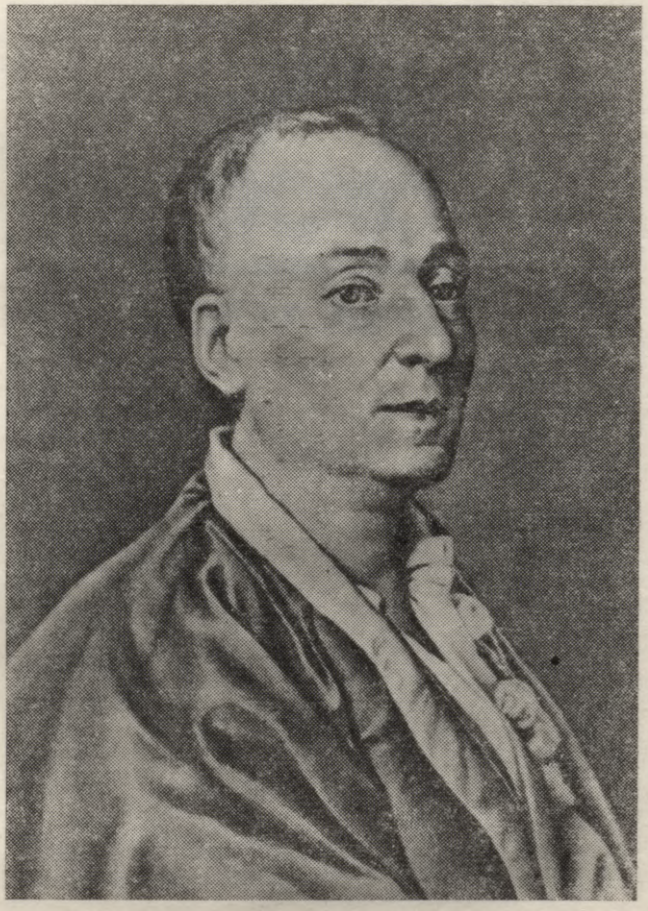

Denī Didro

L 89-3/4

L 84

Denī Didro

RAMO BRĀĻADĒLS

RĪGA «ZVAIGZNE» 1988

84.4Fr-44
Di 187

V. Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA
89-9 0304054732

Denis Diderot
LA RELIGIEUSE. LE NEVEU DE RAMEAU
Moscou, Editions du Progres, 1980

IZDEVNIECIBAS «ZVAIGZNE» SĒRIJA «AVOTS»
IZNĀK KOPŠ 1977. GADA

Sērijas «Avots» redkolēģija:
N. Antēns, M. Kūle, A. Rolova, A. Rubenis, V. Zariņš, P. Zeile

«Ramo brāļadēls» ir viens no izcilā franču domātāja D. Didro nozīmīgākajiem literāri filozofiskajiem sacerējumiem, kurā groteski un nesaudzīgi atainota Francijas sociālā un kultūras dzīve XVIII gs. Tā galvenais varonis ir reāla persona — komponista Ž. F. Ramo brāļadēls, tomēr te viņš uzlūkojams kā literārais tēls, kurā koncentrētas *noteiktu sociālo aprindu mūžsenās iezīmes*, kurš pauž vai attēlo tās *daudzās pozas*, ko cilvēkam spiež ieņemt dzīvē viņa gara, gribas vai miesas nabadzība.

Šis darbs doļ iespēju izprast *daudzu veiksmīgu darboņu panākumu avotus*, turklāt sniedzot arī ieskatu mākslas, kultūras, ētikas, audzināšanas problemātikā. Tas paredzēts studentiem, aspirantiem un augstskolu pasniedzējiem, kā arī visiem pārējiem lasītājiem, kas dziļi interesējas par cilvēkzinātnes jautājumiem.

No franču valodas tulkojis, priekšvārdu sarakstījis
un piezīmes sastādījis *Vilnis Zariņš*

D $\frac{4703010100-131}{M802(11)-88}$ 1.88.
ISBN 5-405-00211-9

© *Tulkojums latviešu valodā, priekšvārds, piezīmes, izdevniecība «Zvaigzne», 1988*

INDIVĪDA UN SABIEDRĪBAS ATTIECĪBU PARADOKSI D. DIDRO SATĪRĀ «RAMO BRĀĻADĒLS»

Izcilais franču filozofs, literāts un kultūras darbinieks **Denī Didro (Denis Diderot, 1713—1784)** bija viens no aktīvākajiem franču apgaismotājiem, kura daudzveidīgā darbība būtiski ietekmēja franču kultūras attīstību XVIII gs. vidū un otrajā pusē. Dažās nozarēs, it īpaši zinātņu sistematizācijā, filozofijas metodoloģijas jautājumos, estētikā un literārajā jomā viņa veikums nav zaudējis nozīmi arī mūsdienās.

Didro dzimis Langras pilsētā Austrumfrancijā kā otrais bērns un vecākais dēls ģimenē. Nākamā domātāja tēvs bija augsti kvalificēts nažu kalējs, materiālajā ziņā ļoti pārticis, viens no savas cunftes vadītājiem pilsētā. Savu bērnu audzināšanai viņš veltīja daudz pūļu un līdzekļu, taču, būdams dziļi reliģiozs cilvēks, centās tos gatavot baznīcas dienestam. Viņa pūles daļēji vainagojās panākumiem. Abas meitas kļuva par mūķenēm un jaunākais dēls — par abatu. Arī vecākais dēls tika virzīts pretī garīdznieka karjerai, taču vēlāk izraudzījās citu ceļu.

Nākamais filozofs 11 gadu vecumā sāka mācīties Langras jezuītu koledžā, kur gatavoja galvenokārt zemāko rangu garīdzniekus. Skolā bija maz mācību priekšmetu: līdzās franču valodai un elementārajai matemātikai daudz uzmanības veltīja vienīgi latīņu valodas un kristīgās reliģijas tekstu apgūšanai, taču, tāpat kā citās jezuītu vadītajās mācību iestādēs, vairums skolnieku visu paredzēto vielu apguva ļoti pamatīgi. 13 gadu vecumā Didro izcirpa tonzūru, ietērpa viņu sutanā un sāka dēvēt par abatu, bet zēnā modās tik dedzīga vēlēšanās

turpināt izglītību Parīzē, ka viņš plānoja bēgt no mājām. Labvēlīgu apstākļu sagadīšanās lēma viņam citādu nākotni.

Denī Didro tēvabrālis bija katoļu garīdznieks, kanoniķis ļoti turīgā draudzē Langras tuvumā. Šo draudzi viņš bija iecerējis atstāt mantojumā brāļadēlam, bet 1728. gadā, kad viņš nomira, vietējie katoļu baznīcas vadītāji viņa «mantojumu» sadalīja citādi, nekā bija iecerējusi Didro ģimene. Šāds jautājuma risinājums nākamā filozofa tēvā radīja lielu īgnumu pret vietējiem baznīcas darbiniekiem un viņš vairs nepretojās sava dēla centieniem mācīties Parīzē.

Parīzē Didro mācījās Dārkura koledžā. Te nebija jezuītu ietekmes, toties bija diezgan dzīvas jansenisma tradīcijas. Līdztekus senajām valodām koledžā daudz uzmanības veltīja arī matemātikas, dabaszinātņu un moderno valodu apgūšanai. Vispārējais mācību līmenis te bija ievērojami augstāks nekā provincē. Sevišķa nozīme nākamā filozofa mūžā bija tam faktam, ka koledžā pamatīgi mācīja angļu valodu. Tā XVIII gs. Francijā vēl bija diezgan maz zināma, jo visi izglītotie angļi tad labi prata franciski. Turpretī Anglijā kapitālisma attīstība sekmēja zinātņu, it īpaši praktisko zinātņu nozaru strauju augšupeju un to sasniegumi tika fiksēti un apkopoti daudzās grāmatās, kas iznāca angļu valodā. Iespēja lasīt oriģinālā ne tikai seno autoru tekstus, bet arī sava laika ievērojamāko praktisko nozaru zinātnieku publikācijas, bez šaubām, deva iespēju nākamajam Enciklopēdijas veidotājam ievērojami paplašināt savu apvārsni. Turklāt angļu valodas prašana viņam nodrošināja arī zināmas iespējas gūt iztiku tajā laikā, kad viņš dzīvoja Parīzē bez noteiktas nodarbošanās.

Kad 19 gadu vecumā Didro pabeidza koledžu un ieguva mākslu maģistra grādu, viņš kategoriski atteicās kļūt par garīdznieku. Tēvs, cerēdams izveidot savu dēlu par juristu, nodeva viņu mācībā pie prokurora. Tomēr šajā darbā nākamais filozofs neizrādīja īpašu centību un lielāko daļu laika veltīja Voltēra, P. Beila, T. Hobsa, Dž. Loka, kā arī citu filozofu sacerējumu lasīšanai. Redzēdams, ka no Denī neizniks veiksmīgs jurists, tēvs piedāvāja viņam iespēju studēt medicīnu, taču saņēma striktu atteikumu. Tad tēvs, uzskatīdams, ka dēls ir nekam nederīgs slaists un dienaszaglis, pārstāja sniegt materiālo atbalstu. Nākamais filozofs apmēram 10 gadu

nodzīvoja Parīzē dziļā nabadzībā, dažkārt no rīta nezināms, ko ēdīs pusdienā, un pusdienā nezināms, kur atradīs naktsmājas. Viņš pelnīja iztiku galvenokārt kā stundu pasniedzējs un repetitors, mācīdams gan matemātiku, gan arī valodas un citus priekšmetus, kā arī sastādīdams dažādus juridiska satura tekstus. Cīņā par eksistenci nestabilos un ļoti mainīgos apstākļos, atrodoties Parīzes sabiedrības sociālās hierarhijas pašā apakšā, ja neskaita deklasētos elementus, filozofs paša pieredzē iepazinās ar sava laiko sabiedrības ēnas pusēm un ieguva lielu dzīves pieredzi.

40. gadu sākumā Didro iepazinās un sadraudzējās ar Ženēvā dzimušo garīgi možo mūzikas skolotāju un nošu pārrakstītāju, vēlāk slaveno literātu un sabiedrības problēmu iztirzātāju Žanu Žaku Ruso (1712—1778), kas uz patstāvīga, diezgan dēkaina dzīvesceļa bija nostājies jau agrāk un, pelnīdams iztiku ar dažādiem līdzekļiem, visbiežāk strādādams par sulaini, bija izklejojis vairākus Dienvidfrancijas novadus, bet Parīzē viegli iekļāvies materiāli nenodrošinātajās zemākā ranga inteliģences aprindās. Līdzīgi uzskati viņiem tuvināja arī Sorbonnas universitātes absolventu Etjēnu Bonē de Kondiljaku (1715—1780), kurš, oficiāli būdams garīdznieks, bija aizrāvies ar Dž. Loka un citu angļu materiālistu sacerējumu studijām.

40. gadu beigās un 50. gados draugi pamazām atsvešinājās. Gatavojot Enciklopēdiju, Didro visciešāk sadarbojās ar matemātiķi Dalambēru. Mūža otrajā pusē viņam izveidojās ciešā draudzība un uzskatu kopība ar P. Holbahu un vairākiem dabaszinātniekiem. Turklāt kopš 50. gadu otrās puses viņam ar Ruso radās daudz domstarpību. Taču garīgie rosinājumi, kas bija gūti 40. gados, visiem trim vēlāk nozīmīgajiem domātājiem saglabājās visu mūžu.

40. gadu vidū pamazām nostabilizējās Didro materiālais stāvoklis. Dažu Parīzes izdevēju un grāmattirgotāju uzdevumā viņš sāka regulāri tulkot no angļu valodas dažāda satura sacerējumus. 1741. gadā viņš pārtulkoja Staniani «Grieķijas vēsturi» trīs sējumos, kas iznāca 1743. gadā. Nozīmīgākie viņa tulkojumi bija R. Džeimsa sastādītā «Medicīnas vārdnīca» 6 sējumos, pie kuras filozofs strādāja kopā ar diviem palīgiem (galvenokārt 1744. gadā), un angļu apgaismotāja A. Šāftsberija (1671—1713) sacerējums «Eseja par nopelnu un tikumu»,

kas visumā pauž deistisku pasaules uzskatu. Šo darbu D. Didro tulkojis samērā brīvi, vietumis ņemdams vērā arī tās atziņas, pie kādām bija nonākuši franču apgaismotāji pēc A. Šāftsberija nāves. Sākot ar četrdesmito gadu otro pusi, Didro dzīve cieši savijās ar franču Enciklopēdijas [Encyclopedie ou Dictionnaire raisoné des sciences, des arts et des mètiérs] izdošanas gaitu un likteni.

Kopš 1746. gada viņš publicēja arī savus oriģinālsacerējumus. Tie gan iznāca anonīmi, taču policija bija pietiekami labi informēta par autoru. 1748. gadā nāca klajā diezgan frivolais Didro darbs «Nekautrīgie dārgumi», kurā iztirzāti it kā Kongo valstī valdošie tikumi, kas izrādās apbrīnojami līdzīgi Francijas valdošo aprindu parašām. Līdztekus vieglprātīgajam sižetam te risinātas arī nopietnas problēmas par pieredzes lomu izziņā un par valdnieka atbildību tautas priekšā. Romānā minēts, ka iepriekšējais karalis licis padzīt no valsts visus pavalstniekus, kam nav bijušas tādas pašas rudas ūsas un zilas acis kā viņam. Šāda rīcība maz atšķīrās no Francijas karaļa Luija XIV politikas reliģijas jautājumos. 1749. gadā Didro publicēja «Vēstuli par aklajiem, lai pamācītu redzīgos». Tajā daži izziņas aspekti aplūkoti no materiālisma pozīcijām. Par šī un citu oficiālajai ideoloģijai neatbilstošo vai neērto sacerējumu izdošanu autors no 1749. gada jūlija līdz novembrim bija ieslodzīts Vensenas cietumā. Nozīmīgākais no Didro agrīnā perioda sacerējumiem bija «Domas par dabas interpretāciju» (1753) (tā tulkojums latviešu valodā iznācis 1979. gadā, un te nav nepieciešams to raksturot sīkāk).

Enciklopēdijas izdošana vairākkārt tika varmācīgi pārtraukta. 1752. gadā karaļa pavēle aizliedza pārdot divus jau izdotos Enciklopēdijas sējumus un lika izbeigt turpmāko sējumu sagatavošanu. Zinātniekiem un arī izdevējiem galma nesaskaņu dēļ gan izdevās panākt, ka aizliegumu drīz atcēla, taču 50. gadu otrajā pusē pret Enciklopēdiju izvērsās jauna rīdīšanas kampaņa. Tās rezultātā Didro tuvākais līdzstrādnieks Dalambērs atstāja darbu pie šī izdevuma. Arī Ruso personisku nesaskaņu dēļ pārtrauca sadarboties ar Didro. 1759. gadā Parīzes parlaments (tiesa) aizliedza Enciklopēdiju un karaļa padome anulēja izdošanas atļauju. Mazliet vēlāk Enciklopēdiju nosodīja Romas pāvests. Taču Didro, daudzu līdzstrādnieku atstāts, ik brīdi riskēdams nonākt cietumā par neatļauta izdevuma gatavošanu, intensīvi strādāja, rediģēdams rakstus, kuru autori bija izcilākie Francijas zinātnieki, filozofi un literāti, kā arī daudzu nozaru viskvalificētākie amatnieki un citi speciālisti, nezinādams, vai

vispār jebkad izdosies iespiest šos rakstus. Šajā dramatiskajā periodā filozofs sacerēja savus pret feodālo ideoloģiju visasāk vērstos rakstus (to skaitā «Mūķeni» un «Ramo brāļadēlu»). 1765.—1766. gadā Enciklopēdijas veidotājiem izdevās pabeigt, iespiest un piegādāt pasūtītājiem tos sējumus, kuru veidošana kopš 1757. gada bija aizliegta (proti, no astotā līdz septiņpadsmitajam). Līdz 1772. gadam iznāca vēl vienpadsmit sējumu, bet 70. gadu beigās laida klajā piecus papildsējumus un 1780. gadā vēl divus uzziņu sējumus.

Laikā, kad Francijā Didro tika dažādi ierobežots un ik dienas varēja gaidīt arestu par neatļautu darbību, viņa starptautiskā slava auga. Krievijas ķeizariene Katrīna II, vēlēdamās iemantot popularitāti Rietumeiropas kultūras darbinieku aprindās, kopš 1765. gada sniedza filozofam materiālu atbalstu. To noformēja tā, ka ķeizariene par 15 000 livriem nopirka filozofa bibliotēku, bet atstāja to viņa rīcībā līdz mūža beigām, uzdodot iepirkt par Krievijas sūtniecības līdzekļiem arī jaunas grāmatas un maksājot viņam kā bibliotekāram algu. Šāds darījums jūtami uzlaboja filozofa materiālo stāvokli un deva lielākas rīcības iespējas, taču no pašām smagākajām materiālajām grūtībām viņš jau bija izkļuvis paša spēkiem.

Pēc tam kad bija sagatavoti pēdējie Enciklopēdijas pamatsējumi, Didro atkal sarakstīja vairākus sacerējumus, kam arī mūsdienās ir svarīga nozīme filozofijas vēsturē un literatūrā. Nozīmīgākie to skaitā ir dialogi «Dalambēra un Didro saruna», «Dalambēra sapnis» un «Sarunas turpinājums», kas visumā pabeigti 1769. gada vasarā, «Tēva saruna ar bērniem», kas sarakstīta galvenokārt 1770. gadā, un romāns «Žaks Fatālists un viņa saimnieks» (1771).

Pēc Katrīnas II ielūguma filozofs 1773. gadā devās uz Krieviju. Pēterburgā viņš nodzīvoja no oktobra līdz nākamā gada martam. Liela prieka no tikšanās nebija nevienai pusei. Filozofs pārliecinājās, ka valdnieces interese par Apgaismību ir tikai ārēja un viņa nemaz nevēlas, bet varbūt arī nespēj mazināt tumsonību un patvaļu savas valsts dzīvē. Savukārt ķeizarienei bija vēlēšanās aizdabūt viesi ar godu ātrāk prom, jo Krievijā bija sācies zemnieku karš J. Pugačova vadībā, bet valdības cīņas līdzekļi pret dumpīgajiem zemniekiem nepavisam neatradās saskaņā ar Apgaismības ideāliem un valdniece negribēja, lai tie kļūtu plaši zināmi Rietumeiropā. Tādēļ

abas puses laipni, bet bez nožēlas šķīrās. Abu ceļojumu gadu vasaras filozofs nodzīvoja Nīderlandē, kur sagatavoja anonīmai publicēšanai vairākus savus darbus, kas bija veltīti Helvēcija filozofisko uzskatu kritiskai analīzei, kā arī dažiem ateisma jautājumiem.

Mūža pēdējos gados Didro pievērsās Senās Romas vēsturei un ateisma problēmām. Viņš miris 1784. gada 31. jūlijā. Pēc filozofa nāves viņa bibliotēka un vairums rokrakstu tika nosūtīti uz Krieviju. Lielākā šo materiālu daļa tagad glabājas Ļeņingradā Saltikova-Ščedrina bibliotēkā.

Francija Didro dzīves laikā bija viena no attīstītākajām un spēcīgākajām pasaules valstīm. Franču valoda jau kopš XVII gs. otrās puses bija kļuvusi par vispāratzītu starptautiskās saziņas līdzekli visā Eiropā. Franču grāmatas oriģinālā lasīja daudzu zemju izglītotie ļaudis. Uz Franciju mācīties, kā arī izklaidēties un uzdzīvot devās daudzu zemju mantīgo aprindu jaunieši, kas, notērējuši lielus līdzekļus, atgriezās dzimtenē ar spēju brīvi runāt franciski, ar lielu daudzumu franču apģērbu un modes piederumu un ar dziļu nicinājumu pret savu dzimteni. Šo faktu, protams, var vērtēt dažādi, taču jāpatur prātā arī tas, ka lielākā daļa tā laika Rietumeiropas filozofu, paši nebūdami franči, tur tomēr bija nodzīvojuši daudzus gadus un labi pārzināja franču kultūru (F. Bēkons, T. Hobss, Dž. Loks, G. Leibnics, D. Hjūms un daudzi citi).

XVIII gs. franču sabiedrību plosīja asas pretrunas, kas gadsimta beigās pārauga revolūcijā. Pēc franču zinātnieku aprēķiniem, XVIII gs. vidū Francijā dzīvoja aptuveni 20 miljoni iedzīvotāju. No tiem 14 miljoni bija zemnieki un laukstrādnieki, 4 miljoni — amatnieki, manufaktūru strādnieki, sīktirgotāji un dažādu aprindu nabadzīgie cilvēki ārpus lauksaimniecības, 600 000 — jūrnieki un armijas piederīgie, 500 000 — dažādu rangu garīdznieki, 650 000 — dažādu rangu ierēdņi, 90 000 — lieltirgotāji un finansisti. Aristokrāti te nav izdalīti atsevišķi, bet ietilpināti galvenokārt armijas un ierēdniecības piederīgo skaitā.

Privileģēto kārtu — muižniecības un garīdzniecības — pārstāvju kopskaits gadsimta vidū sasniedza nepilnu miljonu, bet līdz 1789. gadam, kad sākās revolūcija, tas bija izaudzis aptuveni līdz miljonam. Īsti turīgi dzīvoja tikai šo kārtu virsslāņi, bet arī pārējiem bija vairākas priekšrocības salīdzinājumā ar tautas vairākumu (piemē-

ram, viņi nemaksāja nodokļus). Daži privileģēto kārtu piederīgie veica ar sabiedrības un valsts dzīves regulēšanu saistītas funkcijas. Daļa aristokrātu darbojās armijā un valsts pārvaldē. Daudzi lauku garīdznieki mācīja lasīt zemnieku dēlus, samierināja ķildniekus un mierināja izmisušos. Taču kopumā privileģētās kārtas arvien vairāk izvērtās par parazītisku slāni, kas dzīvo uz pārējās sabiedrības rēķina un kavē normālu tās attīstību. Pārējos slāņus izmantoja ne tikai paši šo privileģēto kārtu piederīgie, bet arī viņu sulaiņi, kučieri, pavāri, modes preču tirgotāji un ražotāji, kā arī daudzie piedzīvotāji viņu mājās.

Lielākā daļa iedzīvotāju tiklab laukos, kā arī pilsētā dzīvoja trūcīgi. Tomēr tādi bada gadi kā iepriekšējos gadsimtos, kad dažkārt badā izmira veseli ciemi un jūtami samazinājās kāda novada iedzīvotāju skaits, XVIII gs. Francijai vairs nebija raksturīgi. Tiesa, iedzīvotāju vairākumam par pacelšanos pāri bada robežai nācās maksāt ar ļoti spraigu darbu un sīkstulīgu taupību.

Feodālā ekspluatācija notika, izmantojot ne tikai nodokļus, bet arī daudzus aizliegumus, ierobežojumus, privilēģijas un iekšējās muitas. Daudz jo daudz dažādu instrukciju sīki reglamentēja saimniecisko dzīvi un pakļāva to ierēdņu armijas detalizētai kontrolei. Neskaitāmie ierobežojumi deformēja un kavēja tirdzniecības, amatniecības un manufaktūru attīstību. Tie noveda valsts saimniecisko dzīvi dziļā stagnācijā, bet dažiem privileģēto kārtu grupējumiem deva lielus ienākumus. Prāva daļa savākto nodokļu tika izlietota, lai uzturētu to vācējus, kuri ražošanā nepiedalījās, bet ar savu darbību kopumā saimniecisko dzīvi veda postā un iedzīvotāju vairākumu — dziļā nabadzībā. Apstākļos, kad dažās citās zemēs, jo sevišķi Nīderlandē un Lielbritānijā, dzīve attīstījās bez tādiem žņaugiem, Francijas atpalicība salīdzinājumā ar šīm zemēm noteica tās sakāves vairākos karos un starptautiskās ietekmes mazināšanos.

Aplūkojamā periodā Francijā valdīja karalis Luijs XV, kas formāli nāca tronī 1715. gadā piecu gadu vecumā, reālās varas grožus pārņēma trīsdesmitajos gados, bet nomira 1774. gadā. Viņš bija ne visai apdāvināts, bet arī ne dumjš cilvēks. Luija XV zīmīgākās rakstura īpašības bija cietsirdība un baudkāre. Viņš nejuta atbildību par valsts, visas tautas un sev pakļauto ļaužu likteņiem, gandrīz neierobežoto varu izmantoja galvenokārt savu

ikreizējo iegribu apmierināšanai. Augstos un ietekmīgos amatos šis valdnieks iecēla dažkārt arī apdāvinātus un krietnus darbiniekus, bet vairāk gan avantūristus, nejēgas un pašlabuma meklētājus. Viņš uzklausīja dažus gudrus padomus, bet milzumdaudz aplamu un muļķīgu padomu. Luija XV valdīšanas laikā Francijas karaļa galms zaudēja savu sabiedriskās dzīves un kultūras centra nozīmi un kļuva lielākoties par lišķu, avantūristu un uzdzīvotāju pulcēšanās vietu. Tauta šo karali ienīda tā cietsirdības, izšķērdības un nemākulības dēļ, taču oficiāli viņš tika dēvēts — «mūsu karsti mīļotais karalis». Pavalstnieki, nesaucot viņu vārdā, sarunās cits citam varēja pavēstīt, ka «mūsu karsti mīļotais» atkal pastrādājis kārtējo muļķību vai nelietību.

Luijam XV piedēvēts teiciens «Pēc mums kaut grēku plūdi». Istenībā viņš to nav izdomājis. 1757. gadā, saņēmis ziņu par franču armijas sakāvi pie Rosbahas Vācijā, karalis ļoti sadrūmis ieradies madamas Pompadūras apartamentos, kur to pašlaik gleznojis Laports. Uzklausījusi karaļa žēlabas, ka Francijā viss iet uz putēšanu, viņa to mierinājusi ar vārdiem: «Tavam mūžam jau pietiks, bet pēc mums lai nāk kaut grēku plūdi.» Gleznotājs šo teicienu, kas apbrīnojami precīzi pauž tā laika Francijas valdošo aprindu dominējošo noskaņojumu, pierakstījis, un drīz tas kļuvis zināms visai izglītotajai sabiedrībai. Pēc Luija XV nāves nezināms autors uz viņa kapa atstājis šādu epitāfiju:

Te mierā rimis varens karalis.
Jau bērnībā, kad rāpus staigājis,
Viņš tautai papīrus kā naudu dāvājis,
Vēl bargu karu, lielāks izaudzis,
Vēl badu tad, kad sirmot iesācis,
Un mēri, kad šim gals bij' pienācis.
Lai svētīts tiek šis mūsu labdaris!

Feodālā iekārta Francijā bija novecojusi jau XVII gs. beigās, taču tad un XVIII gs. pirmajā pusē tā turējās diezgan stabili. To nespēja satricināt arī ieilgusī politiskā krīze Francijā pēc Luija XIV nāves 1715. gadā. Pastāvošo kārtību sargāja ļoti spēcīgais valsts aparāts un katoļu baznīcas iestādes. Skaitliski lielās, samērā augstu kvalificētās un labi organizētās policijas dēļ Francijas karaļus apskauda visi Eiropas valdnieki. Šādos apstākļos cīņa pret feodālo absolūtismu varēja būt sekmīga vienīgi tādā gadījumā, ja tajā saskaņoti piedalītos visi

progresīvie sabiedrības spēki. Francijas dažādās antifeodālās aprindas lielā mērā saliedēja apgaismotāji, tādēļ viņi bija galvenie XVIII gs. beigu franču revolūcijas idejiskie sagatavotāji. Saplūšana ar asu un nesamierināmu sabiedrisko cīņu ir franču Apgaismības būtiska iezīme, kas tai piešķīra sevišķu vērienu un unikālu nozīmi vēsturē.

Apgaismība kā antifeodāla un antiklerikāla ideoloģiska kustība bija sākusies jau pirms Didro dzimšanas. Vairums pētnieku par Eiropas Apgaismības sākumu uzskata XVII gs. beigas un XVIII gs. pirmos gadu desmitus. To saista ar Dž. Loka, Dž. Tolanda un A. E. Šāftsberija darbu iznākšanu Anglijā, P. Beila, A. Bulenviljē, dažkārt arī ar G. Leibnica darbību kontinentālajā Eiropā. Franču Apgaismību pieņemts datēt no 1715. gada, kad nomira Luijs XIV, līdz 1789. gadam, kad sākās franču buržuāziskā revolūcija. Apgaismībai, protams, it visur piemita antifeodāla ievirze, taču jāpatur prātā, ka Anglijā buržuāziskā revolūcija XVII gs. vidū notika ar reliģiskiem lozungiem un bieži izpaudās kā reliģisks fanātisms. Apgaismība Anglijā sākās tikai pēc tam, kad buržuāzija jau bija sev izcīnījusi dominējošās pozīcijas sabiedrībā. Savukārt Vācijā un vairākās Austrumeiropas zemēs Apgaismība gan uzstājās ar feodālo attiecību kritiku, taču nekļuva par revolucionāru ideoloģiju.

Francijā šo kultūras un sabiedriskās domas straujās attīstības periodu mēdz iedalīt trijos apakšperiodos, kuru robežas ir aptuveni 40. gadu otrajā pusē un 70. gadu vidū. Daži pētnieki (jo sevišķi VDR) franču Apgaismību dala divos periodos — līdz Enciklopēdijas pirmā sējuma iznākšanai 1751. gadā un pēc tam. Arī šādam dalījumam ir savs pamats, tomēr gribētos akcentēt lielo rosību Francijas garīgajā dzīvē jau 1747. un 1748. gadā, kas radīja gluži jaunu garīgo situāciju.

Pirmajā no trim apakšperiodiem, kas ilga mazliet vairāk nekā 30 gadu, izcilu progresīvās sabiedriskās domas paudēju vēl bija maz un nozīmīgi viņu sacerējumi iznāca samērā reti. Spilgtākie šāda rakstura darbi, kas izraisīja lielu sabiedrisku rezonansi, bija Voltēra antiklerikālā luga «Edips» (uzvesta 1718. gadā), Š. Monteskjē satīra «Persiešu vēstules» (1721), Voltēra apcerējums «Filozofiskās vēstules», kas sarakstīts galvenokārt 1731. gadā, bet publicēts 1734. gadā, Š. Monteskjē traktāts «Par romiešu diženumu un pagrimumu» (1734), kā arī

Voltēra traģēdija «Muhameds», kas sarakstīta 1740. gadā, bet pirmo reizi uzvesta 1742. gadā.

Tad pat, kad tika radīti šie spilgtie, progresīva patosa caurstrāvotie darbi, franču kultūrā tiem līdzās pastāvēja un skaita ziņā pat dominēja viegli, izklaidējoša rakstura sacerējumi un zināmu ietekmi saglabāja arī klasicisms ar savu svinīgi samāksloto stilu. Sabiedrības uzmanību šajā apakšperiodā joprojām lielā mērā piesaistīja dažādu reliģisku strāvojumu savstarpējie strīdi, kas sevišķi asi bija starp jezuītiem un jansenistiem katolicisma ietvaros.

Periods no XVIII gs. 40. gadu otrās puses līdz 70. gadu pirmajai pusei bija it kā franču Apgaismības *Zelta laiks*. Tad darbojās daudzi izcili autori un franču kultūra gandrīz vai ik gadus bagātinājās ar unikāliem meistardarbiem, kas ieguvuši redzamu vietu visas cilvēces labāko sasniegumu vidū.

Tas bija periods, kad daudzi antifeodālo ideju paudēji jutās pietiekami stipri, lai bez aplinkiem izsacītos par sava laika sabiedrības nožēlojamo stāvokli un tajā valdošajām nejēdzībām. Tomēr viņiem nācās riskēt ar savu labklājību, dažkārt arī ar brīvību, vai arī, lai izvairītos no vajāšanām, emigrēt un ilgus gadus dzīvot svešumā, tādēļ citi progresīvo uzskatu paudēji joprojām dažādi aizplīvuroja savas domas un pauda tās ar mākslas tēlu palīdzību. Savukārt arī feodālā absolūtisma valdošās aprindas kopumā un to enerģiskākie darbinieki it īpaši jutās vēl pietiekami spēcīgi, lai vajātu netradicionālo uzskatu paudējus. Viņi cerēja saglabāt savās rokās ideoloģiskās un kultūras dzīves valdošās virsotnes. Tomēr viņu pozīcijās radās arvien jaunas plaisas. Te iespējams tikai īsumā minēt dažus visievērojamākos notikumus un izdotos darbus filozofijā un literatūrā, tos, kam bija vislielākā ietekme uz sava laika sabiedrības dzīvi un uz sabiedriskās domas attīstību, kā arī tos, kas visvairāk bagātinājuši pasaules kultūru kopumā.

Šā perioda sākumā nāca klajā vairāki ārsta Ž. O. Lametrī darbi. Sevišķi nozīmīgs to vidū ir sacerējums «Cilvēks — mašīna» (1747), kurā pierādīts, ka cilvēka apziņai ir materiāls, fizioloģisks pamats. Kaut arī dažus jautājumus autors traktēja vienpusīgi (piemēram, neatzīstot, ka pastāv kvalitatīva atšķirība starp cilvēku apziņu un dzīvnieku psihi), viņa grāmata grāva teologu koncepcijas par cilvēku «dievišķo dvēseli». Autors, lai netiktu apcietināts, aizbēga uz Prūsiju.

Šajā pašā gadā Voltērs sarakstīja savu filozofisko romānu «Zadigs» (iespiests 1748. gadā). Tā darbība it kā notiek Senajā Babilonā, taču īstenībā tajā kritizēta un izsmieta feodāli absolūtiskās Francijas valsts un baznīcas iestāžu darbība. Arī turpmākajos gados sabiedrisko domu jūtami ietekmēja Voltēra sacerējumi. Svarīgākie to vidū bija «Mikromegs» (1752), kurā ar populāra tēlojuma palīdzību parādīts pasaules Visuma plašums un līdz ar to zemtekstā atspēkoti kristīgās reliģijas ticējumi par pasaules uzbūvi; «Kandids» (1759), kurā asi kritizētas un izsmietas visas Eiropas feodālās sabiedrības politiskās, ideoloģiskās un ētiskās vērtības XVIII gs. vidū, bet sevišķi nesaudzīgi raksturota Francijas sabiedriskā un kultūras dzīve, un «Traktāts par toleranci», kurā nosodīts reliģiskais fanātisms un parādīts, kā tā rezultātā uz melīgu denunciāciju pamata netaisni notiesāts un nogalināts Tulūzas tirgotājs Žans Kalass.

1748. gadā iznāca Š. de Monteskjē fundamentālais sacerējums «Likumu gars», kurā autors ar daudziem piemēriem pierādīja, cik nevēlama sabiedrībai ir visas varas koncentrēšana viena cilvēka vai vienas iestādes rokās. Viņš uzskatīja, ka valstī vajadzīgas trīs savstarpēji neatkarīgas varas — likumdošanas vara, izpildvara un kontroles vara, no kurām ikviena darbotos vienīgi savas kompetences ietvaros. Darbs bija tieši vērsts pret feodālā absolūtisma tiesisko kārtību un spēcīgi ietekmēja visu turpmāko likumdošanu visā pasaulē.

1749. gadā iznāca ievērojamā franču dabaszinātnieka Ž. L. L. Bifona fundamentālā darba «Dabas vēsture» pirmie trīs sējumi (pavisam šajā darbā ir 36 sējumi, un tas turpināja iznākt līdz 1789. gadam). Autors, balstīdamies uz ļoti bagātu faktu materiālu, pierādīja, ka Bībeles koncepcija par pasaules radīšanu pirms 5000—6000 gadiem ir nepamatota, jo dzīvās dabas attīstība uz Zemes ir daudz ilgāka. No pasaules uzskata viedokļa sevišķi interesants bija šā izdevuma XIV sējums, kurā ievietots raksts «Par dzīvnieku deģenerāciju», kas satur domu, ka dzīvnieku sugas laika gaitā varētu mainīties, piemēram, ēzelis varētu būt deģenerējies zirga paveids. Šāda doma bija krasā nesaskaņā ar Bībeles mācību par visu sugu nemainību kopš radīšanas dienas.

Ar tradicionālajiem uzskatiem nesaskanēja daudzi šajos gados iznākušie dabaszinātnieku darbi. To vidū īpaši minams Mopertui sacerējums «Eseja par kosmoloģiju»,

kurā autors pierāda, ka centieni pamatot dieva esamību, atsaucoties uz brīnumiem dabā, ir ļoti vāji argumentēti.

Aplūkojamā periodā iznāca arī vairāki citi ļoti nozīmīgi materiālistiskās filozofijas darbi. Sevišķa nozīme to vidū bija K. A. Helvēcija sacerējumiem «Par garu» (1758) un «Par cilvēku» (1773). Helvēcijs bija Dž. Loka sekotājs. Pārņemdams un turpinādams Loka uzskatus, Helvēcijs tos attīstīja tālāk, izmantodams franču Apgaismības teorētisko pieredzi, padarot Loka paustās empīriskā sensuālisma atziņas viegli lasāmas un saprotamas, ilustrējot tās ar daudziem piemēriem. Balstīdamies galvenokārt uz Loka koncepciju par cilvēku kā vienīgi vai galvenokārt kā audzināšanas rezultātu, viņš izveidoja savu mācību par sabiedrību un cilvēka vietu tajā. Saskaņā ar Helvēcija uzskatiem visi cilvēki tiecas galvenokārt pēc patīkamiem jutekliskiem pārdzīvojumiem. Visas pārējās vērtības — manta, vara, slava utt. — ir tikai līdzekļi. Šādi sacerējumi par cilvēka dabu autoru nesarūgtina: viņš tikai secina, ka labi iekārtotā sabiedrībā jārūpējas, lai pie jutekliskajām baudām un citiem labumiem visdrīzāk nonāktu tie indivīdi, kas visvairāk pūlējušies sabiedrības labā. Šāda koncepcija, kas ētikas vēsturē iegājusi kā «saprātīgā egoisma teorija», atstāj maz vietas kristīgās reliģijas un absolūtās valsts apoloģētu uzskatiem.

Ļoti nozīmīgi bija arī Didro drauga P. Holbaha sacerējumi. To vidū īpaši jāmin «Dabas sistēma». Tas iznāca 1770. gadā, un tā sagatavošanā piedalījās arī Didro. Izdevumam bija norādīta cita izdošanas vieta (Londona) un cits autors (1760. gadā mirušais zinātnieks Ž. B. Mirabo). Minētais darbs it kā apkopoja franču materiālisma labākos sasniegumus, pētot dabu, sabiedrību un izziņu. Lai gan dažās nozarēs, it īpaši sabiedrības izpratnē, tā laika zinātnes vispārīgās attīstības līmenis nedeva iespēju nonākt pie materiālistiskiem secinājumiem, jo sevišķi jautājumā par nepieciešamības un nejaušības dialektiskajām attiecībām, šis darbs bija liels sasniegums filozofijas attīstībā un ļoti rosināja progresīvās sabiedriskās domas veidošanos.

Ļoti savdabīga persona franču Apgaismības lielākās aktivitātes periodā bija Žans Žaks Ruso. Viņš guva ievērību 1750. gadā, saņemdams Dižonas akadēmijas prēmiju par sacerējumu «Vai zinātnes un mākslas attīstība ir veicinājusi tikumu uzlabošanos?». Autors atzina, ka zinātnes un mākslas attīstības gaitā cilvēki kļuvuši ļau-

nāki un viņu tikumi visādā ziņā pasliktinājušies. Darbs galvenokārt bija vērsts pret feodālās Francijas oficiālo kultūru, kas bija dziļi naidīga tautas masām, taču šā traktāta pamatdoma krasi disonēja arī ar franču Apgaismības svarīgākajām koncepcijām, jo vairums franču apgaismotāju uzskatīja, ka izglītības un kultūras izplatīšanās rezultātā cilvēki varētu kļūt labāki. Šādi uzskati tālāk attīstīti turpmākajos Ruso sacerējumos, kuru vidū īpaši jāatzīmē traktāti «Par nevienlīdzības izcelšanos starp cilvēkiem» (1755) un «Sabiedriskais līgums» (1762). Atšķirībā no Holbaha un citiem filozofiem, kuri sabiedrības problēmas centās interpretēt, izmantojot metodes, kas aizgūtas no dabaszinātnēm, it īpaši no mehānikas, Ruso tās centās risināt vairāk kā mākslinieks, nevis kā zinātnieks. Šāda pieeja viņam deva iespēju labāk izprast sabiedrības attīstības dialektisko raksturu. Līdzīga pieeja, kad par galveno cilvēka orientēšanās līdzekli pasaulē uzskatīts nevis prāts, bet gan jūtas, vērojama arī Ruso romānos, kuru vidū kā sevišķi nozīmīgi jāmin «Jaunā Eloize» (1761) un «Emīls» (1762).

Te, protams, minēti tikai tie šā laikmeta filozofu un dabaszinātnieku sacerējumi, kuri vislielākajā mērā ietekmēja zinātniskās un sabiedriskās domas attīstību, kā arī tie, kas saglabājuši savu nozīmi arī mūsdienās.

Trešajā franču Apgaismības periodā, kas sākās XVIII gs. septiņdesmitajos gados un turpinājās līdz revolūcijai, publicistiku un lielā mērā arī daiļliteratūru jau caurstrāvoja pirmsrevolūcijas noskaņas. Tad kultūras klimatu veidoja galvenokārt jauni, mazāka mēroga publicisti un popularizatori, kas dažādi kompilēja, variēja un nereti arī daudz atklātāk izteica tās idejas, ko izcilākie Apgaismības darbinieki bija jau formulējuši iepriekšējos periodos. Lielu, oriģināli domājošu autoru ienākšana filozofijā un literatūrā tā laika Francijai vairs nebija raksturīga (izņēmums šajā ziņā bija P. A. K. Bomaršē, kas savās lugās ar lielu mākslas spēku pauda laikmeta noskaņas).

Didro mūža aktīvākā daļa ietilpa franču Apgaismības uzplaukuma periodā. Vai šāda sakarība ir tikai ārēja un nejauša vai arī tā kaut kādā mērā ir savstarpēji nosacīta? Var būt, ka atbilde uz šādu jautājumu nemaz nav vajadzīga. Nav iespējams pateikt, kādus panākumus domātājs būtu guvis, ja būtu nodevies vienīgi literārajai jaunradei, vienīgi zinātnei vai vienīgi filozofijai. Svarīgāk

V. Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA
89-

ir apzināties faktu, ka viņš maz tiecies pēc saviem panākumiem un materiāla rakstura guvumiem. Izcilākie Didro sacerējumi filozofijā un literatūrā varēja tikt publicēti jau pēc viņa nāves un mūžā nenesa viņam ne mantu, ne slavu. Daudz laika un enerģijas Didro veltīja, lai palīdzētu sagatavot izdošanai darbus citiem autoriem (piemēram, Holbaham), kuri tikpat nesavtīgi cīnījās pret reakcionārām idejām. Darbu, kas ieguldīts «Enciklopēdijas» organizēšanā un tās rakstu rediģēšanā, nav iespējams novērtēt un izteikt nekādos citos lielumos. Didro vēl vairāk kā citi tā laika progresīvie kultūras darbinieki it kā iekusa Apgaismības kustībā, saauga ar to, virzījās un auga kopā ar to, nevairīdamies no uzdevumiem, ko nācās veikt savas tautas sabiedriskā un kultūras progresa labā.

Apgaismības attīstība Francijā un citās Eiropas zemēs, lai gan tai atzinīgus vārdus veltīja vairāki ietekmīgi valdnieki (it īpaši Prūsijas karalis Frīdrihs II un Krievijas ķeizariene Katrīna II), nebija nekāds triumfa gājiens. Gandrīz visās Eiropas valstīs pret to nikni vērsās tradicionālo uzskatu un pastāvošo sabiedrības formu aizstāvji, turklāt arī šie ārēji labvēlīgie monarhi faktiski lika šķēršļus tām visām Apgaismības izpausmēm, ko nevarēja kontrolēt paši. Daudzus sacerējumus, kuros paustas jaunas idejas, pēc tiesas sprieduma publiski sadedzināja, bet to autorus, ja viņi bija policijai zināmi un nebija savlaicīgi aizbēguši, ieslodzīja cietumā.

Grāmatu izdošanas aizliegumi, izdoto grāmatu iznīcināšana un to autoru vajāšana bija Francijas reakcionāru galvenie cīņas līdzekļi visā Apgaismības periodā. Laika gaitā progresīvās kultūras veidotāji iemācījās apiet šos šķēršļus. Darbus izdeva Nīderlandē, Anglijā un citās zemēs, kur franču cenzūras likumi nebija spēkā, par grāmatu autoriem minēja izdomātas vai sen mirušas personas, bet vēlāk tos nelegāli ieveda Francijā. Protams, kontrabandas ceļā Francijā nokļuvušās grāmatas bija dārgas, to glabāšana un izplatīšana bija saistīta ar risku, tāpēc tās bija retums. Daži izcilu autoru meistardarbi Francijā cirkulēja rokrakstā un arī bija pieejami tikai nedaudziem lasītājiem.

Tomēr progresīvo autoru slodzīšana cietumā vai viņu darbu iznīcināšana varas iestādēm bieži vien radīja neērtības, jo daudzos gadījumos viņi bija labi pazīstami un populāri plašās sabiedrības aprindās, dažkārt arī ār-

zemēs, turklāt vajāšanas rosināja interesi par viņiem un viņu darbiem. Daudzi augsti varasvīri, domādami arī par savu turpmāko karjeru, centās nenoskaņot pret sevi sabiedrisko domu, kas lielākajos Eiropas centros XVIII gs. otrajā pusē jau bija kļuvusi par ietekmīgu, no valdību uzskatiem diezgan neatkarīgu spēku.

XVIII gs. piecdesmitajos gados Francijas valdošās aprindas cīņā pret Apgaismību līdzās tradicionālajiem līdzekļiem sāka lietot jaunus paņēmienus, proti, centās personiski diskreditēt redzamākos apgaismotājus un kompromitēt viņu paustās idejas, liekot vērst pret viņiem dažādas epigrammas, odas un dramatiskos sacerējumus. Tā kā varas iestāžu pārstāvji labi maksāja par šāda rakstura paskvilām un parasti neafišēja pašu algošanas faktu, allaž atradās kāds profesionāli kvalificēts, bet morāli pagrimis autors, kas par atlīdzību bija gatavs pat mākslinieciski izkoptā formā un labā valodā noķengāt ikvienu varas iestādēm netīkamu kultūras darbinieku. Garākā laika sprīdī šo literāro prostitūtu darbībai nebija paliekošas ietekmes uz franču kultūras dzīves attīstību, jo, nodevuši savu talantu nelietīgu mērķu īstenošanai, viņi un vēl jo vairāk daudzie sīkākie pērkamie gariņi drīz zaudēja kvalifikāciju un spēju veidot kultūru tīri profesionālā aspektā, bet līdz ar to palika gan bez spējām ietekmēt plašākas sabiedrības aprindas, gan arī bez šiem «Jūdasa grašiem». Šo krišanu sekmēja arī tas apstāklis, ka intensīvas ideoloģiskas cīņas rezultātā izglītotās sabiedrības lielumlielais vairākums bieži vien pat neatkarīgi no savas sociālās piederības un savām politiskajām simpātijām ar riebumu agri vai vēlu novērsās no šiem pērkamajiem skribentiem un viņu ražojumiem.

XVIII gs. 50. gados un 60. gadu pirmajā pusē vēl nebija skaidri zināms, vai varas iestādēm ar policijas un savu literāro algotņu palīdzību izdosies vai neizdosies nomākt Apgaismības kustību. Didro, gatavojot izdošanai Enciklopēdiju, kura bija kļuvusi par tā laika progresīvās franču inteliģences svarīgāko vienojošo centru, visskaidrāk varēja just briesmas, kas draudēja franču kultūras progresīvās attīstības perspektīvām. Tādēļ piecdesmito gadu otrajā pusē un sešdesmito gadu sākumā viņš iecerēja un sāka rakstīt vairākus asi polemiskus sacerējumus, kas tieši atsaucās uz šā perioda ideoloģiskajām cīņām. Nozīmīgākie to vidū ir «Mūķene», kas pamatos noformēts 1760. gadā, un «Ramo brāļadēls», ko autors

sācis rakstīt 1762. gadā. Ne jau velti mēdz teikt, ka Didro Apgaismības kustībai piešķīris politisku dimensiju.

Didro talanta cienītājiem var izvirzīties jautājums: kādēļ autors pats nav publicējis savus izcilākos sacerējumus? Cēlonis, protams, nav drosmes trūkums. Filozofa darbs, gatavojot Enciklopēdiju arī tad, kad šis izdevums tika aizliegts un vairāki līdzstrādnieki pārtrauca darbu pie tā, rāda, ka drosmes viņam bijis vairāk nekā daudziem citiem. Ticamāka šķiet versija, ka viņš par sava mūža galveno uzdevumu uzskatījis Enciklopēdijas izdošanu un centies izvairīties no visa, kas varētu apdraudēt šā galvenā mērķa piepildījumu (par to liecina arī vairākas viņa vēstules). Enciklopēdiju rakstīja vairāki simti autoru, izdevums atspoguļoja un veidoja tālāk jauno pasaules uzskatu visās dzīves jomās. Pastāvošajai feodālā absolūtisma ideoloģijai Enciklopēdija deva tādus triecienus, kādus nespētu dot neviena atsevišķa, lai arī cik ģeniāla autora darbi.

Tad, kad Enciklopēdijas izdevums bija aizliegts, apturēts un nebija zināms, vai nākamie sējumi vispār ieraudzīs dienas gaismu, Didro iecerēja un sarakstīja pret pastāvošo ideoloģiju visasāk vērstos sacerējumus. Nav šaubu, ka Nīderlandes vai Anglijas izdevēji peļņas nolūkā labprāt būtu šos darbus laiduši klajā. To publicēšana, iespējams, būtu atstājusi bumbas sprādziena iespaidu uz Francijas augstāko sabiedrību. Taču nebija grūti iedomāties, ka tad autoram nāktos vai nu doties uz ārzemēm, vai arī uz cietumu. Tad nevarētu būt vairs runas arī par puslegālu darbu pie Enciklopēdijas neatļauto sējumu gatavošanas. Šis grandiozais darbs paliktu nepabeigts. Turpmākajā notikumu gaitā izrādījās, ka šāda nostādne bijusi pareiza, jo darbs pie Enciklopēdijas pēc pārtraukuma tomēr tika turpināts un pabeigts.

Ap 1770. gadu kļuva vispār redzams, ka ideoloģiskajā cīņā apgaismotāji kopumā ir guvuši uzvaru, ka tradicionālo uzskatu ietekme krasi samazinājusies, pērkamajiem kritiķiem vairs nav ietekmes uz sabiedrisko domu un pastāvošā kārtība turas gandrīz vai vienīgi ar varas līdzekļu palīdzību. Šādos apstākļos Didro vēlēšanās sekmīgi laist klajā visu 35 sējumu izdevumu ir pilnīgi saprotama. Taču pēc tam viņam jau bija vāja veselība un dzīve emigrācijā nesolīja nekādas darba iespējas.

Didro savus neizdotos sacerējumus arvien pārrediģēja un uzlaboja. Sevišķi ilgi viņš pilnveidoja satīru «Ramo

brāļadēls». Dažus no tiem Didro mūža pēdējos gados pavairoja vairākos eksemplāros ar pārrakstītāju palīdzību vai pašrocīgi. Ir pamats domāt, ka šādi pavairots arī «Ramo brāļadēls». Šie mūža beigās savairotie rokraksti nav pilnīgi identiski, un ikvienam no tiem pēc autora nāves bijis savs, dažkārt visai raibs liktenis.

Kad filozofs 1784. gadā nomira, viņa meita lielāko daļu manuskriptu kopā ar bibliotēku nosūtīja uz Pēterburgu Katrīnai II. Nosūtīto manuskriptu skaitā bija arī viens no «Ramo brāļadēla» eksemplāriem. Pētnieku vidū pieņemts uzskatīt, ka Veimāras sūtnis Pēterburgā 1803. gadā šo rokrakstu puslegāli izdabūjis no Aleksandra I arhīviem, dodams goda vārdu, ka to nepublicēs un nepārrakstīs. Šis eksemplārs nonācis Veimārā. F. Šillers un J. V. Gēte par to tik ļoti sajūsminājušies, ka Gēte darbu tūdaļ pārtulkojis vāciski un 1805. gadā to izdevis ar savām piezīmēm, jo tulkošanas ziņā sūtnis nebija uzņēmies nekādas saistības. Sūtnis atprasījis franču teksta eksemplāru un to aizvedis uz Pēterburgu. Veimārā no tā nav palikusi kopija.

Franču valodā satīra «Ramo brāļadēls» pirmo reizi izdota 1821. gadā. Vēlāk izrādījās, ka tās teksts bija Gētes izdevuma attulkojums franču valodā. Drīz pēc tam Didro meita Vandela kundze nodeva izdevējiem citu šā darba manuskriptu franču valodā. Tas publicēts 1823. gadā. Starp izdevējiem, kā arī literatūras cienītājiem sākās strīds par rokraksta īstumu, jo neviens no tiem nebija rakstīts ar Didro roku. Strīdu pārtrauca Gētes vēstule, kurā tika atzīts Vandela kundzes iesniegtā manuskripta autentiskums.

1875. gadā kāds no Didro pētniekiem Strasbūras antikvariātā atrada un drīz izdeva jaunu «Ramo brāļadēla» tekstu. Tas visumā sakrita ar to, ko kādreiz bija iesniegusi Vandela kundze, taču saturēja vairāku cilvēku vārdus un dažus frivolus izteicienus, kādu nebija iepriekšējā tekstā. No šā fakta literatūras zinātnieki secināja, ka Vandela kundzei bijis pilnīgs manuskripta teksts, taču viņa, pēc savas saprašanas rūpēdamās par tēva piemiņu un labo slavu, tekstu pirms nodošanas izdevējam likusi pārrakstīt, izmetot no tā visu, kas šķitis netaktisks vai nepieklājīgs. 1884. gadā pirmo reizi oriģinālā tika publicēts Pēterburgas satīras teksts, no kura Gēte bija veidojis vācu tulkojumu. Visbeidzot 1890. gadā bibliotekārs Ž. Monvals, caurskatot vecus papīrus, atrada Didro

pašrocīgi rakstīto «Ramo brāļadēla» manuskriptu. Tas izdots 1891. gadā un kļuvis par pamatu visiem turpmākajiem šā darba izdevumiem (tagad glabājas Pīrponta Morgana bibliotēkā Ņujorkā).

Precīzi noteikt šā literatūras meistardarba sarakstīšanas laiku nav iespējams. Strikti formalizējot, satīrā var atrast vairākas hronoloģiskas nesaistes. Darba pamatievirze liek secināt, ka tajā aprakstīta sabiedriskā un kultūras situācija XVIII gs. 60. gadu sākumā. Tad bija dzīvs komponists Ž. F. Ramo, komponista meitai Andželikai bija astoņi gadi, lielu troksni kultūras dzīvē sacēla Š. Paliso ķengu luga «Filozofi». Taču citi sarunas gaitā minētie fakti datējami ar vēlāku periodu: Kalasa reabilitēšana; ministra Mopū sadursme ar Parīzes parlamentu; Frerons-dēls minēts jau kā pieaudzis nelietis, bet viņš bija gadu jaunāks par filozofa meitu Andželiku un tikai trīs vai četrus gadus vecāks par Ramo brāļadēla dēlu, kura audzināšana mazbērna vecumā iztirzāta satīrā. Kaut kāda sabiedriska loma Freronam-dēlam radās tikai pēc tēva nāves 1776. gadā, kad viņš mantoja žurnālu «Literatūras gadagrāmata», kurā noķengāja apgaismotājus, bet tad tēva draugs Puensinē jau sen bija noslīcis Spānijā, peldoties Gvadalkiviras upē, un Didro meita jau sen pieaugusi.

Teksta un tā atsevišķu daļu tapšanas gaitai nav iespējams izsekot arī tādēļ, ka tie visi manuskripta eksemplāri, kas saglabājušies līdz mūsdienām, atspoguļo vienīgi pēdējo redakciju.

Teksts nedod viennozīmīgu atbildi uz jautājumu, vai Ramo brāļadēls Bertēna mājā pirms padzīšanas dzīvojis pastāvīgi vai ieradies tajā tikai uz pusdienām. Ja viņš nedzīvotu pastāvīgi, viņam nevarētu likt rūpēties par mājas suņiem un kaķiem un nebūtu problēmu, kur pēc padzīšanas atrast naktsmāju. Turpretim, ja viņš šajā mājā dzīvotu pastāvīgi, viņam nebūtu rūpju, kā pa dubļainām ielām ierasties uz pusdienām. Taču visas šīs nesaistes kopā veido vesela laikmeta kultūras panorāmu, kurā augstu pāri sīkām faktu nesaskaņām paceļas objektīvā māksliniecisk patiesība.

Satīras galvenais varonis nav autora izdomāts. Slavenajam komponistam Žanam Filipam Ramo tiešām bija brālis Klods Ramo, ērģelnieks Dižonā, bet tam bija dēls Žans Fransuā Ramo (1716) — daudzpusīgi apdāvināts ar dažādām spējām, taču bez stingra rakstura. Vēlē-

damies ātri un viegli gūt lielus panākumus, turklāt arī bezrūpīgi dzīvot, viņš daudzkārt mainīja darbības nozari un nekad nepūlējās sistemātiski. Var domāt, ka viņš atbilstoši savām spējām mūzikā, kā arī ģimenes tradīcijām un audzināšanai būtu dzīvojis kā pārticis ērģelnieks un mūzikas skolotājs kādā Francijas provinces pilsētā (varbūt pat Parīzē), ja vien būtu izvirzījis sev reālu mērķi un sistemātiski strādājis, lai tam tuvotos. Taču viņa pretenzijas pret dzīvi bija daudzkārt lielākas par reālajām iespējām un vēlēšanos nopietni strādāt, un viņš nemaz nemeklēja šādu ceļu, kur katrs solis pretī panākumiem būtu jāaplaista sūriem sviedriem.

Divdesmit divu gadu vecumā pametis tēva mājas, viņš vispirms izraudzījās militāru karjeru, taču augšupeja bija gausa, tad nodarbojās ar gleznošanu, spēlēja klavesīnu, vijoli, fleitu, komponēja, dzejoja un pasāka daudz ko citu, taču pastāvīgi mainīja nodarbības veidus un nevienā no tiem nekļuva par profesionāli. Kaut kādā ziņā būdams līdzīgs Bomaršē attēlotajam Figaro, viņš bija daudz iedomīgāks, pretenciozāks un neveiksmīgāks. Grūti pateikt, vai demokrātiskā sabiedrībā viņa talanti būtu guvuši augstāku vērtējumu un nodrošinājuši pārtikušu dzīvi, taču XVIII gs. vidū Francijā cilvēkam, kas nenāca no privileģētajām aprindām un nebija bagāts, ceļu uz panākumiem varēja pavērt tikai apdāvinātība, enerģija un veiksme. Tā kā Ramo brāļadēlam atbilstošā līmenī varbūt bija tikai pirmais no šiem nosacījumiem, viņš Parīzē netika atzīts, drīz demoralizējās un nonāca tajās bohēmas aprindās, ko daļēji uzturēja ekstravaganti bagātnieki, bet daļēji — tālredzīgākie valsts darbinieki, savukārt prasot, lai viņu apgādājamie aprej valdošajām aprindām neērtos progresīvās kultūras veidotājus. Sacerējuma varoņa prototipam, cik iespējams spriest, nav bijis nedz spēka, nedz arī īstas vēlēšanās izrauties no šās vides. 60. gados viņš bieži uzturējās Parīzes kafejnīcās, kuru pastāvīgie apmeklētāji viņu labi pazinuši, dēvējuši par Ramo brāļadēlu un dažkārt izmaksājuši viņam pusdienas. 70. gados viņš saslimis, nonācis nabagu patversmē un tur arī miris.

Protams, nav pamata uzskatīt, ka Ramo brāļadēla tēls būtu noskatīts tieši dzīvē. Tajā autors apkopojis daudzu neveiksmīgu Parīzes mūziķu un citu nozaru kultūras darbinieku iezīmes. Vairāki Didro pētnieki izteikuši domu, ka dažas Ramo brāļadēla izjūtas autors tēlojis it kā no

iekšpuses. Šādu iespēju viņam sagādājusi paša dzīve, jo, kā zināms, filozofs gandrīz desmit gadus dzīvoja Parīzē ļoti trūcīgi un nenodrošināti. Arī Ruso, ar ko Didro draudzējās XVIII gs. 40. gados un 50. gadu pirmajā pusē, bija klaidoņa un materiāli nenodrošināta, nesistemātiski izglītota inteliģenta ilgstoša pieredze, ko viņš varēja atklāt savam draugam (piemēram, labi zināms, ka Ruso 40. gados Parīzē pelnīja sev iztiku galvenokārt kā mūzikas skolotājs un nošu pārrakstītājs, toties Didro trūkuma gados pelnījās lielākoties ar matemātikas un valodas stundām; tātad ziņas par to, kā praktiski tika veikta Parīzes turīgāko aprindu bērnu muzikālā izglītošana, Didro varēja smelties arī no Ruso).

Divu konkrētu cilvēku tiešās pieredzes ietvarus vēl vairāk pāraugusi darbā tēlotās sarunas problemātika, kas skar tā laika Francijas sabiedrību un kultūru kopumā (turklāt tās iztirzāšanā izmantoti labākie XVIII gs. vīdus filozofijas un zinātnes sasniegumi).

Ne tikai *Ramo brāļadēls*, bet arī otrs sarunas dalībnieks — *Es* jeb filozofs ir autora radīts literārs tēls. Satīras voronis *Es*, protams, ir autora pašportrets, taču tikai viens no daudzajiem pašportretiem (citos dialogos, piemēram, «Dalambēra un Didro saruna» vai «Tēva saruna ar bērniem» viņš veidojis atšķirīgus pašportretus). Ikvienā viņa sacerējumā reālais filozofs Denī Didro parādīts kādā no viņa personības skaldnēm.

Satīras forma devusi autoram iespēju ar sarunas dalībnieku muti izteikt savu attieksmi pret jautājumiem, kas nodarbināja tā laika zinātnieku, kā arī citu aprindu izglītoto ļaužu prātus. Cauri Ramo brāļadēla un filozofa sarunai skaidri jūtama ietekmīgāko vai izplatītāko tā laika ideju, uzskatu un viedokļu konfrontācija. Daudzi tajā paustie apgalvojumi un to argumenti aizgūti no Helvēcija, Ruso un citu filozofu vai dabaszinātnieku darbiem, taču nevis kā precīzi citāti, bet gan aptuveni tādā redakcijā, kādā šos atzinumus varēja būt apguvušas plašākas inteliģences aprindas.

Jāpatur prātā vēl viena šās satīras īpatnība. Filozofa jeb *Es* izteicieni, atskaitot dažas vietas, kur tēls atklāti ironizē, visumā izteikti nopietni un tā tie arī jāsaprot, turpretī *Ramo brāļadēls* daudz ko dara un daudz ko runā ačgārni (tā tas ir, piemēram, ar Sokrata darbības vērtējumu sarunas sākumā). Vēl vairāk šāda attieksme izpaužas viņa nostājā pret mākslu. Būdams klaķieris, viņš

enerģiski aplaudē mazapdāvinātajai aktrisei Hisai, kuras mākslu viņš nicina. Arī citi skatītāji šos aplausus visbiežāk izprot kā ironiju. Bet vai *Ramo brāļadēla* jūsmošana par finansista Burē pielīšanas prasmi un Aviņonas renegāta aprēķina smalkumu arī nesatur ironiju? Vai tā nākusi no skaidras sirds? Un cik daudz skaidrības vispār vairs ir šajā sirdī?

Lasot dialogu, vietumis rodas iespaids, ka āksts un aplamību runātājs Ramo brāļadēls sava laika sabiedrību un pasauli kopumā izprot dziļāk, izjūt to lielākā pretrunu daudzveidībā un daudzdimensionalitātē nekā attēlotais filozofs. Filozofs tic Apgaismības ideāliem. Pagātnē viņš pārdzīvojis daudz grūtību, taču, pateicoties paša spējām un darbam, no tām izkļuvis. Tagad viņa stāvoklis sabiedrībā ir stabils. Materiālajā ziņā viņš ir pietiekami nodrošināts. Viņš, protams, saskata pastāvošās iekārtas trūkumus, taču tos vairs skarbi nejūt pats uz savas ādas. Tādēļ viņam iespējams zināmā mērā distancēties no sabiedrībā valdošā ļaunuma, būt pacietīgam un kaut kādā ziņā arī iecietīgam pret to. Savas ceribas uzlabot sabiedrību viņš var saistīt ar zinātnes un izglītības augšupeju, ar cilvēku tikumisko pilnveidošanos un uzlabojumiem audzināšanā. Tādēļ viņš var būt īsts apgaismotājs šā vārda tradicionālajā nozīmē.

Ramo brāļadēls pastāvošās situācijas cietsirdību izjūt daudz tiešāk. Viņam nav ne drošu iztikas līdzekļu, ne stabilas dzīves vietas. Ramo brāļadēls daudz labāk saskata Apgaismības ideālu nepietiekamību, jūt, ka ar tiem vien nepietiek, lai sabiedrība kļūtu labāka un ļaudis laimīgāki. Viņš uzskata, ka apstākļos, kad paši sabiedrības pamati ir netikumīgi, atsevišķu krietnu cilvēku krietnie darbi nedos nekādu reālu labumu, tikai viņus pašus darīs nelaimīgus. Tajā pašā laikā viņš ir pilnīgi apguvis valdošo aprindu netikumus un tīko dzīvot saskaņā ar tiem.

Ramo brāļadēls nevēlas sasniegt labklājību ar krietnu darbu, pat ja tas būtu iespējams, toties grib saņemt jau gatavas dzives ērtības nevis savu, bet gan citu cilvēku pūļu rezultātā. Tādēļ morālā ziņā viņš nav ne par matu labāks vai sliktāks par tiem galminiekiem, kuri par vienīgo dzīves jēgu uzskatīja tās piesātināšanu ar elementārām jutekliskām baudām un kuru devīze bija «pēc mums kaut grēku plūdi».

Vienas un tās pašas parādības abi sarunas biedri izprot krasi atšķirīgā nozīmē. Filozofam senatnes domātājs

Diogens interesē kā cilvēks, kas apzināti ierobežojis savas materiālās vajadzības, cenšas iztikt ar to, ko gatavā veidā dāvā daba, un jūtas neatkarīgs no pasaules varenajiem. Ramo brāļadēlam Diogens imponē galvenokārt kā cinisks nekauņa, kas ignorē sabiedrībā pieņemtās pieklājības normas. Sekot dabai filozofa izpratnē nozīmē sekot sava mūža aicinājumam, bet Ramo brāļadēlam — maksimāli apmierināt savu baudkāri. Abi sarunas dalībnieki tiecas pēc laimes. Vienam tā nozīmē dzīvot saskaņā ar savu pārliecību un sirdsapziņu, otram — dzert dārgus vīnus, pierīties izsmalcinātus gardumus, mīlēt skaistas sievietes, atdusēties mīkstā gultā. Tās vērtības, kas filozofam šķiet visnozīmīgākās, Ramo brāļadēlam liekas tukšība. Pēc viņa domām, tie visi, kas netiecas pēc jutekliskām baudām kā pēc augstākā labuma, ir vai nu apzināti, vai neapzināti liekuļi. Kā pret aizspriedumiem viņš izturas pret apgaismotāju pārliecību, ka līdz ar feodālo privilēģiju izzušanu varētu iestāties brīvības, prāta un taisnīguma valstība. Pēc viņa domām, visu izšķir zelts. Zelts ir viss, un viss cits bez zelta nav nekas. Viņš ar dziļu naidu runā par velnišķīgo kārtību, kad vieni pierijas līdz vemšanai, bet citiem nav ko likt uz zoba, taču nosoda to vienīgi tādēļ, ka pats ir tas, kas cieš no šādas kārtības. Citu cilvēku laime un labklājība viņu interesē ļoti maz. Par krietnu samaksu viņš gatavs organizēt naivas meitenes pavešanu un šādi izpostīt viņas dzīvi un skaidri apzinās, ka gadījumā, ja pats kļūtu bagāts, viņš būtu visnekaunīgākais nelietis, kāds vien jebkad redzēts.

Bagātības vērtējumā un arī attieksmē pret kultūru Ramo brāļadēla izteicieni jau vēstī franču Apgaismības krīzes tuvošanos un skar problēmas, kas sniedzas tālu pāri Apgaismības ietvariem. Apgaismotāju uzskatos dominēja viedoklis, ka sabiedrībā valdošo nelaimju galvenais cēlonis ir izglītības un kultūras trūkums. Taču Ramo brāļadēls ir visumā labi izglītots, lieliski informēts, bet dziļi amorāls cilvēks. Viņš regulāri apmeklē teātrus un operu, allaž uzturas dzejnieku un literatūras kritiķu sabiedrībā, lieliski prot novērtēt sava laika mūzikas parādības, bet tajā pašā laikā vēlas dzīvot kā slaists un parazīts. Filozofs savam sarunu biedram nespēj pateikt gandrīz nekā tāda, ko tas jau nezinātu un pret ko tam jau nebūtu gatavi iebildumi. Vienlaikus Ramo brāļadēls filozofam liek pievērsties tādiem reālās pasau-

les aspektiem, kam filozofs pats pēc savas iniciatīvas varbūt nemaz nebūtu veltījis uzmanību.

Satīra attīstās it kā vairākos koncentriskos lokos. Pirmais jeb centrālais loks ir veltīts Apgaismības ienaidnieku, it īpaši Paliso un Frerona, kā arī citu viņiem līdzīgo pērkamo skribentu dzīves principu un darbības attēlošanai. Šis dialoģa aspekts veidots kā antipamflets, un tajā autors visbagātīgāk tērējis žulti. Iedams cīņā pret tik zemiskiem ienaidniekiem, autors savus triecienus virzījis dažādos līmeņos. Apgaismības pretinieki te parādīti kā bezprincipiāli liekēži, kas negodīgi visos aspektos un naidojas cits ar citu. Viņu idejiskā pārliecība un dzejiskā iedvesma ir pērkama. Sadzīvē viņi ir parazīti, naudas lietās — blēži, bet mākslinieciskajā jaunradē — plaģiatori. Turklāt viņus atmasko nevis kāds idejisks ienaidnieks, bet gan viņu pašu dzīru biedrs un pudeles brālis Ramo brāļadēls.

Taču Ramo brāļadēla tēlam šajā darbā ir daudz plašākas funkcijas nekā tikai kāda konkrēta nelieša atmaskošana. Būdams slaists un liekēdis, viņš bijis spiests pielāgoties **visiem** apstākļiem un visdažādākajām situācijām, kādas tikai atgadījušās tajās mājās, kurās viņš apgrozījies. Parādīt savu individualitāti, apliecināt sevi ar labiem darbiem pat tad, ja viņš to būtu vēlējies, viņam nav bijis ļauts, jo tad kļūtu redzama viņa aizgādņu niecība. Mēģinājums kaut vienā jautājumā atklāti izteikt savu viedokli viņam draud ar tūlītēju padzīšanu. Viņš drīkst būt vienīgi āksts, nevis cilvēks.

Pielāgodamies situācijai, viņš ārēji un lielā mērā arī iekšēji ir saplūdis ar vidi, kurā parazitē. Viņa priekšā neviens neieņem pozas, neliekuļo, necenšas izlikties labāks un nekautrējas izskatīties tāds, kāds ir īstenībā. Līdz ar to Ramo brāļadēlam nav ilūziju ne par laikmetu, kurā viņš dzīvo, ne arī par cilvēkiem, kas viņu uztur. Pie secinājuma par pastāvošās kārtības nejēdzīgumu viņš nonāk, ne tikai loģiski prātojot, bet arī jūtot to iekšēji. Tāpēc viņš ir cinisks, dažkārt vienpusīgs un tendenciozs, bet tajā pašā laikā lieliski informēts liecinieks ne tikai par atsevišķu indivīdu, bet par veselu sabiedrības slāņu dzīvesveidu un ideāliem. Viņš adekvāti un precīzi izsaka šo aprindu centienus un darbības motīvus. Šādā aspektā Didro satīrai ir ne tikai atmaskojoša, bet arī liela kultūrvēsturiska nozīme.

Otrais svarīgais loks, kas iztirzāts sacerējumā, ir franču kultūras dzīve XVIII gs. otrajā pusē. Konkrētie jautājumi par to sīkāk aplūkoti mūsu izdevuma Tulkotāja piezīmēs.

Trešais loks orientēts uz pašiem vispārīgākajiem sabiedrības un kultūras dzīves jautājumiem. Tajā aplūkota ģēniju loma sabiedrībā, bagātības ietekme uz kultūru un tikumību, dabas (iedzimtības) un sabiedrības (audzināšanas) faktoru ietekme uz cilvēka personību utt. Un te Didro satīra «Ramo brāļadēls» ir spožs paraugs, kā sabiedrības un kultūras problēmas iztirzāt dialektiski. Līdzīgi dažiem citiem Didro darbiem, kuru vidū īpaši varētu atzīmēt dialogus «Dalambēra un Didro saruna» un «Tēva saruna ar bērniem», kā arī Ruso traktātiem «Par nevienlīdzības izcelšanos starp cilvēkiem» un «Sabiedriskais līgums», šis sacerējums Rietumeiropas Jauno laiku filozofijas dialektiskās domāšanas kultūru pacēla augstākā līmenī, un vairākās šā sacerējuma vietās jūtama pat asprātības pāriešana paradoksa pakāpē.

Dialektiskā domāšana nav Jauno laiku filozofijas sasniegums. Tā radusies jau agrīnajās šķiru sabiedrībās. Materiālais modelis dialektikai līdz aptuveni XIX gs. vidum, kad dabas zinātnes tai vēl nedeva daudz rosinājumu, bija galvenokārt sabiedrības, kultūras un cilvēka personības attīstības procesi. Tādēļ agrīnās dialektikas formas vissekmīgāk attīstījās tādās situācijās, kad vienas kultūras sistēmas ietvaros vienlaikus pastāvēja vairāki ekonomiskie, politiskie un ideoloģiskie centri ar atšķirīgām, taču laikmeta ietvaros saskaņojamām attīstības tendencēm, kuros bija vairāki atšķirīgi, pat savstarpēji naidīgi politiski veidojumi, no kuriem ikviens centās kopīgajai kultūrai piešķirt citādu dominējošo akcentu, bet savukārt ikvienā no šiem centriem ritēja intensīva iekšēja cīņa.

Tādi apstākļi bija Senajā Grieķijā, kur uz to pamata veidojās Efesas Heraklīta sentences, Platona dialogi un neoplatonistu atziņas. Senajā Ķīnā līdzīgi apstākļi pastāvēja Karojošo valstu periodā, it īpaši IV un III gs. p. m. ē. Arī tur veidojās dialektiskā domāšana. Sevišķi ievērojami šajā ziņā ir Laodzi un Džuandzi teksti neatkarīgi no tā, kas bijis to reālais autors. Analoga situācija (protams, gluži citā sabiedrības attīstības līmenī) pastāvēja Renesanses perioda Itālijā un kopš XVI gs. arī dažās citās Rietumeiropas zemēs. Tur dialektiskā domāšana nozīmīgi pavirzījās uz priekšu Kūzu Nikolaja,

Roterdamas Erasma, Mišela Monteņa, Džordāno Bruno un daudzu citu domātāju sacerējumos.

Periodā no XVI līdz XVIII gs. un dažās nozarēs pat XIX gs. dabaszinātnes rosināja un prasīja galvenokārt metafizisko, nevis dialektisko domāšanu. Tad visu kustības veidu vidū zināmu teorētiskās izpētītības, formalizācijas un matematizācijas līmeni bija guvusi vienīgi mehānika. Dabaszinātniekiem un tiem filozofiem, kas bija visciešāk saistīti ar sava laika dabaszinātnēm, šādos apstākļos bija stipra tieksme visus pasaules procesus reducēt uz mehāniskām likumsakarībām. Te gan jāpiebilst, ka Jauno laiku metafiziskā filozofija un ar to saistītā zinātne balstījās uz precīziem mērījumiem, apkopoja un vispārināja sistemātiskās pieredzes datus vai arī tiecās veikt korektas dedukcijas no droši pārbaudītām patiesībām, atsakoties no tukšiem, spekulatīviem prātojumiem un minējumiem, kādi dominēja daudzu iepriekšējo periodu filozofijā. Tādēļ Jauno laiku metafiziskā domāšana, kas vērojama XVI—XVIII gs. mehāniskā materiālisma veidotāju darbos, šajā periodā bija liels solis uz priekšu un augsts sasniegums tiklab dabaszinātņu, kā arī domāšanas attīstībā.

Metafizisko, nedialektisko domāšanas veidu zināmā mērā veicināja arī klasicisma estētika, kas tiecās pēc skaidrām definīcijām un viennozīmības, nevairoties shēmas regularitātes vārdā vienkāršot un pat deformēt reālos procesus, atveidojot tos mākslas darbos. Renesanses mākslā un literatūrā labais un ļaunais bija cieši savijies un viegli pārgāja viens otrā. Ne tikai Rablē, bet arī Servantesa un Šekspīra darbos pozitīvie varoņi bieži ir komiski un nonāk smieklīgās situācijās. Konsekventa klasicisma mākslas likumi to nepieļauj. Klasicisms attīstījās kā feodālā absolūtisma mākslas virziens, un no tā kritēriju viedokļa komisks varēja būt tikai ļaunais vai vulgārais. Pozitīvajam varonim (karalim) drīkstēja būt tikai cildenas īpašības. Baltais visnotaļ tika krasi nošķirts no melnā un arī no pelēkā. Teātra izrāde klasicisma estētikas ietvaros vairs nebija svētki, bet gan tiesa.

Protams, arī lielākajā metafiziskās domāšanas uzplaukuma laikā — XVII gs. otrajā pusē un beigās — dialektiskā domāšana Rietumeiropā neizzuda. Tā tika atspiesta no filozofijas un literatūras centrālajām pozīcijām un turpināja pastāvēt mazāk reprezentablās formās — morāles sentencēs, epigrammās, polemiskās vēstulēs,

dialogos utt., tomēr arī daudzu ievērojamu tā laika filozofu darbos konstatējami dialektiskās domāšanas elementi. Tiesa, šos elementus rosīgāk attīstīja ideālisti — G. Leibnics, B. Paskāls, kā arī citi domātāji, kas ar matemātikas un kultūras vēstures problēmām bija saistīti ciešāk nekā ar sava laika eksperimentālajām dabaszinātnēm.

Metafiziskā domāšana XVII un XVIII gs. labi atbilda tā laika dabaszinātņu līmenim un absolūto monarhu tieksmēm, taču dažādos aspektos kavēja sabiedriskās domas attīstību. Tā, piemēram, metafiziskajai domāšanai raksturīgs determinisms, proti, tā cenšas ikvienai parādībai konstatēt cēloni, kas to izraisījis nepieciešami. Dažiem tā laika metafiziskajiem domātājiem šāda pieeja bija galvenais arguments, ar kura palīdzību viņi kritizēja ticību pārdabiskajam. Taču visnotaļ atzīdami tikai nenovēršamas, neatvairāmas un neizmaināmas nepieciešamības absolūto varu, viņi dabas likumus mehānistiski attiecināja arī uz cilvēku darbību un sabiedrību kopumā un rezultātā nonāca pie fatālisma, kas izslēdz cilvēka rīcības brīvību un līdz ar to arī viņa atbildību par šo rīcību.

Ļoti zīmīgs šajā ziņā ir Spinozas atzinuma «Brīvība ir apzināta nepieciešamība» liktenis. Ja šo atzinumu ņem vērā, noskaidrojot cilvēka attiecības pret dabas spēkiem, tas var būt atbilstošs, jo mainīt dabas likumus nav cilvēku varā. Tā, piemēram, cilvēks var justies brīvs un laimīgs arī tad, ja apzinās, ka nevarēs nodzīvot tūkstoš gadu un nespēs laisties kā putns. Gluži citāda situācija veidojas cilvēka attiecībās pret citu cilvēku un pret sabiedrību kopumā. Arī te pastāv noteiktas likumsakarības, ar kurām jārēķinās, tikai atšķirībā no dabas procesiem sabiedrībā nav nekā tāda, kas nebūtu cilvēku darbības rezultāts. Šādā aspektā atzinums, ka brīvība ir apzināta nepieciešamība, varēja būt izdevīgs absolūtajiem monarhiem, kas savu patvaļu centās iztēlot par kaut ko līdzīgu dabas likumsakarībām. Taču šādi uzskati tautu ved morālā pasivitātē un var būt amorālisma iegansts.

Var iedomāties cilvēku, ko valdnieks pavēlējis ieslodzīt tādā cietumā, no kura viņam nav iespējams izkļūt. Ja šis cilvēks skaidri apzināsies, ka viņam neizbēgami, nenovēršami, nepieciešami šajā cietumā jāpavada viss mūžs, vai viņš tādas apzināšanās rezultātā kļūs brīvs? Šāda domu gaita XVIII gs. bija izdevīga absolūtajiem valdītājiem, bet tā laika dabaszinātnes un ar tām saistītā filozofija nespēja dot pārliecinošus argumentus pret to. Ramo brā-

ļadēls ar tādu pieeju pasaulei cenšas attaisnot savu amorālismu: ja jau visa sabiedrība ir nelietīga, indivīdam būtu muļķīgi palikt krietnam. Satīrā tēlotais filozofs atsevišķās epizodēs vairāk vai mazāk sekmīgi atmasko Ramo brāļadēla amorālismu, bet viņa argumentācijai nav vispārēja teorētiska pamata. Franču Apgaismība kopumā pie tā vēl nebija nonākusi.

Teorētisko pamatu argumentācijai pret absolūto determinismu morālē formulēja I. Kants darbā «Praktiskā prāta kritika» (1788), kurā iztirzāja morālas rīcības postulātus. Kants uzskatīja, ka tikumiski var rīkoties vienīgi brīvs cilvēks, bet cilvēks ir brīvs vienīgi tiktāl, ciktāl viņam ir izvēles brīvība. Līdz ar to viņš ir atbildīgs par savu izvēli un tikai par to. Nebrīvs cilvēks, kam nav bijis iespēju darīt ļaunu, un arī tas, kas labu darījis piespiedu kārtā, pēc Kanta domām, nav pelnījis uzslavu par krietnību. Protams, Kanta ētiskā mācība daudzos aspektos bija diezgan nevarīga. Daudz plašākā kontekstā brīvības problēmu risināja G. V. F. Hēgelis «Loģikas zinātnes» otrajā grāmatā. Marksistisku šā jautājuma risinājumu, ņemot vērā sava laika zinātnes attīstības līmeni, deva F. Engelss darbā «Anti-Dīrings» u. c. Tomēr, ja par izejas punktu ņem šeit iztirzājamā Didro sacerējumā aplūkotās ētikas problēmas, tad no to aspekta Kanta uzskati jāvērtē kā domas neapšaubāms sasniegums.

Taču te jāpiebilst, ka pirmskantiskā filozofija un sabiedriskā doma nebija gluži nevarīgas ne indivīdu, ne arī visas sabiedrības ļaunuma priekšā. Viens no iedarbīgākajiem garīgās cīņas līdzekļiem pret amorālismu, kā arī pret citiem ļaunumiem sabiedrībā bija asprātība. Tā pastāv visos laikmetos, visos sociālajos slāņos, jebkurā izglītības un garīgās dzīves izkoptības līmenī. Tā var izpausties ikvienā dzīves sfērā, ja vien attiecīgajā sociālajā grupā pastāv kaut elementāra uzskatu, jēdzienu, domāšanas formu un vērtību kritēriju viennozīmība.

Jaunajos laikos asprātība vissekmīgāk attīstījās un guva lielāko formu bagātību tajās zemēs, kur pastāvēja stipra centrālā vara, kas gan spēja būtiski ietekmēt sabiedrības ideoloģiju un nepieļaut nopietnus iebildumus un polemiku pret to, taču nevarēja sabiedrības apziņu paverdzināt pilnīgi un pakļaut to visās detaļās tā, kā tas vismaz oficiāli tolaik notika Turcijas valdošajās aprindās. Jaunajos laikos asprātību saudzējoši un stimulējoši apstākļi visilgstošāk pastāvēja Anglijā un Francijā, kur asas un daudzveidīgas pretrunas izvērsās politiskās un ideoloģiskās stabilitātes situācijā.

Spānijā, Portugālē un Dienviditālijā, kur inkvizīcija nežēlīgi apkaroja pat sīkas novirzes no ortodoksālās ideoloģijas, asprātība neplauka vai izpaudās deformēti, paliekot pie ākstu replikām un divatā stāstāmām anekdotēm. Smalka asprātība ilgi neattīstījās arī Vācijā, kur sīkajiem valdnieciņiem bieži vien uznāca patika «taisīt jokus» ar saviem pavalstniekiem, izmantojot dūres, pātagu un karātavas. Apstākļos, kad nevarēja pastāvēt no valdītāju patvaļas kaut elementāri neatkarīga sabiedriskā doma, asprātība izvirta rupjībā, izvērtās par zaldātu vai bendes humoru, kam ar prāta lokanību un eleganci maz kopīga. Tikai XVIII gs. otrajā pusē asprātībai labvēlīgāki apstākļi izveidojās arī Vācijā.

Asprātība izpaudās kā jaunas nozīmes piešķiršana ierastiem jēdzieniem (piemēram, Lihtenbergam — «Dažu jaunu cilvēku galvās ir tieši tik daudz gaismas, lai būtu redzams, ka tās ir tukšas»). Tā varēja parādīties kā negaidīts secinājums, ievērojot pastāvošos nosacījumus, bet virzot tos līdz tik tālām konsekvencēm, ka situācija parādās jaunā rakursā (piemēram, B. Paskālam — «Ja Kleopatrai būtu bijis īsāks deguns, pasaules vēsture būtu gājusi citu gaitu»). Asprātību var saturēt arī vārdu spēle vai divdomība (piemēram, Larošfuko — «Maz ir godājamu sieviešu, kuras nebūtu pagurušas būt godājamas») un daudzas citas formas. Pašironija XVII un XVIII gadsimta asprātībai nav raksturīga. Tā īsti sākas vienīgi XIX gs. līdz ar psiholoģisko romānu, it īpaši Stendāla darbu ietekmē (ja arī agrāk autori ironiskā nozīmē lieto vārdu «mēs», tad ar to visbiežāk domāti — «citi»).

Asprātība ļauj parādīt senzināmu jēdzienu jaunas dimensijas, piesaistīt iztirzājamai problēmai plašu aprindu interesi, apiet formālus aizliegumus, teikt rūgtas patiesības, mazāk riskējot izpelnīties smagas represijas, padarīt smieklīgus savus pretiniekus utt. Jo zemākā garīgās kultūras līmenī asprātība dzimst, jo tā ir personiskāka, individuālāka, piesaistītāka vienai situācijai, toties, jo augstāku līmeni un plašāka vispārinājuma raksturu tā gūst, jo kļūst bezpersoniskāka un jo vairāk tuvojas paradoksa vai antinomijas pakāpei.

XVIII gs. franču kultūras darbinieku formulētajos paradoksos pretrunas joprojām palika personības, sabiedrības vai kultūras problemātikas ietvaros, taču, paceļoties paradoksa līmenī, tās gandrīz pilnīgi zaudēja savu individuālo, ar konkrēto situāciju vai noteiktiem cilvēkiem saistīto raksturu. Antinomijas līmenī pretruna itin kā pa-

ceļas pāri gan atsevišķā cilvēka, gan arī visas sabiedrības mērogiem. Te paradokss kļūst abstrakti universāls.

Paradokss iespējams tikai tādas domāšanas sistēmas ietvaros, kurai jau piemīt ievērojama stabilitāte un kurā jau pastāv un iemantojuši respektu noteikti vispārzināmi principi un vērtību kritēriji, kas atspoguļo plašu un daudzveidīgu sabiedrības vai noteiktas sociālas grupas pieredzi ilgākā laika sprīdī. Paradokss tapa antīkās sabiedrības eleātu un sofistu mācībās. Daži tā elementi jūtami Renesanses kultūrā. Ir pamats runāt par paradoksa attīstību vairāku XVII gs. otrās puses un XVIII gs. sākuma autoru (piemēram, Larošfuko un Dž. Svifta) sacerējumos.

Paradokss kā sarežģītu procesu mākslinieciskas attēlošanas līdzeklis krāšņi uzplauka Francijā XVIII gs. vidū un otrajā pusē (it īpaši Didro un Ruso darbos), kad neatbilstība starp pastāvošajām sabiedriskajām attiecībām un oficiāli sankcionētajiem uzskatiem, no vienas puses, un objektīvajām dzīves prasībām un plašu sabiedrības aprindu interesēm, no otras puses, bija sasniegusi lielu asumu. Šādā situācijā nereti atklājās, ka daži uzskati, kas ikdienā vai šaurā ģimenes un tuvu paziņu lokā šķituši pareizi un derīgi, izrādās nejēdzīgi, ja tos īsteno plašākā mērogā, bet sabiedrības mērogā par pareizu dažkārt jāatzīst tāda rīcība, kādu neviens negribētu ciest ģimenē vai draugu pulkā.

Paradoksa situācijā pretējie viedokļi nespēj viens otru atspēkot, bet atšķirībā no klasiskajā vācu filozofijā (it īpaši Šellinga un Hēgeļa darbos) plaši lietotās dialektiskās triādes šo viedokļu sadursme nerada jaunu, augstāku viedokli, kas atceltā veidā ietvertu sevī abus agrākos viedokļus un būtu to dialektisks turpinājums. Paradoksā katra puse var minēt neierobežotu skaitu argumentu sava viedokļa pamatošanai un aizstāvēšanai. Paradoksa līmenī **patiesa** izrādās no ierasto, šauro kritēriju aspekta **nepareiza** doma. Dzīve izrādās bagātīgāka par jau fiksētajiem principiem un kritērijiem. Tā vispārpieņemtas atziņas spēj pavērst tādā rakursā, ka skaidri kļūst redzama to nepietiekamība. Turklāt jo spilgtāka ir neatbilstība starp paradoksa pretrunīgajām pusēm, jo izteiktāk tā rāda, ka sistēma (vai nu tā būtu personība, ētikas koncepcija, zinātnes teorija, politiskā struktūra vai sabiedriskā kārtība), kuras ietvaros veidojusies šī

neatbilstība, kaut kādā ziņā pārdzīvo krīzi, nonākusi strupceļā un, iespējams, ir kvalitatīvo izmaiņu priekšvakarā.

Antinomija kā īpašs paradoksa veids jeb, pareizāk sakot, kā pakāpi augstāka dialektiskās domāšanas forma konstatējama jau Zēnona aporijās. Jaunajos laikos tā īpaši attīstīta Kanta filozofijā; klasisku izteiksmi tā guvusi Kanta darbā «Tīrā prāta kritika» (1782). Lai būtu iespējams formulēt antinomiju, jau vajadzīga **universāla**, ar filozofiskām atziņām pastarpināta teorētiskā sistēma, kas pati radusies teorētisku pārdomu rezultātā. Antinomijā pretējo pušu pastarpinājums jeb konflikts notiek ar visuniversālāko sakarību starpniecību. Vēl tālāka dialektikas attīstības pakāpe ir dialektikas teorija, kas tapa galvenokārt Kanta sekotāju Fihtes, Šellinga un Hēgeļa darbos.

Te iespējams ieskicēt vienīgi dažus pretrunu vienības risinājumus «Ramo brāļadēlā». Viens no detalizētāk izstrādātajiem paradoksiem šajā satīrā ir par ģenialitāti. Ramo brāļadēls nicina viduvējības. Viņš uzskata, ka tikai ģēniju darbība var būt uzmanības vērta. Tajā pašā laikā abi sarunas dalībnieki ir vienisprātis, ka ģēniji bieži vien ir vienpusīgi, stūrgalvīgi, nesaticīgi, nereti arī skaudīgi, ķildīgi, arī ar citām nelāgām rakstura īpašībām apveltīti ļaudis, kas sagādā daudz ciešanu saviem tuviniekiem, kaimiņiem un citiem laikabiedriem.

Taču secinājumi, ko no šāda konstatējuma par ģēniju rakstura un sabiedriskās lomas pretrunīgumu izdara katrs no abiem sarunas dalībniekiem, krasi atšķiras. Ramo brāļadēls uzskata, ka ģēnijus viņu slikto īpašību dēļ, kā arī nekārtību dēļ, ko rada viņu rosinātie jauninājumi, vajadzētu likvidēt, toties filozofs pievērš uzmanību faktam, ka ģēniji dara godu savai tautai un savam laikmetam. Viņš salīdzina ģēniju ar koku, kas noēnojis sīkos stādiņus savā pakājē, bet virsotni ceļ līdz padebešiem un nes brīnišķus augļus.

Īstenībā abu veidu argumenti, ja tos neuzlūko kā pretrunu vienības atšķirīgās puses, ved strupceļā. Filozofs trāpīgi atgādina, ka Ramo brāļadēls kādreiz pats bijis izmisis, ka ir tikai ikdienišķs cilvēks, nevis ģēnijs, un daudzi cilvēki, kas ģēnijus nīst, paši pretendē uz ģenialitāti. Bet arī filozofa domu gaita, ja to līdz tālākām konsekvencēm turpina vienu pašu, nedod problēmas risinājumu. Ja jau ģēnijs ir it kā koks, kas noēno augus savā

apkārtnē, likumsecīgi izvirzās jautājums: kas notiktu tad, ja ģēniju būtu vairāk? Vai tad netiktu noēnota visa tauta? Vai sabiedrība, kurā būtu palikuši vienīgi nepraktiskie, nesaticīgie un nenovīdīgie ģēniji, neaizietu bojā? Vai tad nebūtu jāprāto par ģēniju optimālo un maksimāli pieļaujamo skaitu sabiedrībā un par to, ko iesākt ar virsnormas ģēnijiem (līdzīgu jautājumu risinājis Frānsiss Bēkons jau XVI—XVII gs. mijā savu «Eseju» XIV nodaļā, apcerēdams aristokrātijas lomu valstī)?

Paradokss vērojams izglītībā. Lai varētu kaut ko iemācīt citam, skolotājam pašam jāsasniedz liela meistarība, taču lielu prasmi un īstu jēgu par specialitāti kopumā gūst vienīgi tie, kas tai veltījuši visu mūžu. Savukārt kvalificētākie meistari nemēdz izglītot nezinātājus, bet skolēnus visbiežāk māca tie, kam pašiem par attiecīgo nozari nav lielas jēgas. Tādējādi visslinkākais skolotājs nereti izrādās pats labākais, jo viņš, būdams tāds pats nepraša kā pārējie, vismaz ir mazāk kropļojis bērnu dabiskās spējas.

Ļoti interesants ir satīrā risinātais jautājums par iedzimtības un audzināšanas ietekmi uz personības veidošanos. Arī tas ir saistīts ar kvantitatīvo un kvalitatīvo aspektu vienību, dinamiku un korelāciju cilvēkā. XVIII gs. zinātnē, kā arī Francijas progresīvajā sabiedriskajā domā dominēja uzskats, ko jau XVII gs. 90. gados bija formulējis Loks, proti, ka cilvēks piedzimst kā balta lapa un dzīve tajā izdara savus ierakstus.

Šādam atzinumam konkrētajā vēsturiskajā situācijā bija progresīva loma. Ja atzīst, ka visi cilvēki dzimst vienādi, aristokrātu pretenzijām uz izņēmuma stāvokli sabiedrībā un privilēģijām nav pamata. Vēl vairāk. Ja ikviens cilvēks ir tikai audzināšanas rezultāts, tad par noziedzīgu jāuzskata ikviena sabiedrība, kas audzināšanu veikusi tik slikti, ka tās rezultātā izauguši ļelieši. Tādus secinājumus no Loka mācības centās izdarīt franču revolūcijas cīnītāji. Bet, tāpat kā gandrīz katru konstatējumu par sabiedrības dzīvi, arī šo atzinumu iespējams novest līdz absurdam, ja to turpina taisnā virzienā līdz ļoti tālām konsekvencēm.

Ja ikvienu cilvēka spēju un talantu atzīst vienīgi vai galvenokārt par audzināšanas rezultātu, tad, primitīvi domājot, nākas secināt, ka nemaz nav sliktu skolēnu — ir tikai slikti skolotāji. Tad jāatzīst, ka talantīgi cilvēki nav jāmeklē, lai izkoptu viņu spējas, un nav arī

jāsaudzē, jo katrs, kas būs guvis līdzīgu audzināšanu un izglītību, varēs viņus pilnvērtīgi aizstāt. Tad iespējams pilnīgi ignorēt rūpes par sabiedrības genofonda kvalitāti un tās saglabāšanu. Un atliek tikai noplātīt rokas, ka sabiedrībā paliek aizvien mazāk izcilu personību un spožu talantu...

Neviens nopietni domājošs XVIII gs. zinātnieks gan neaizkļuva līdz tik absurdām galējībām šā principa interpretācijā (tās parādījās tikai XX gs. biologa Liseņko un dažu tikpat aprobežotu pedagoģijas teorētiķu uzskatos), tomēr arī XVII gs. vairāki filozofi, it īpaši Helvēcijs un Kondiljaks, atradās diezgan spēcīgā šās koncepcijas ietekmē. Didro vairākos darbos polemizēja pret pārspīlējumiem, atzīstot, ka audzināšanai ir gan ļoti svarīga, pat izšķiroša loma cilvēka rakstura veidošanā, taču nedrīkst ignorēt arī iedzimto faktoru ietekmi.

Ramo brāļadēls attiecībā pret Loka mācību aizgājis pretējā galējībā nekā Helvēcijs. Viņš uzskata, ka cilvēka raksturu nosaka vienīgi iedzimtība: cilvēka dvēsele piedzimstot ir it kā melna lapa, ko audzināšana nemaz nespēj ietekmēt.

Šāds viedoklis kaut kādā ziņā bija ironiska parodija par Ruso romānā «Emīls» tēloto brīvās audzināšanas sistēmu, kad audzinātāji jaundzimušajam cenšas neko neuzspiest, bet rūpējas vienīgi par to, lai pēc iespējas netraucēti attīstītu visas bērna iedzimtās spējas. Tomēr jāņem vērā, ka Ruso aicināja bērnus audzināt par labiem, emocionāli bagātiem cilvēkiem tuvu dabai, tālu no kultūras samaitājošām ietekmēm, turpretī Ramo brāļadēls uzskata, ka bērnam, lai viņš mūžā gūtu panākumus, audzināšanas gaitā jāiepazīst visi lielpilsētas netikumi un jābūt spējīgam tos izmantot savā labā.

Savdabīga ir satīrā risinātā doma par vispārējo taisnīgumu pasaulē, kas realizējas daudzu sīku neliešu darbības rezultātā. Ramo brāļadēls skaidri apzinās, ka viņš ir parazīts bagātnieku mājās. Arī kā mūzikas skolotājs viņš saviem skolniekiem dod ļoti maz, tomēr ņem pilnu maksu un nejūt sirdsapziņas pārmetumus. Ramo brāļadēls uzskata, ka ar viņa starpniecību tiek atjaunota pasaules kārtība, jo tie, uz kuru rēķina viņš dzīvo, ir parazīti daudz lielākā mērā. Viņa izpratnē ir tā, ka tad, «ja viens zaglis apzog otru, tad velns smejas... ...Dabā visas sugas rij cita citu; sabiedrībā visi slāņi rij cits citu. Mēs atmaksājam par pārestībām, kas nodarītas citiem,

tikai bez likuma iejaukšanās.» Pērkamie skribenti un citi kultūras dzīves atkritumi, ko Parīzes bagātnieki mēdz pulcināt savās mājās, bieži sagādā saviem aizgādņiem lielas nepatikšanas. Ramo brāļadēls šādu rezultātu vērtē kā dabisku un taisnīgu, tādēļ, ka «viņi saņēmuši sodu par savu nepiesardzību un mēs esam tie, ko Providence jau kopš mūžības izraudzījusi, lai taisnīgi atmaksātu tagadējiem Bertēniem..... Bet tajā pašā laikā, kamēr mēs izpildām Providences taisnīgos spriedumus muļķībai, jūs, attēlodams mūs tādus, kādi esam, izpildiet tās taisnīgos spriedumus attiecībā uz mums.»

Dabiskā lietu gaita Ramo brāļadēla izpratnē ir daudz taisnīgāka par valsts likumiem. Viņš atzīst, ka «ir divi vispārēji prokurori, viens ir tas, kas stāv pie jūsu durvīm un soda nodarījumus pret sabiedrību; otrs ir daba. Tai zināmi visi nodarījumi, kas izsprukuši likuma sodam. Jūs pavedināt sievietes, jūs piemeklēs tūska, jūs esat izvirtulis, jūs iemantosiet diloni; jūs atverat savas durvis nekrietniem ļaudīm un dzīvojat kopā ar tiem, jūs krāps, izsmies, nicinās.» Šajos piemēros dialektiskā domāšana jau paceļas līdz nolieguma nolieguma līmenim un tuvojas dialektiskajai triādei tāpat kā vairāki citi šās satīras teicieni (piemēram, karalis var būt sava āksta uzjautrinātājs jeb āksts; noteiktā vidē arī prasmīga pielišķēšanās var tikt uzskatīta par izcilu veikumu; pašam lišķim viņa prasme var būt pašcieņas pamats u. tml. Līdz tikpat augstam dialektiskās domāšanas kultūras līmenim spēja pacelties tikai daži XVIII gs. literārie darbi, it īpaši Ruso traktāts «Par nevienlīdzības izcelšanos starp cilvēkiem». Didro satīrā paradoksālās situācijas it kā pārplūst cita citā, piešķirot sacerējumam dzīvumu un lielu iekšēju spriegumu. Tādēļ ne velti šis darbs kopumā atzīts par vienu no XVIII gs. dialektiskās domāšanas labākajiem veikumiem.

Nākamajām paaudzēm Didro nav atstājis sistemātiski izstrādātus traktātus vai citus apcerējumus par dialektiku. Viņa mūža laikā šādu uzdevumu arī nebūtu bijis iespējams veikt: tās sabiedriskās vētras, kuru loģiskais apjēgums un teorētiskais vispārinājums bija klasiskās vācu filozofijas dialektika, tad vēl nebija pat iesākušās. Domātāja mūža beigu posmā bija jaušami tikai šo vētru priekšvēstneši.

Satīra «Ramo brāļadēls» bija it kā viena no tām lāpām, ar kuru palīdzību autors cenšas apgaismot sava laika

sabiedrisko situāciju, gaismas avots, kas laikabiedriem un nākamajām paaudzēm palīdzētu orientēties tradicionālo uzskatu un vērtību krīzes situācijā un atrast izeju no tās. Šo nolūku viņš īstenoja, lietojot galvenokārt mākslinieciska tēlojuma līdzekļus, jo diskursīvi loģiskā ceļā tā laika situācija visā dziļumā vēl nebija apjēdzama nevienam domātājam. Tā parādība, ka šis mākslas darbs bija laupīts cilvēcei vairāku paaudžu gaitā, jāvērtē kā barga apsūdzība pirmsrevolūcijas Francijā valdošajam prettautiskajam režīmam, kura represīvo iestāžu darbības rezultātā daudzi izcili veikumi kultūrā līdz nākamajām paaudzēm nonākuši ar lielu novēlošanos vai arī vispār nav nonākuši, jo nav saglabājušies vai ir tīši iznīcināti. Vienlaikus jāapzinās, ka XVIII gs. franču progresīvie domātāji vispār un Didro it īpaši neatkarīgi no tā, kādu likteni piedzīvoja katrs atsevišķais viņu sacerējums, sagatavoja daudz idejiska bruņojuma turpmāko paaudžu sabiedriskajām cīņām.

Īsts filozofs neklāsta tādas gatavas atziņas un teorijas, kas citiem tikai jāiegaumē un vajadzības gadījumā jāatceras. Ikvienu patiesību viņš aplūko tās veidošanās procesā cauri argumentu un pretargumentu grūzmām, dažkārt pievēršot uzmanību arī tam, kā patiesība var vērsties absurdā. Vienlaikus viņš parāda, kurp dzīvē ved pasīva pielāgošanās apstākļiem un samierināšanās ar amorālā sabiedrībā dominējošiem vērtību kritērijiem. Autors it kā aicina lasītāju patstāvīgi spriest un pašam meklēt atbildes uz jautājumiem, ko atkal izvirza dzīve.

Daudzas problēmas, kas nodarbināja lielā franču apgaismotāja satīras varoņus, šodien jau pieder vēsturei, taču pats sacerējums nav zaudējis savu aktualitāti. Domātāja aktīvā attieksme pret pasauli, tieksme iedziļināties ļoti komplicētās, dažkārt apzināti slēptās sabiedrības dzīves un cilvēku attiecību problēmās, autora principiālā vēršanās pret šablonismu domāšanā, lišķību un konjunktūrismu kultūras dzīvē ir tuva arī mūsdienu lasītājam.

Vilnis Zariņš

RAMO BRĀĻADĒLS

Vertumnis, quotquot sunt, natus iniquis.
Horat., Lib. II, satyr, VII[1]

Lai kāds būtu laiks — jauks vai nelāgs, — esmu paradis piecos vakarā pastaigāties pa Palērojalu[2]. Mani allaž var redzēt vientuļi sapņojam uz Aržansona sola[3]. Es tērzēju pats ar sevi par politiku, mīlu, gaumi vai filozofiju. Es dodu savam prātam pilnu vaļu. Es ļauju tam sekot jebkurai prātīgai vai neprātīgai domai, kāda vien tajā iešaujas, tāpat kā Fuā alejā mūsu jaunie izlaisteņi seko kādai jaunai kurtizānei ar tās nebēdnīgo izskatu, smejošo seju, dzīvajām acīm un uzrauto deguntiņu, pametot šo, lai sekotu citai un lencot tās visas, nesaistoties ne ar vienu. Manas domas — tās ir manas palaistuvītes.

Ja laiks ir pārāk auksts vai pārāk lietains, es patveros Reģences kafejnīcā[4]. Tur es izklaidējos, vērojot šaha spēli. Parīze ir tā vieta pasaulē un Reģences kafejnīca tā vieta Parīzē, kur šo spēli spēlē vislabāk. Tas ir pie Reija, kur sacenšas dziļdomīgais Legals, izsmalcinātais Filidors, spēcīgais Maijo[5]; kur iespējams redzēt vispārsteidzošākos gājienus un dzirdēt vismuļķīgākos teicienus; jo ir iespējams būt gan gudram cilvēkam un lielam šahistam, kāds ir Legals, gan arī lielam šahistam un muļķim, kādi ir Fubērs un Maijo.

Kādu pēcpusdienu[6], kad es tur biju, daudz vērodams, maz runādams un klausīdamies tik maz, cik maz vien man tas iespējams, pie manis pienāca kāds no visdīvainākajiem cilvēkiem šajā zemē, kurā dievs ar īpatņiem nav skopojies. Viņš ir lepnības un zemiskuma, veselā saprāta un neapdomības mistrojums. Var domāt, ka goda un negoda jēdzieni viņa galvā dīvaini sajaukušies, jo viņš

bez augstprātības rāda tās labās īpašības, ar kādām daba viņu apveltījusi, un bez kautrēšanās ļauj redzēt arī sliktās. Starp citu, viņš ir apveltīts ar spēcīgu miesas būvi, ārkārtīgi dzīvu iztēli un neiedomājami spēcīgām plaušām. Ja jūs viņu kādreiz sastapsiet un viņa oriģinalitāte jūs neaizturēs, tad jūs vai nu aizbāzīsiet ar pirkstiem savas ausis, vai arī bēgsiet. Ak dievs, kas par spēcīgām plaušām! Vismazāk viņš līdzinās pats sev. Dažreiz viņš ir izkāmējis un bāls kā diloņslimnieks pēdējā stadijā; caur viņa vaigiem var skaitīt zobus; var domāt, ka viņš vairākas dienas nav ēdis vai arī tikko iznācis no trapiešu klostera[7]. Nākamajā mēnesī viņš ir apvēlies un brangs, it kā allaž būtu sēdējis pie kāda finansista galda vai būtu bijis ieslodzīts bernardīniešu klosterī[8]. Šodien viņš netīrā veļā, saplēstās biksēs, skrandās tērpies, gandrīz vai basām kājām, staigā galvu nokāris, izvairās no pretimnācējiem, izraisot vēlēšanos viņu pasaukt un dot viņam ubagdāvanu. Rīt viņš ir sapūderēts, labi apauts, safrizēts, labi ģērbts, soļo augsti paceltu galvu, izrādīdams sevi, un jūs viņu gandrīz vai noturēsit par kārtīgu cilvēku. Viņš dzīvo no dienas dienā skumīgs vai jautrs atkarībā no apstākļiem. Viņa pirmās rūpes rītā pēc piecelšanās ir zināt, kur viņš pusdienos; pēc pusdienām viņš prāto, kur vakariņos. Arī nakts atnes savas raizes. Vai nu viņš kājām atgriežas savā pažobelē, ja vien saimniece, apnikusi gaidīt īri, nav atprasījusi atslēgu, vai arī iegriežas nomales krodziņā, kur sagaida dienu ar maizes gabalu un alus krūzi. Ja viņa kabatā nav sešu sū, un tā pa laikam gadās, viņš atrod patvērumu pie kāda sev draudzīga važoņa vai arī pie kāda liela kunga kučiera, kas ļauj izgulēties salmos līdzās saviem zirgiem. No rīta viņa matos vēl ir daļa cisu. Ja gadalaiks ir piemērots, viņš cauru nakti klaiņo pa Karalienes aleju[9] vai pa Elizejas laukiem. Līdz ar dienas iestāšanos viņš atkal parādās pilsētā, jau vakar apģērbies šodienai un lāgiem neizģērbdamies veselu nedēļu.

Es necienu šādus īpatņus; citi uztur ar viņiem pazīšanos, pat draudzējas. Viņus sastopot, es apstājos reizi gadā; gan tādēļ, ka viņu raksturs izdalās starp pārējiem, gan arī tādēļ, ka viņi pārtrauc šo apnicīgo vienveidību, kādu izveidojusi mūsu audzināšana, mūsu sabiedrības konvencijas un ierastā pieklājība. Ja kāds no viņiem parādās sabiedrībā, tad viņš ir kā ieraugs, kas to fermentē un atjauno ikvienam kādu daļu tā dabiskās individuali-

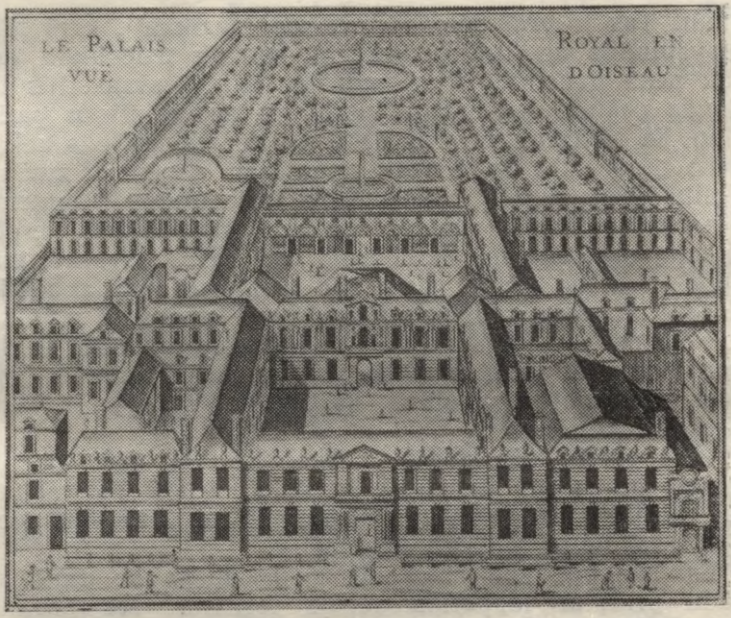

tātes[10]. Viņš uzpurina, viņš satrauc, viņš izraisa piekrišanu vai nosodījumu, viņš liek parādīties patiesībai, viņš dod iespēju iepazīt labus cilvēkus un atmasko neliešus — un tad saprātīgi domājošais cilvēks ieklausās un tiek skaidrībā par to, kas ap viņu.

Šo cilvēku es pazīstu jau sen. Viņš bieži apmeklēja kādu māju, kuras durvis viņam atvēra talants. Tur bija vienīgā meita. Viņš zvērēja tās tēvam un mātei, ka viņš to precēs. Tie raustīja plecus, atklāti smējās par viņu un sacīja, ka viņš esot traks, taču es pieredzēju brīdi, kad lieta bija darīta. Viņš dažkārt aizņēmās no manis nedaudz naudas, un es viņam to devu. Viņu uzņēma, es nezinu kādā sakarībā, vairākās cienījamās mājās, kur viņu aicināja pie viesību galda, taču ar nosacījumu, ka viņš bez atļaujas nerunās. Viņš klusēja un nikni ēda; bija lieliski redzēt viņu šādos spaidos. Ja viņam uzmācās tieksme pārkāpt norunu un viņš atdarīja muti, tad jau pie pirmā vārda visi viesi iekliedzās «Ramo!». Tad viņa acis satracinājumā uzdzirkstīja un viņš atsāka ēst vēl niknāk. Jums interesē zināt šā cilvēka vārdu, un jūs to

zināt. Tas ir brāļadēls slavenajam mūziķim[11], kurš mūs atsvabinājis no Lulli[12] korāļiem, ko mēs dziedājām vairāk nekā gadsimtu, kurš mūzikas teorijā sarakstījis tik daudz prātam netveramu vīziju un apokaliptisku patiesību, ka tajās tiklab viņš pats, kā arī jebkurš cits nekad neko nesapratīs, un no kura mēs esam saņēmuši zināmu skaitu operu, kurās ir harmonija, dziedājumu fragmenti, nesaistītas idejas, rīboņa, lidojumi, slavinājumi, ieroču šķinda, suminājumi, kurnēšana, reibinošas uzvaras, mūžīgie deju motīvi; un kuru pēc tam, kad viņš apbedījis florencieti, pašu apbedīs itāļu virtuozi[13]; viņš to nojauta, jo neviens, pat skaistule, kas pamodusies ar pūtīti uz deguna, nav tik sliktā omā kā autors, kuram paveras izredzes pārdzīvot savu slavu, kā tas gadījies Marivo[14] un Krebijonam-dēlam[15].

Viņš pienāk pie manis... Aha, tas esat jūs, filozofa kungs; un ko tad jūs darāt šo slaistu vidū? Vai tad arī jūs tērējat savu laiku kociņu stumdīšanai (tā viņš nicinoši dēvē šaha vai dambretes spēli).

Es. Nē; bet, kad man nav nekā labāka ko darīt, es kādu brīdi ar labpatiku vēroju tos, kuri šos kociņus stumda labi.

Viņš. Tādā gadījumā jūs labpatiku gūstat reti, ja neskaita Legalu un Filidoru, pārējie no tā nekā nejēdz.

Es. Tātad arī Debisī kungs?[16]

Viņš. Viņš ir tāds pats šaha spēlētājs kā Klerona jaunkundze ir aktrise[17]. Viņi tiklab viens, kā arī otrs no spēlēšanas zina visu to, ko var iemācīties.

Es. Jūs esat ļoti prasīgs, un es redzu, ka jūsu acīs žēlastību var iemantot vienīgi tie ļaudis, kas sasnieguši lielu izsmalcinātību.

Viņš. Jā, šahā, dambretē, dzejā, daiļrunā, mūzikā un citās tamlīdzīgās blēņās: kāda jēga šajās nozarēs ir no viduvējības?

Es. Kaut kādā ziņā es tam piekrītu. Taču ir vajadzīgs, ka tur darbojas daudzi, lai varētu izvirzīties ģēnijs. Viņš ir viens starp daudziem. Bet lai nu tas paliek. Es neesmu jūs redzējis veselu mūžību. Kad jūs neredzu, es par jums nemaz nedomāju, taču allaž priecājos, atkal ieraugot. Ko labu esat paveicis?

Viņš. To pašu, ko jūs, es un visi citi, gan labu, gan ļaunu, gan neko. Turklāt esmu bijis izsalcis un esmu ēdis, ja tas bijis iespējams, esmu bijis izslāpis un daž-

kārt esmu dzēris. Pa to laiku man augusi bārda un, kad tā augusi, esmu licis to skūt.

Es. To nu jūs esat aplam darījis. Bārda ir vienīgais, kā jums vēl trūkst, lai būtu gudrais.

Viņš. Jā gan. Man ir liela, grumbota piere, dedzīgas acis, izvirzīts deguns, plati vaigi, biezas, melnas uzacis, labi šķelta mute, izteiksmīgas lūpas un četrstūraina seja. Ja šo apjomīgo zodu klātu gara bārda, vai zināt, tas marmorā vai bronzā izskatītos varen labi.

Es. Līdzās Cēzaram, Markam Aurēlijam un Sokratam[18].

Viņš. Nē, es labāk iederētos starp Diogenu un Frīni[19]. Es esmu nekaunīgs kā pirmais un labprāt piestaigāju pie tām otrām.

Es. Vai veselība jums turas?

Viņš. Parasti jā, bet šodien ne sevišķi.

Es. Kā tad tā? Jums tak ir vēders kā Silēnam[20] un ģīmis...

Viņš. Un ģīmis, ko varētu noturēt par miesas pretējo polu. Tās pašas miesas sulas, kas liek izdēdēt manam dārgajam tēvocim, kā redzams, dara brangu viņa dārgo brāļadēlu.

Es. Vai jūs kādreiz arī redzaties ar savu tēvoci?

Viņš. Jā, kad viņš iet pa ielu.

Es. Vai tad viņš jums nekādi nepalīdz?

Viņš. Ja vien viņš vispār kādam palīdz, tad tikai pats to nezinādams. Viņš savā ziņā ir filozofs[21]. Viņš domā vienīgi par sevi. Pārējā pasaule viņu interesē ne vairāk kā plēšu uzkaramā nagla[22]. Viņa dēļ tiklab viņa sieva, kā arī meita varētu nosprāgt badā, ja vien baznīcas zvani, tās apzvanot, turpinātu skanēt duodecimās un septidecimās[23], viss būtu kārtībā. Viņam par laimi tā arī skan; tieši tādēļ es tik ļoti nīstu ģēnijus. Viņi ir derīgi tikai kaut kam vienam un ārpus tā nekam. Viņi nezina, ko nozīmē būt pilsoņiem, tēviem, mātēm, brāļiem, radiniekiem, draugiem. Starp mums runājot, vajadzētu jau viņiem visādā ziņā līdzināties, taču aplam būtu vēlēties, lai tā suga ietu plašumā. Cilvēki ir vajadzīgi, bet ģēniji nepavisam ne. Tik tiešām viņi nav vajadzīgi. Viņi pārveido zemeslodi, bet sīkākās lietās muļķība ir tik izplatīta un tik stipra, ka tajās ko mainīt bez lielas brēkas nav iespējams. Daļa no tā, ko viņi iedomājušies, arī īstenojas, daļa paliek kā bijusi; no tā ceļas divēji pātari, Arlekīna tērps[24]. Rablē aprakstītā mūka[25] gudrība ir īsta gudrība, uz ko var paļauties tiklab viņš pats, kā arī citi:

veikt savu pienākumu kā nu pagadās, par priora kungu vienmēr izsacīties labi un ļaut, lai pasaule iet tā, kā tai pašai tīk. Un tā arī iet labi, jo vairums ļaužu ir ar to mierā. Ja es zinātu vēsturi, es jums pierādītu, ka ļaunuma cēlonis vienmēr bijis kāds ģēnijs. Bet es nezinu vēsturi tāpēc, ka nezinu neko. Lai velns mani rauj, ja es kādreiz būtu ko mācījies un ja savas nemācītības dēļ justos sliktāk. Reiz es biju pie galda kādam no Francijas ministriem, kura prāta pietiktu četriem; un, lūk, viņš mums pierādīja tikpat skaidri, kā viens un viens ir divi, ka tautām nekas nav tik derīgs kā meli un tik kaitīgs kā patiesība[26]. Es lāgā neatceros viņa pierādījumus, bet no tiem acīmredzot izrietēja, ka ģēniji ir riebīgi un, ja kādam jaundzimušajam uz pieres būtu uzspiests šīs bīstamās dabas dāvanas zīmogs, tad viņu vajadzētu vai nu nožņaugt, vai izmest suņiem.

Es. Taču šie paši ļaudis, kuri tā neieredz ģēnijus, paši pretendē uz ģenialitāti.

Viņš. Es domāju, ka viņi paši gan iedomājas sevi par ģēnijiem, bet neticu, ka viņi uzdrošinātos par to runāt.

Es. Tas ir tikai kautrības dēļ. Bet jūs tātad jūtat briesmīgu naidu pret ģēnijiem.

Viņš. Nepārvaramu.

Es. Bet es esmu pieredzējis laikus, kad jūs kritāt izmisumā tādēļ, ka esat tikai ikdienišķs cilvēks. Jūs nekad nebūsit laimīgs, ja jūs sarūgtinās tiklab tas, kā arī pretējais. Vajadzētu ieņemt kādu nostāju un pie tās turēties. Pilnīgi piekrītu jums, ka ģēniji parasti ir īpatnēji jeb, kā paruna māca, nav neviena gudrinieka, kurš nebūtu mazliet traks, tomēr bez viņiem nevar iztikt. Nicina tos gadsimtus, kuros nav bijis ģēniju. Viņi dara godu tām tautām, kuru vidū dzīvojuši; agrāk vai vēlāk viņiem darina statujas un viņus uzlūko par cilvēces labdariem. Kaut arī tas nesaskan ar jūsu minētā smalkā ministra viedokli, es uzskatu: ja arī meli kādu brīdi var kalpot, garākā laika sprīdī tie nenovēršami kaitē, turpretī patiesība ilgākā laikā neatvairāmi izrādās derīga, kaut arī var atgadīties, ka īsu brīdi tā kaitē. Vadoties no tā, jūtu kārdinājumu secināt, ka ģēnijs, kurš atspēko kādus vispārpieņemtus maldus vai kurš padara ticamu kādu lielu patiesību, vienmēr ir mūsu godināšanas cienīgs. Var gadīties, ka viņš kļūst par aizspriedumu un likumu upuri: taču mēdz būt divējāda veida likumi, — vieniem neapšaubāmi piemīt absolūts taisnīgums un absolūts vispārī-

gums, bet citi ir kaprīzi un ir spēkā vienīgi nejaušības vai apstākļu sagadīšanās dēļ. Tie uz savu pārkāpēju spēj mest tikai pārejošu negodu, tādu negodu, ko laiks vērš pret tiesnešiem uh tautām un atstāj uz mūžīgiem laikiem. Kuru tad šodien klāj negods, — Sokratu vai tiesnešus, kuri viņam lika dzert indi?

Viņš. Liels viņam labums no tā! Vai viņu tādēļ nenotiesāja? Vai viņu tādēļ nenonāvēja? Vai tādēļ viņš mazāk bija miera jaucējs? Vai, nicinādams sliktu likumu, viņš nav devis uzmundrinājumu muļķiem nicināt labos likumus? Vai viņš tādēļ mazāk bijis nekautrīgs un dīvains tips[27]? Jūs jau pats nupat bijāt tuvu atzinumam, kas ģēnijiem nebūt nav glaimojošs.

Es. Uzklausiet mani, dārgo cilvēk! Sabiedrībai nevajadzētu būt ar sliktiem likumiem; un, ja tai būtu bijuši vienīgi labi likumi, tad tai nekad nebūtu nācies vajāt kādu ģēniju. Es jums neesmu teicis ne to, ka ģēnijs nenovēršami saistīts ar nelietību, ne arī to, ka nelietība — ar ģēniju. Muļķis biežāk ir nelietīgs nekā ģēnijs. Un, ja nu ģeniāls cilvēks tiešām parasti būtu nekomunikabls, stūrgalvīgs, žultains, neciešams, pat ja viņš būtu nelietis, kādu secinājumu jūs no tā izdarītu?

Viņš. Ka viņš jānoslīcina!

Es. Rāmu garu, dārgais cilvēk! Pasakiet man to, bet es te neminēšu kā piemēru jūsu tēvoci; viņš ir smaga rakstura, cietsirdīgs, bez cilvēcības, viņš ir skops, viņš ir slikts tēvs, slikts vīrs, slikts tēvocis, turklāt nav vēl teikts, ka viņš ir tāds ģēnijs, kas savu mākslu aizvirzījis tālu, un ka pēc desmit gadiem vēl būs interese par viņa darbiem. Bet Rasins?[28] Viņš noteikti bija ģēnijs, bet netika uzskatīts par visai labu cilvēku. Bet Voltērs?[29]

Viņš. Necentieties mani ietekmēt, jo es esmu konsekvents.

Es. Kurai no divām iespējām jūs dotu priekšroku? Vai nu tai, ka viņš būtu lāga vīrs, kas allaž kā piekalts pie savas letes kā Briasons[30] jeb pie savas olekts kā Barbjē[31], kurš regulāri ik gadus sagādā savai sievai vienu likumīgu bērnu, labs vīrs, labs tēvs, labs tēvocis, labs kaimiņš, godīgs tirgotājs, bet arī nekas vairāk, vai arī tai, ka viņš būtu divkosis, vārda lauzējs, godkārīgs, skaudīgs, ļauns, taču *Andromahas, Britanika, Ifiģēnijas, Fedras, Atālijas* autors?

Viņš. Man liekas, ka viņam pašam būtu labāk, ja viņš būtu pirmais no tiem.

Es. Tas ir pat neizmērojami patiesāk, nekā jums tas liekas.

Viņš. Nu re, kāds jūs esat! Ja mēs pasakām kaut ko pareizu, tad tas notiek tā kā trakajiem vai kā apskaidrotajiem, gluži nejauši. Un tikai jūs esat tas saprātīgais. Jā, filozofa kungs, es arī domāju un domāju tikpat saprātīgi kā jūs.

Es. To vēl redzēsim, nu tā, kādēļ tad viņam pašam būtu labāk?

Viņš. Tādēļ, ka otrajam visi šie skaistie sacerējumi nav ienesuši pat 20 000 franku[32], bet, ja viņš būtu labs zīda tirgotājs Sentdenī vai Sentonorē ielā, garšvielu tirgotājs vai aptiekārs ar plašu klientūru, viņš būtu sakrājis milzu mantu, bet krādams viņš būtu palaidis garām neizbaudītas kādas izpriecas; tāpēc viņš būtu laiku pa laikam devis kādu pistolu[33] tādam nabaga zellim kā man, kurš to būtu uzjautrinājis un pie gadījuma viņam sagādājis kādu skuķēnu, kas izkliedētu viņa apnikumu no mūžīgās kopdzīves ar sievu; mums pie viņa būtu bijušas lieliskas maltītes, mēs tur vareni uzjautrinātos, dzertu burvīgus vīnus, izcilus liķierus, brīnišķīgu kafiju, rīkotu izbraukumus zaļumos, nu, jūs jau redzat, ka es tādās lietās kaut ko sajēdzu. Jūs smejaties! Bet ļaujiet man izteikties! Viņš būtu labāks saviem tuviniekiem.

Es. Tas nu gan ir neapstrīdami. Ja vien likumīgā tirdzniecībā iegūto bagātību viņš netērētu apkaunojoši, ja būtu izdzinis no savas mājas visus spēlmaņus, visus parazītus, visus banālos glaimotājus, visus šos slaistus, visus šos nekam nederīgos izvirtuļus un būtu licis sava veikala zeļļiem krietni nopērt to pakalpīgo subjektu, kurš ar dažādības palīdzību centies mazināt riebumu, kādu vīri jūt parastajā kopdzīvē ar savām sievām.

Viņš. Nopērt! Mans kungs, nopērt! Labi pārvaldītā pilsētā nevienu neper! Tas ir cienījams amats, jo ar savešanu nodarbojas daudzi, pat titulēti ļaudis. Kāda velna dēļ tad, pēc jūsu domām, viņam būtu vajadzīga nauda, ja ne tādēļ, lai tiktu pie gardiem ēdieniem, jautras sabiedrības, laba vīna, skaistām sievietēm, pie dažādu nianšu baudām un visu veidu izpriecām. Es labāk gribu būt nabags nekā liels bagātnieks bez visiem šiem priekiem. Taču atgriezīsimies pie Rasina! Šis cilvēks bijis labs tikai tiem, kas viņu nav zinājuši, un tikai tam laikam, kad viņa paša vairs nav.

Es. Piekrītu. Bet izsveriet ļauno un labo! Vēl pēc tūk-

stoš gadiem viņš liks ritēt aizkustinājuma asarām; cilvēki viņu apbrīnos visās pasaules malās; viņš iedvesīs cilvēcību, līdzcietību, maigumu; tad vaicās, kas viņš tāds bijis, no kādas zemes, un tad apskaudīs Franciju. Viņš ir sagādājis ciešanas dažiem cilvēkiem, kuru vairs nav un par kuriem mums nav gandrīz nekādas intereses; mums nav jābīstas ne no viņa netikumiem, ne arī no viņa kļūdām. Protams, būtu labāk, ja viņš kopā ar izcila cilvēka talantiem no dabas būtu saņēmis arī labestīga cilvēka tikumus. Viņš ir kā koks, kurš nomācis dažus tuvumā iestādītos kociņus un noēnojis sīkos stādiņus savā pakājē; taču savu virsotni viņš ceļ līdz padebešiem, viņa zari sniedzas tālu; viņš dāvājis savu paēnu tiem, kas nākuši, nāk un nāks atpūsties pie viņa majestātiskā stumbra, viņš nesis augļus, kam ir brīnišķīga garša un kas allaž atjaunojas. Var jau vēlēties, lai Voltēram būtu arī Diklo maigums, abata Triblē vaļsirdība un abata Olivē taisnīgums[34], taču, tā kā tas nav iespējams, aplūkosim šo lietu no patiesi interesantas puses; aizmirsīsim uz brīdi to vietu, ko mēs aizņemam telpā un laikā, un pārcelsim skatu uz nākamajiem gadsimtiem, uz vistālākajiem novadiem un vēl nedzimušajām tautām. Padomāsim par mūsu sugas labumu; ja nu mēs neesam pietiekami augstsirdīgi, tad piedosim vismaz dabai, ka tā bijusi gudrāka par mums. Ja jūs Grēza[35] galvai uzgāzīsiet aukstu ūdeni, jūs varbūt līdz ar viņa iedomību apdzēsīsiet arī viņa talantu. Ja jūs padarīsiet Voltēru mazāk jūtīgu pret kritiku, viņš vairs nespēs iedziļināties Meropes[36] dvēselē un vairs neaizskustinās jūsējo.

Viņš. Bet, ja jau daba ir tikpat varena, cik gudra, kādēļ tad tā nav padarījusi viņus tikpat labus, cik diženus?

Es. Vai tad jūs pats neredzat, ka, šādi spriezdams, jūs apgāžat vispārējo kārtību, jo, ja pasaulē viss būtu lielisks, tad nekas nebūtu lielisks.

Viņš. Jums taisnība. Pats svarīgākais ir tas, ka jūs un es, ka mēs abi eksistējam, ka mēs esam jūs un es. Pārējam ir maza nozīme. Labākā lietu kārtība, pēc manām domām, ir tā, kurā jābūt arī man; un vispilnīgākā pasaule būtu bez jēgas, ja tajā nebūtu manis. Es labāk gribu eksistēt kaut vai kā nekaunīgs muldoņa nekā neeksistēt.

Es. Nav neviena, kurš nedomātu tāpat kā jūs un kurš nebūtu nemierā ar pastāvošo kārtību, neiedomādamies, ka līdz ar to viņš atsakās pats no savas eksistences.

Viņš. Tā tas ir.

Es. Labāk pieņemsim lietas tādas, kādas tās ir. Raudzīsim, ko tās mums maksā un ko dod; atstāsim mierā visu to, ko nepazīstam pietiekami, lai varētu to slavēt vai pelt, un kas varbūt nav nedz labs, nedz ļauns, ja jau reiz ir nepieciešams, kā to uzskata daudzi godīgi ļaudis[37].

Viņš. No visa šī jūsu prātojuma es neko daudz nesaprotu. Tas, kā liekas, ir filozofija; bet es jūs brīdinu, ka tur es nejaukšos. Es zinu tikai to, ka es labprāt gribētu būt kaut kas cits, kaut vai ģēnijs, dižens cilvēks. Jā, man jāatzīstas, ka manī ir kaut kas tāds, kas man to saka. Ikreiz, kad man nācies dzirdēt kādam veltītus cildinājumus, tie mani slepeni saniknojuši. Es esmu skaudīgs. Ja es par kāda privāto dzīvi dzirdu kaut ko tādu, kas viņu apkauno, es klausos ar labpatiku. Tas mūs tuvina. Tas man ļauj vieglāk paciest pašam savu viduvējību. Es sev saku: «Protams, tu nekad nesarakstīsi *Muhamedu*[38], bet Mopū[39] slavinājumus gan arī ne.» Jo es taču esmu bijis un es esmu niknuma pilns par savu viduvējību un skaišos par to. Ikreiz, kad man nācies dzirdēt spēlējam *Galantās Indijas*[40] uvertīru, kad man nācies dzirdēt *Tenaras dziļie bezdibeņi* un *Nakts, mūžigā nakts*, es, skumju pārņemts, esmu sev sacījis: «Lūk, tu nekad nepaveiksi kaut ko tādu.» Jo es taču apskaužu savu tēvoci un, ja pēc viņa nāves viņa portfelī būs palikušas kādas skaistas kompozīcijas klavesīnam, es nemaz nešaubīdamies gribēšu kļūt par viņu, palikdams es pats.

Es. Ja jūs sarūgtina vienīgi tas, tad tas nav tā vērts.

Viņš. Nekas. Tādi brīži drīz pāriet.

Pēc tam viņš sāka dungot *Galantās Indijas* uvertīru, tad āriju *Dziļie bezdibeņi* un pēc tam turpināja:

Šis kaut kas manī ir, manī runā un man saka:

«Ramo, tev ļoti gribētos, ka tu būtu sacerējis šos divus skaņdarbus, tu varētu sacerēt vēl divus; un, ja tu būtu sacerējis krietnu skaitu tādu kompozīciju, tevi visur spēlētu un dziedātu. Tu staigātu augstu paceltu galvu, tava apziņa tev pašam dotu liecību par taviem nopelniem; citi uz tevi rādītu ar pirkstu un teiktu — tas, lūk, ir viņš, kas sacerējis skaistās gavotes[41] (un viņš dungoja gavotes, pēc tam, pieņemdams saviļņota, prieka pārņemta cilvēka izskatu, kura acis kļuvušas miklas no aizkustinājuma asarām, rokas berzēdams, piebilda). Tev būtu skaista

māja (un viņš rokām parādīja tās lielumu), lieliska gulta (un viņš it kā bezrūpīgi tajā izstiepās), labi vīni (ko viņš it kā nobaudīja, mēli klakšķinādams), laba ekipāža (un viņš pacēla kāju, it kā kāpdams tajā), skaistas sievietes (un viņš it kā saņēma delnā sievietes krūti un raidīja šai sievietei iekāres pilnu skatienu), simts nelietīgu plukatu tev ik dienas nāktu kvēpināt vīraku ausīs (un viņš attēloja, ka tie jau ir ap viņu; viņš it kā redzēja Paliso, Puensinē, tēvu un dēlu Freronus, Laportu[42], viņš tos it kā uzklausīja, dižojās to priekšā, izrādīja tiem savu laipnību, uzsmaidīja tiem, nopaļāja tos, nicināja tos, lika tos padzīt, sauca atpakaļ; pēc tam viņš turpināja); un tā kādu rītu tev sacītu, ka tu esi dižens cilvēks, *Triju gadsimtu vēsturē*[43] tu izlasītu, ka tu esi izcils cilvēks, vakarā tu būtu pārliecināts, ka tu esi liela personība; un ievērojamais cilvēks, Ramo brāļadēls, aizmigtu, maigu slavas žūžu ieaijāts; pat aizmigušam viņam būtu apmierināts izskats; viņa krūts plaši izriestos, viegli paceldamās un nolaizdamās; viņš krāktu kā dižens cilvēks.» Un, šādi runādams, viņš ļengani atzvēlās krēslā, aizvēra acis un attēloja iedomāto laimīgo miegu. Dažus mirkļus baudījis šādu atpūtu, viņš pamodās, izstaipījās, žāvājās, berzēja acis un acīm meklēja savus apnicīgos lišķus.

Es. Vai jūs domājat, ka cilvēks, būdams aizmidzis, ir laimīgs?

Viņš. Vai es tā domāju! Es, nabaga plukata, kad vakarā esmu atgriezies savos bēniņos un iesvempies savā migā, esmu sarāvies čokurā zem segas, man ir saspiestas krūtis un traucēta elpošana: tās ir sava veida klusas žēlabas, ko tik tikko var manīt, kamēr bagātnieks piekrāc savu dzīvokli un izraisa apbrīnu visā ielā. Bet šodien mani skumdina ne jau tas, ka es guļu un krācu tik trūcīgi kā kaut kāds diedelnieks!

Es. Un tomēr tas ir skumji.

Viņš. Tas, kas ar mani atgadījies, ir daudz skumjāks stāsts.

Es. Kas tad noticis?

Viņš. Jums vienmēr bijusi zināma interese par mani tādēļ, ka es esmu velna zellis, ko jūs sirds dziļumos gan nicināt, bet kas jūs tomēr uzjautrina.

Es. Tas tiesa.

Viņš. Un tādēļ es jums to pastāstīšu.

Pirms stāsta sākuma viņš izdveš smagu nopūtu un liek abas rokas pie pieres; tad atkal pieņem mierīgu izskatu un sāk stāstījumu.

Jūs zināt, ka es esmu nejēga, muļķis, āksts, nekauņa un sliņķis, tas, ko mūsu burgundieši sauc par nelabojamu vazaņķi, blēdi un kārumnieku.

Es. Kāda slavas dziesma!

Viņš. Tas ir pilnīgi pareizi. Te nevar izlaist ne vārda. Lūdzu neiebilstiet! Neviens mani nepazīst tik labi kā es pats un es jau vēl nepasaku visu.

Es. Nevēlos jūs sarūgtināt, tādēļ piekrītu visam.

Viņš. Nu tā, es dzīvoju pie cilvēkiem, kuri man bija labvēlīgi tieši tādēļ, ka es esmu neparasti bagātīgi apveltīts ar visām minētajām īpašībām.

Es. Tas ir neparasti. Līdz šim biju domājis, ka cilvēks vai nu šādas īpašības slēpj pats no sevis, vai arī pats sev tās piedod, toties citos nicina.

Viņš. Slēpt pašam no sevis? Vai tad tas vispār iespējams? Varat būt droši, ka tad, kad Paliso ir viens un kad viņš pievēršas pats sev, viņš sarunā ne tādas vien lietas. Varat būt droši, ka tad, kad viņš ir divatā ar savu kolēģi[44], viņi sevi atklāti atzīst par lieliem neliešiem. Nicināt šādas īpašības citos! Mani ļautiņi bija taisnīgāki, un viņu raksturs, kad es uzturējos pie viņiem, man bija lieliska veiksme. Jutos tur kā niere taukos. Mani lutināja. Pat īsu brīdi pabijuši bez manis, viņi jau garlaikojās. Es biju viņu mazais Ramo, viņu jaukais Ramo, viņu trakais, nekaunīgais, nemākulīgais, slinkais, kārais, ākstīgais, neuzvedīgais Ramo. Neviens no šiem familiārajiem epitetiem nebija pateikts bez smaida, bez glāsta, bez uzsitiena pa plecu, bez pliķa, bez kājas spēriena; pie galda uz mana šķīvja vienmēr uzmeta kādu labu gabalu; citās vietās pret mani atļāvās visādas vaļības, par ko es gan neapvainojos, jo es jau ne par ko neapvainojos. Viņi ap mani un ar mani izrīkojās, kā vien viņiem labpatika, un es to neņēmu ļaunā. Un mazās dāvaniņas, kas uz mani bira kā krusa! Un es, baigais stulbenis, esmu zaudējis visu! Esmu zaudējis tāpēc, ka vienreiz man uzradās veselais saprāts, vienu vienīgu reizi mūžā. Ak, kaut tas nekad nebūtu bijis!

Es. Kas tad ir noticis?

Viņš. Tā ir vienreizēja, neaptverama, nepiedodama muļķība.

Es. Un kāda muļķība vēl tā ir?

Viņš. Ramo, Ramo, vai gan tādēļ jūs tur pieņēma? Tas taču bija stulbums — būt apveltītam ar kaut cik gaumes, kaut cik asprātības, kaut cik prāta. Ramo, mans draugs, tas jums iemācīs palikt tādam, kādu dievs jūs radījis un kādu jūs vēlas jūsu aizgādņi! Taču jūs saņēma aiz pleciem, aizveda līdz durvīm un sacīja: «Aizvācies, bezkauņa, un vairāk te nerādies. Šitais te, ko domā, gribēšot būt apveltīts ar gaumi un ar prātu! Vācies! To mantu mums pašiem ir vairāk kā vajag.» Jūs aizgājāt, pirkstos kozdams, bet tā ir jūsu sasodītā mēle, ko vajadzēja pirmām kārtām nokost. Tā kā jūs to savlaicīgi nebijāt izdarījis, tagad jūs esat uz ielas bez graša pie dvēseles, nezinādams, kur nolikt galvu. Jūs baroja kā uz kaušanu, tā, ka labāk nevar gribēt, bet nu jūs atgriežaties pie tirgus atkritumiem. Jums bija labs miteklis, bet nu būsit laimīgs, ja tiksiet atpakaļ savos bēniņos. Jums bija laba guļas vieta, bet nu jūs gaida salmi starp Subisa kunga kučieri[45] un draugu Robē[46]. Maiga un mierīga miega vietā, kāds jums bija līdz šim, jums ar vienu ausi nāksies klausīties zirgu zviegšanu un mīdīšanos, bet ar otru — tūkstoškārt nepanesamākus sausus, rupjus un primitīvus dzejoļus. Nožēlojamais, neapdomīgais radījums, ko apsēduši tūkstoš velnu!

Es. Bet vai tad nepastāv iespēja rast ceļu atpakaļ? Vai jūsu kļūme ir tik nepiedodama? Jūsu vietā es atgrieztos pie tiem ļautiņiem. Jūs viņiem esat vajadzīgāks, nekā domājat.

Viņš. Hē, es esmu drošs, ka tagad, kad viņiem nav manis, kas uzjautrinātu, viņi garlaikojas kā suņi.

Es. Es atgrieztos pie viņiem. Es viņiem neatstātu laiku pierast iztikt bez jums un pievērsties kādam krietnākam izklaidēšanās veidam, jo nevar taču zināt, kas viss var atgadīties.

Viņš. No tā nu gan es nebaidos! Tas nenotiks!

Es. Lai arī cik prasmīgs jūs esat, jūs var aizstāt kāds cits.

Viņš. Tas viņam viegli nenāktos.

Es. Piekrītu. Un tomēr es ietu pazemīgu seju, klīstošu skatienu, neaizpogātu apkaklīti, izspūrušiem matiem, visā jūsu stāvokļa traģismā. Es mestos pie dievības kājām[47], es spiestu savu vaigu pie zemes un nepieceļoties sacītu viņai klusā, asaru pilnā balsī: «Piedodiet, kundze, piedodiet man! Es esmu zemisks, nekrietns radījums. Tas bija nelaimes mirklis; jūs taču zināt, ka man nav veselā

saprāta, un es jums apsolu, ka visu mūžu man tā vairs nebūs.»

Bija uzjautrinoši, ka pa to laiku, kamēr es viņam teicu šo runu, viņš to izpildīja pantomīmā. Viņš krita garšļaukus, spieda savu seju pie zemes, viņš it kā turēja savās rokās kurpītes purngalu; viņš raudāja elsodams un dvesa: «Jā, manu valdniecīt, jā, es apsolu, ka man tā nebūs visu mūžu, visu, visu mūžu.» Pēc tam, pēkšņi pieceldamies, viņš bilda nopietnā, pārdomu pilnā tonī.

Viņš. Jā, jums taisnība. Es domāju, ka tas ir tas labākais. Viņa ir laba. Veijāra kungs[48] saka, ka viņa ir tik laba! Es jau arī drusku zinu, ka viņa tāda ir. Tomēr iet zemoties tādas mērkaķienes priekšā, lūgties žēlastību no nožēlojamas, sīkas komediantes, ko allaž pavada skatītāju svilpieni no partera! Man, Ramo, kurš ir dēls Dižonas aptiekāram[49], kas allaž bijis goda vīrs un nekad nav locījis ceļus neviena priekšā! Man, Ramo, kurš ir brāļadēls tam, ko dēvē par lielo Ramo, tam, kas paceltu galvu pastaigājas pa Palērojalu, brīvi vēcinādams rokas, kopš tā laika, kad Karmontels[50] viņu uzzīmēja sakumpušu ar tērpā paslēptām rokām! Man, kas sacerējis desmit skaņdarbus klavierēm, kurus neviens nespēlē, bet kuri varbūt būs vienīgie, kas nonāks līdz nākamajām paaudzēm un kas tos spēlēs, un man, man būtu jāiet!... Redziet, mans kungs, tas nav iespējams. Un, uzlikdams labo roku uz krūtīm, viņš piebilda: «Es te jūtu kaut ko, kas dumpojas un saka: «Ramo, tu to nedarīsi.» Vajag, lai cilvēkam būtu kaut kāda pašcieņa, kas ir saistīta ar cilvēka dabu un ko nekas nevar noslāpēt. Tā pamostas itin kā no nekā. Jā gan, tikpat kā no nekā, tādēļ, ka gadās dienas, kad man neko nenozīmē pastrādāt jebkuru nelietību; šādās dienās es par liāru[51] būtu gatavs mazajai Hisai nobučot dibenu.»

Es. Nu, mans draugs, Hisa tomēr ir tik balta, skaista, jauna, maiga, apaļīga, ka līdz tādai pazemojuma izpausmei pa reizei spētu nolaisties arī dažs labs, kas izvēlīgāks par jums.

Viņš. Nu, klausieties, lieta tāda, ka dibenu var bučot tiešā un pārnestā nozīmē! Pavaicājiet to resnajam Beržjē[52], kurš bučo de La Markas kundzes dibenu gan tiešā, gan pārnestā nozīmē; taču man, varat būt pārliecināti, ir vienlīdz pretīgi to darīt tiklab tiešā, kā arī pārnestā nozīmē.

Es. Ja manis ieteiktais līdzeklis jums nav pieņemams, tad saņemiet dūšu un dzīvojiet kā nabags!

Viņš. Ir smagi būt nabagam, ja ir tik daudz turīgu muļķu, uz kuru rēķina varētu dzīvot. Un turklāt nicinājums pašam pret sevi; tas taču ir nepanesams.

Es. Vai tad jums pazīstamas arī tādas jūtas?

Viņš. Vai tās man pazīstamas! Cik reizes es sev esmu teicis: kā tad tā, Ramo, Parīzē ir desmiti tūkstoši labi klātu pusdienu galdu, katrs piecpadsmit vai divdesmit personām, un neviens no visiem to ēdienu komplektiem nav paredzēts tev, neviens! Ir zelta pilni maki, kas bārstās pa labi un pa kreisi, bet neviens gabals no tiem nekrīt tev. Tūkstoši sīku netalantīgu gariņu, kam nav nekādu nopelnu; tūkstoš nepievilcīgu radībiņu, tūkstoš banālu intrigantu staigā labi ģērbti, bet tev nākas klīst gluži plikam! Un tu šeit paliksi tas mūlāps? Vai tad tu neproti

glaimot kā jebkurš cits? Vai tad tu neproti melot, zvērēt, lauzt zvērestu, solīt, pildīt vai nepildīt solījumu, kā to dara cits? Vai tad tu neproti mesties četrrāpus kā kāds cits? Vai tad tu neprastu veicināt kādas kundzes intrigu un aiznest kāda kunga mīlestības vēstuli tāpat kā cits? Vai tad tu neprastu iedrošināt šo jauno cilvēku parunāt ar jaunkundzi un pārliecināt jaunkundzi uzklausīt viņu gluži tāpat kā cits? Vai tad tu nespētu iestāstīt kāda mūsu pilsētnieka meitai, ka viņa ir slikti ģērbta, ka viņai piestāvētu skaisti auskari, nedaudz smiņķa, mežģīnes un kleita pēc poļu modes? Ka šīs mazās kājiņas nav radītas staigāšanai pa ielām, ka ir kāds skaists kungs, jauns un bagāts, kuram apģērbs izšūts ar zeltu, kuram ir brīnišķīga ekipāža, seši labi noauguši sulaiņi, ka viņš, ieraudzījis to pa acu galam, atzinis, ka viņa ir burvīga, un kopš tās dienas ne vairs ēd, ne dzer, zaudējis miegu un var pat nomirt.

— Bet ko tad sacīs mans tēvs?

— Nu labi; jūsu tēvs. Sākumā viņš drusku padusmosies.

— Un māte, kas allaž man tā piekodina būt godīgai meitenei, kas man saka, ka pasaulē nekas nav tik svarīgs kā gods?

— Vecas pļāpas, kam nav nekādas nozīmes.

— Un mans biktstēvs?

— Jūs viņu vairs neredzēsiet, bet, ja nu jūs iedomāsieties viņam katrā ziņā pastāstīt par savām izpriecām, tas jums maksās dažas mārciņas cukura un kafijas.

— Viņš ir ļoti bargs cilvēks. Reiz viņš atteicās man atlaist grēkus tādēļ, ka biju dziedājusi *Ienāc manā istabiņā*.

— Tas bija tādēļ, ka jums nebija nekā, ko viņam dot; bet, kad jūs viņam parādīsieties mežģīnēs...

— Man tātad būs mežģīnes?

— Bez šaubām, turklāt visdažādāko veidu... skaistos dimanta auskaros...

— Un man būs skaisti dimanta auskari?

— Jā.

— Tādi, kā tai marķīzei, kura dažreiz mūsu veikalā pērk cimdus?

— Nu gluži tādi. Skaistā ekipāžā, ko velk divi pelēki ābolaiņi, ko pavada divi raženi sulaiņi, viens nēģerēns un skrējējs karietei pa priekšu, iesārtināta, ar skaistuma mušiņām, kleitā ar vilci, ko nes nesēji.

— Uz balli?

— Uz balli, uz Operu[53], uz teātri (viņas sirds jau notrīs priekā, bet tu pirkstos virpini kādu papīrīti...).
— Kas tad tas?
— Tas nav nekas.
— Man šķiet, ka tas ir gan kaut kas.
— Tā ir vēstule.
— Un kam?
— Jums, ja jūs būtu mazliet ziņkārīga.
— Ziņkārīga! Es esmu ļoti ziņkārīga. Paskatīsimies... Viņa lasa...
— Tikšanās? Tas nav iespējams.
— Ceļā uz baznīcu.
— Māte mani vienmēr pavada; bet, ja viņš atnāktu

šeit agri no rīta, es ceļos pirmā un ierodos veikalā pirms vēl citi pamodušies...

Viņš ierodas, viņš patīk; kādā jaukā dienā, krēslai metoties, mazulīte pazūd un man noskaita divus tūkstošus ekiju...[54]

Nu, tā! Tev ir tāds talants un trūkst maizes! Vai tev, nelaimīgais, kauna nemaz nav? Es atceros veselu blāķi neliešu, kuriem vajadzētu man zābakus pucēt, bet kuri vai aizrijās no bagātības. Es biju rupjā kamzolī, viņi tērpās samtā; viņi balstījās uz spieķīša, kam rokturis izveidots kā zelta bumbulis un kraukļa knābis, bet uz pirkstiem nēsāja gredzenus ar Platona un Aristoteļa attēliem. Un kas tad viņi ir bijuši? Vairumā gadījumu nožēlojami nemākuļi, bet šodien viņi izskatās kā lieli kungi. Tad es sevī jutu drosmi, pacilātu dvēseli, smalku prātu un jutos spējīgs uz visu. Taču, kā redzat, šīs laimīgās noskaņas neturpinājās ilgi, jo līdz pat šai dienai neesmu spējis tikt uz ceļa. Lai nu kā arī būtu, šis ir manu biežo vientuļo pārdomu teksts, un jūs to savā fantāzijā varat parafrazēt, kā vien jums tīk, ja vien jūs no tā secināt, ka sevis nicinājums man nav svešs, ka es pazīstu sirdsapziņas pārmetumus, kas mani grauž par veltīgi izniekotām debesu dāvanām; tas ir pats smagākais. Jo tad jau viss ir gandrīz tāpat, it kā es nemaz nebūtu dzimis.

Es viņā klausījos; un pa to laiku, kamēr viņš attēloja savedēja sarunu ar meiteni, manu dvēseli saviļņoja divas pretējas tieksmes: nevarēju saprast, vai te būtu vietā ļaut izlauzties smiekliem vai sašutumam. Tas bija mokoši. Divdesmit reizes smieklu lēkme apvaldīja manu niknumu; divdesmit reižu dusmas, kas rosījās manas sirds dziļumos, izlauzās kā smiekli. Es biju apmulsis, vērojot tik asa prāta un tik dziļa zemiskuma sajaukumu; tik pareizas un tajā pašā laikā tik nejēdzīgas domas, tik vispārēju jūtu izvirtību, tādu neizmērojamu cinismu un tādu retu vaļsirdību. Viņš pamanīja manī notiekošo cīņu. «Kas jums noticis?» — Viņš vaicāja.

Es. Nekas.

Viņš. Man šķita, ka jūs esat satraucies.

Es. Jā, esmu gan.

Viņš. Bet kādu padomu jūs man dosiet?

Es. Mainīt sarunas tēmu. Ak, nelaimīgais, kādā zemiskumā jūs esat dzimis vai nonācis!

Viņš. Tam es piekrītu. Taču par manu stāvokli pārāk neraizējieties! Runājot ar jums vaļsirdīgi, mans nolūks

nebija jūs apbēdināt. Es pie šiem ļautiņiem esmu šo to ietaupījis. Iedomājieties, ka man ir viss, kas vajadzīgs, ka absolūti nekā netrūkst, un man ir tik daudz devuši sīkām vajadzībām.

Tad viņš sāka sev dauzīt pieri ar vienu dūri, kodīt lūpas un slīdināt pār griestiem savu izklaidīgo skatienu, piebilstot: «Bet tas nu ir padarīts. Ķaut ko es esmu atlicis; laiks ir gājis, bet tas jau vienmēr ir kaut kāds ieguvums.

Es. Jūs gribējāt teikt zaudējums?

Viņš. Nē, nē, ieguvums. Mēs kļūstam bagātāki ik brīdi: viena diena mazāk ko dzīvot vai viens ekijs vairāk, tas ir viens un tas pats. Pats svarīgākais ir ērti, nepiespiesti, patīkami, bagātīgi ik vakarus nokārtot savas darīšanas atejā! *O stercus pretiosum*![55] Tāds, lūk, ir dzīves lielais rezultāts visos slāņos. Pēdējā stundā visi ir vienlīdz bagāti, — gan Samuels Bernārs[56], kurš, pateicoties zādzībām, blēdībām un bankrotiem, varējis atstāt divdesmit septiņus miljonus zeltā, gan Ramo, kurš neatstās nekā, Ramo, kam aiz žēlsirdības piešķirs audekla gabalu, kurā viņu ietīt. Mirušais nedzird, kā zvani skan. Veltīgi simts priesteru viņu aizdzied, velti tam garā strīpā pa priekšu un nopakaļus nes lāpas, viņa dvēsele nestaigā ceremonijmeistaram līdzās. Sapūt zem marmora vai zemes tik un tā nozīmē sapūt. Vai ap zārku stāv sarkanie bērni un zilie bērni[57], vai arī pie tā nestāv neviens, kāda gan tam nozīme? Lūk, jūs redzat šo plaukstu; tā bija stipra kā viens velns[58]. Šie desmit pirksti bija kā tapas iedzītas koka delnā; un tās cīpslas bija kā vecas, no zarnām darinātas stīgas, stiegrainākas, stingrākas un elastīgākas par tām, ko izmanto virpotāja darbgaldam. Bet es tos esmu tik daudz dresējis, lauzījis un staipījis! Tu negribi tā locīties, bet es, velns parāvis, saku, ka tu tā locīsies gan un tā būs!

Visu to teikdams, viņš ar labo roku satvēra kreisās rokas pirkstus un plaukstu un locīja to uz augšu un leju; pirkstu gali pieskārās delnai, locītavas krakšķēja; es bažījos, ka viņš tos neizmežģī.

Es. Uzmanieties, jūs sevi sakropļosiet!

Viņš. Neuztraucieties! Viņi pie tā pieraduši. Desmit gadu laikā es tos esmu pilnīgi pārveidojis. Vai nu tas viņiem patika, vai ne, bet šiem draņķiem vajadzēja pie tā pierast un iemācīties gan izvietoties uz taustiņiem, gan arī lēkāt pa stīgām, un tagad tas iet. Jā, tagad tas iet!

Tajā pašā laikā viņš nostājas vijolnieka pozā, viņš balsī dūc Lokatelli[59] allegro; viņa labā roka imitē lociņa vadīšanu, viņa kreisā roka un pirksti, kā šķiet, pastaigājas vijoles grifa galā; ja viņam iznāk aplama skaņa, viņš apstājas, viņš savelk vai atlaiž stīgu, viņš patrinšķina ar nagu, lai pārliecinātos, vai tā pareizi skan. Viņš turpina izpildījumu tajā pašā vietā, kur bija pārtraucis. Viņš ar kāju sit takti, viņš ritmā šūpo galvu, kājas, rokas, ķermeni. Kaut kas tāds ir redzēts, kad Apgarotajā Koncertā[60] uzstājas Ferari vai Čiabrans[61], vai arī kāds cits virtuozs, kustības ir tikpat konvulsīvas un manī rada iespaidu par tādām pašām dvēseles mokām un izraisa manī gandrīz tādas pašas ciešanas. Jo vai tad nav mokoši redzēt kādu tā pūlamies, lai sagādātu man prieku? Novelciet priekškaru starp viņu un mani, lai tas man viņu apslēptu, ja nu reiz viņam jāizskatās kā spīdzināšanas upurim! Ja visu šo uzbudinājumu un izkliedzienu vidū gadījās uzdevums vienu no skaņām pavilkt garāk, kāda no tām harmoniskajām vietām, kurās lociņš lēni slīd pa vairākām stīgām vienlaikus, viņa sejā atspoguļojās ekstāze, balss kļuva maiga, un viņš sajūsmināts ieklausījās sevī. Viņš bija pārliecināts, ka tiklab viņa ausīs, kā arī manējās atskan akordi. Pēc tam, paņēmis instrumentu kreisajā padusē un nolaidis labo roku ar lociņu tajā, viņš vaicāja: «Nu, tā, kā jums tas liekas?»

Es. Brīnišķīgi.

Viņš. Man šķiet, ka tā var; tas skan aptuveni tāpat kā citiem.

Un tūdaļ viņš uzmeta kūkumu kā mūziķis, kas sēžas pie klavesīna.

«Lūdzu apžēlojieties par sevi un par mani,» es teicu.

Viņš. Nē, nē, ja jau esmu jūs aizturējis, tad paklausieties mani. Es nebūt nevēlos, lai mani slavē nezin par ko. Jūs tagad mani cildināsiet ar drošāku pārliecību, un es tā iemantošu dažus skolniekus.

Es. Es esmu tik nesabiedrisks, ka jūs šeit nomokāties gluži veltīgi.

Viņš. Es nekad nenomokos.

Tā kā es redzēju, ka šim cilvēkam mana līdzjūtība bija gluži lieka, jo vijoļsonāte viņam jau bija likusi nosvīst, es ļāvu, lai viss iet savu gaitu; lūk, viņš sēd pie klavesīna, ceļus saliecis, seju pacēlis pret griestiem, kur, kā varētu domāt, viņš redz nošu partitūru. Lūk, viņš dzied, spēlē ievadu, izpildīdams vai nu Alberti, vai Galupi[62]

kompozīciju, taču nevaru pateikt — kuru. Viņa balss iešņācās kā vējš, viņa pirksti lidinājās pa taustiņiem, no visaugstākajiem taustiņiem viņš pārcēlās uz basiem, bet tad, aprāvis pavadījumu, atgriezās pie augšējām skaņām. Viņa sejā atspoguļojās izjūtu maiņa. Tur varēja izšķirt maigumu, dusmas, patiku, ciešanas; varēja just piano, forte, un esmu pārliecināts, ka mūzikā zinošāks cilvēks pēc viņa kustībām, pēc viņa vaibstu rakstura un dažām iezīmēm viņa dūkšanā, kura laiku pa laikam atskanēja, varētu pateikt, kāds gabals tiek izpildīts. Bet visdīvainākais bija tas, ka laiku pa laikam viņš kļūdījās, sāka no jauna, it kā būtu kļūdījies, un dusmojās, ka izpildāmais gabals vairs gluži labi nesēž viņa pirkstos.

— Tagad jūs beidzot redzat, — viņš teica, slaucīdams sviedru lāses, kas ritēja pa viņa vaigiem, — ka mēs protam ievietot arī tritonu[63], palielināto kvintu un arī dominantu ķēde mums nav sveša. Šīs enharmoniskās pasāžas[64], ar kurām dārgais tēvocis sacēlis tik daudz trokšņa, mums arī nav nekas sevišķs, tiekam galā arī ar tām.

Es. Jūs esat krietni nopūlējies, lai pārliecinātu mani par savu prasmi; bet es jau tāpat būtu ticējis jūsu vārdiem.

Viņš. Savu prasmi? Nu nē! Kas attiecas uz manu amatu, tad es to kaut cik protu, un tas jau ir vairāk kā vajag, jo vai tad šajā zemē kādam jāprot tas, ko viņš māca?

Es. Ne vairāk kā zināt to, ko mācās.

Viņš. Tas ir tiesa, velns parāvis, tas nu gan ir tiesa! Bet tagad, filozofa kungs, lieciet roku uz sirds un atbildiet skaidri, — bija taču tāds laiks, kad jūs nebijāt tik turīgs kā patlaban.

Es. Es jau arī tagad neesmu visai turīgs.

Viņš. Bet vasarā jūs vairs neiesiet uz Luksemburgu[65]... Vai jūs to atceraties?

Es. Vai nu tas tik svarīgi? Jā, atceros!

Viņš. Pelēkā plīša kamzolī.

Es. Jā, jā.

Viņš. Tas bija vienos sānos padilis, ar ieplēstu piedurkni. Melnās zeķes arī cauras, bet aizmugurē aizlāpītas ar baltu diegu.

Es. Jā, jā, jums pilnīga taisnība.

Viņš. Ko jūs tur Nopūtu alejā[66] darījāt?

Es. Tur es biju diezgan bēdīgā izskatā.

Viņš. Lai no turienes izkļūtu, jums nācās daudz skraidīt...

Es. Piekrītu.

Viņš. Jūs pasniedzāt matemātikas stundas.

Es. Nekā no tās nejēgdams pats, to jūs gribējāt dzirdēt.

Viņš. Tieši to.

Es. Citus mācīdams, es iemācījos pats un sagatavoju vairākus labus skolēnus.

Viņš. Tas var būt. Bet ar mūziku tomēr ir citādi nekā ar algebru vai ģeometriju. Šodien, kad jūs esat ievērojams kungs...

Es. Ne jau nu tik ievērojams.

Viņš. Tagad, kad jūs esat materiālā ziņā labi nodrošināts.

Es. Ļoti vāji.

Viņš. Jūs savai meitai[67] gādājat skolotājus.

Es. Vēl ne. Ar viņas audzināšanu nodarbojas viņas māte, jo vajag, lai mājā būtu miers[68].

Viņš. Lai mājā būtu miers? Sasodīts! Miers ir tikai tam, kas ir kalps vai saimnieks; un jābūt saimniekam. Man bija sieva[69]. Dievs mielo viņas dvēseli. Bet, kad viņai kādreiz uznāca untumi, es kļuvu briesmīgs, metu zibeņus un pērkoņus un teicu kā dievs «Lai top gaisma!». Un gaisma tapa. Un tā četru gadalaiku gaitā nebija ne desmit reižu, kad mēs būtu pacēluši balsi viens uz otru. Cik jūsu bērnam gadu?

Es. Tas neattiecas uz lietu.

Viņš. Cik jūsu bērnam gadu?

Es. Nu, velns parāvis! Liksim mierā manu bērnu un viņa gadus un atgriezīsimies pie skolotājiem, kādi viņai būs.

Viņš. Nudien! Man nav zināms neviens, kas būtu tik ietiepīgs kā filozofs. Padevīgi noliekdamies jūsu priekšā, pazemīgi lūdzu, vai filozofa kungs nevarētu darīt zināmu, kāds vecums aptuveni varētu būt jaunkundzei, viņa meitai?

Es. Varat pieņemt, ka viņai ir astoņi gadi.

Viņš. Astoņi gadi! Tad jau četrus gadus viņai vajadzēja vingrināt pirkstus uz taustiņiem.

Es. Bet varbūt, ka es ne pārāk esmu noraizējies, kā ievest viņas izglītībā mācību, kas paņem tik daudz laika un pretī dod tik maz.

Viņš. Tad lūdzu pasakiet, ko jūs viņai mācīsiet!

Es. Pareizi spriest, ja tas būs manos spēkos. Šāda spēja reti sastopama vīriešiem, un vēl retāk tā ir sievietēm.

Viņš. Lai viņa spriež, cik nepareizi vien grib, ja tikai ir skaista, jautra un koķeta.

Es. Tā kā daba bijusi diezgan cietsirdīga pret viņu, dāvājot trauslu organismu un jūtīgu dvēseli, bet pakļāvusi viņu tādām dzīves grūtībām, it kā viņai būtu stipra veselība un sirds kā no bronzas, es viņai mācīšu, ja vien tas būs manos spēkos, drosmīgi panest visas šīs grūtības.

Viņš. Nu lai tak viņa raud, cieš, gražojas, niknojas, tāpat kā citas, ja vien ir skaista, jautra un koķeta. Kā! Un bez deju mācīšanas?

Es. Ne vairāk par to, cik vajadzīgs, lai viņa varētu izdarīt reveransu, prastu korekti uzvesties, nepiespiesti izturēties un glīti iet.

Viņš. Un bez dziedāšanas?

Es. Tikai tikdaudz, lai būtu laba izruna.

Viņš. Un bez mūzikas?

Es. Ja būtu labs harmonijas skolotājs, es labprāt uzticētu viņam nodarbības pa divām stundām dienā gadu vai divus gadus, bet ne ilgāk.

Viņš. Bet kas tad aizstātu šos būtiski svarīgos priekšmetus, kurus jūs izmestu?

Es. Es tur liktu gramatiku, pasakas, vēsturi, ģeogrāfiju, mazliet zīmēšanas un daudz ētikas.

Viņš. Man būtu pavisam viegli jums pierādīt, cik nederīgas ir visas šīs zināšanas tādā sabiedrībā, kāda ir mūsējā; ko es saku — nederīgas! Drīzāk gan bīstamas![70] Bet šimbrīžam es uzdošu jums tikai vienu jautājumu: vai viņai nebūs vajadzīgi viens vai divi skolotāji?

Es. Bez šaubām.

Viņš. Nu, lūk, kur mēs jau esam nonākuši. Un jūs cerat, ka šie skolotāji zinās gramatiku, pasakas, vēsturi, ģeogrāfiju un ētiku, ja reiz viņi tās mācīs? Blēņas, dārgo meistar, skaidras blēņas! Ja viņi šos priekšmetus pārzinās tik labi, cik vajadzīgs, lai varētu tos mācīt, tad viņi tos nemācīs.

Es. Kādēļ?

Viņš. Tādēļ, ka tad viss viņu mūžs jau būtu aizritējis, tās apgūstot. Vajag pamatīgi iedziļināties kādā mākslā vai zinātnē, lai apgūtu tās elementus. Klasiskus darbus var labi paveikt vienīgi tie, kas bruņās jau nosirmojuši. Tikai vidusperiods un noslēgums ienes gaismu iesākuma

tumsībā! Pajautājiet savam draugam Dalambēram, matemātikas zinātņu korifejam, vai viņš neuzskata sevi par pārāk labu matemātikas pamatu izklāstīšanai[71]. Mans tēvocis varējis apjaust pirmās kontūras mūzikas teorijā tikai pēc trīsdesmit vai četrdesmit gadu ilgām nodarbībām.

Es. Nu traki, nu galīgi traki! Kā tas nākas, ka tavā galvā juku jukām ar tik daudzām aplamībām rodas arī tik pareizas idejas?

Viņš. Velns viņu zina. Gadījums tās tur iesviež, un tur tās paliek. Taču ir tā, ka tik ilgi, kamēr nezini visu, tu labi nezini neko; tu nezini, kurp katra lieta tiecas un no kurienes nāk cita, kur šī vai tā vēlas tikt izmantota; kurai jābūt pirmajai, kurai — pēc tam. Vai var kaut ko mācīt, ja nav šādas metodes? Bet metode, kur tad tā rodas? Nu, lūk, cienījamo filozof, mana pārliecība ir tāda, ka dabaszinātnes [la physique] vienmēr būs nožēlojama zinātne, ūdens pile, kas paņemta uz adatas smailes plašajā Okeānā, smilšu graudiņš, kas atrāvies no Alpu kalnu grēdas. Un kādi ir parādību cēloņi? Patiesi gan, labāk būtu nezināt neko, nekā zināt tik maz un tik slikti. Un tieši šitās domas man radās tad, kad es kļuvu par klavierspēles un kompozīcijas skolotāju. Kur jūs esat tā aizdomājies?

Es. Es domāju, ka viss, ko jūs šeit sakāt, ir vairāk asprātīgs nekā pārliecinošs[72]. Bet lai nu paliek! Jūs tātad esat mācījis klavierspēli un kompozīciju?

Viņš. Jā.

Es. Un nekā no tām nejēdzat?

Viņš. Patiešām nē; tieši tādēļ daudzi bija sliktāki par mani: tie, kuri iedomājās, ka viņi kaut ko zina. Es vismaz nesabojāju ne bērnu spriešanas spējas, ne rokas. Tā kā viņi nebija neko iemācījušies, viņiem nenācās ne no kā atradināties, pārejot no manis pie laba skolotāja; un tas vienmēr ietaupīja gan naudu, gan laiku.

Es. Kā tad jūs rīkojāties?

Viņš. Tāpat kā viņi visi dara.

Es ierodos, es iezvelos krēslā.

— Cik nejauks laiks! Cik slidens bruģis!

Es pārstāstu dažas tenkas:

— Lemjēra jaunkundzei[73] bija paredzēta vestālietes loma jaunajā operā, bet viņai ir otrā grūtniecība; nav zināms, kas viņu dublēs. Arno jaunkundze nupat kā pametusi savu mazo grāfu[74]. Runā, ka viņa vienošoties ar Bertēnu[75]. Mazais grāfs toties atradis Montami kunga

porcelānu[76]. Pēdējā amatieru koncertā viena itāliete dziedāja kā eņģelis. Šis Previls[77] tiešām ir kaut kas sevišķs, viņu vajag redzēt *Merkura mīlas dēkās*; aina ar noslēpumu ir ārkārtīgi laba. Nabaga Dumenila[78] patiesi nezina ne to, ko viņa runā, ne to, ko viņa dara. Tātad, jaunkundz, ņemiet savu nošu grāmatu!

Pa to laiku, kamēr jaunkundze nesteidzīgi meklē savu noklīdušo grāmatu, sauc kalponi, kamēr rājas, es turpinu.

— Klerona patiesi ir neizprotama. Klīst baumas par pavisam nejēdzīgām laulībām.

Un šī madmuazelle ... nu, kā tur viņu sauc, ir sīka radībiņa, kuru viņš uzturēja, kurai uztaisīja divus vai trīs bērnus un kuru uzturējuši arī daudzi citi.

— Ko nu jūs te, Ramo, stāstāt, tas nevar būt, nu gan jūs pūtiet pīlītes.

— Es neko nepūšu. Runā pat, ka lieta jau esot darīta. Klīst baumas, ka Voltērs esot miris, jo labāk, ja tā[79].

— Kādēļ tad jo labāk?

— Tas nozīmē, ka viņš iecerējis kādu smalku joku; tā jau viņš paradis pāris nedēļas pirms tam nomirt.

Ko jums vēl varētu pateikt? Es pastāstīju dažas pikantas lietas par mājām, kurās esmu bijis, jo mēs visi esam lieli tenku iznēsātāji. Es aizrāvos, mani klausījās, smējās un teica: «Viņš vienmēr ir burvīgs.» Pa to laiku jaunkundzes nošu grāmata beidzot ir atradusies zem kāda mīkstā krēsla, kur to aizvilcis, zelējis un plosījis dogina[80] kucēns vai kāds kaķēns. Viņa sēdās pie sava klavesīna; sākumā viņa tur plinkšķināja viena pati, pēc tam piegāju es, pamājis mātei piekrišanas zīmi.

Māte: — Iet jau gluži labi; vajag tikai gribēt, bet tās gribēšanas nav. Viņa vairāk laika tērē pļāpāšanai, lupatām, apkārtskraidīšanai un nezin kam vēl. Jūs vēl neesat lāga aizgājis, kad nošu grāmata jau ir ciet, bet vaļā to ver tikai tad, kad jūs atkal esat atnācis. Bet jūs viņu nekad nebarat...

Tā kā tagad kaut kas bija jādara, es ņēmu viņas rokas un novietoju tās citādi. Tad es biju sapīcis un kliedzu: «*Sol, sol, sol;* jaunkundz, tas ir sol!»

Māte: — «Jaunkundz, vai tad jums ausu nemaz nav? Es, neskatīdamās notīs, pa gabalu jūtu, ka tur vajag sol. Jūs galīgi nomokāt skolotāja kungu. Es apbrīnoju viņa pacietību. Jūs nekā neiegaumējat, ko viņš jums saka; jūs nemaz neprogresējat...

Tad es nedaudz mīkstināju pārmetumus un, šūpodams

galvu, sacīju: — Piedodiet man, kundze, piedodiet man! Varētu jau iet labāk, ja jaunkundze gribētu, ja viņa kaut cik pavingrinātos; bet vispār nemaz nav tik slikti.

Māte: — Jūsu vietā es viņu turētu veselu gadu uz tā paša gabala.

— Nu, no šī viņa vaļā netiks, kamēr nebūs pārvarējusi visas grūtības, un tas būs ātrāk, nekā kundze domā.

Māte: — Ramo kungs, jūs viņai glaimojat; jūs esat pārāk labs. Tas būs vienīgais, ko viņa atcerēsies no visas stundas un man pie gadījuma atkārtos.

Stunda pagāja, mana skolniece ar graciozu žestu un ar reveransu, ko iemācījusies pie deju skolotāja, pasniedza man mazu aploksnīti. Es to ieliku kabatā, kamēr māte runāja: — Gluži labi, jaunkundz, ja šeit būtu Žavijē[81], viņš jums aplaudētu. Es vēl brītiņu papļāpāju pieklājības pēc un tad pazudu, un lūk, ko toreiz sauca par klavierspēles stundu.

Es. Un vai tad tagad ir citādi?

Viņš. Nu, protams, es domāju gan! Es ierodos, es esmu ļoti nopietns, es steidzīgi novelku uzroci. Es atveru klavesīnu, pārbaudu taustiņus. Es esmu allaž nevaļīgs; ja man liek gaidīt vienu minūti, es kliedzu, it kā man zagtu ekiju[82]; pēc stundas man jābūt citā vietā, pēc divām stundām pie tās un tās grāfienes. Mani gaida pusdienās pie kādas skaistas marķīzes, bet pēc tam man jāiet uz koncertu pie barona de Baga[83] kunga jaunajā Ptīšampa ielā.

Es. Un īstenībā jūs negaida nekur?

Viņš. Protams.

Es. Bet kādēļ tad vajadzīgas visas šīs sīkās, necienīgās viltībiņas?

Viņš. Necienīgās? Kādēļ, tad tā, lūdzu? Manā stāvoklī tās ir normālas. Es nemaz nepazemojos, rīkodamies tāpat kā visi citi. Ne jau es tās esmu izdomājis, un es rīkotos dīvaini un muļķīgi, ja tās neizmantotu. Tiešām, es zinu gluži labi, ka tad, ja jūs uz šo gadījumu attiecināsiet zināmus vispārīgus principus no nezin kādas morāles, par ko visi runā un kam neviens neseko, iznāks, ka tas, kas ir balts, būs melns, bet tas, kas ir melns, būs balts. Bet, filozofa kungs, ir taču vispārējā sirdsapziņa, tāpat kā ir vispārējā gramatika, bet līdzās tai jebkurā valodā ir izņēmumi, kurus jūs, zinātnieki, saucat par... nu palīdziet taču...

Es. Par idiotismiem[84].

Viņš. Gluži pareizi. Nu, tā, katrai kārtai[85] ir savi iz-

ņēmumi no vispārējās sirdsapziņas, un es tos labprāt nosaukšu par profesijas idiotismiem.

Es. Piekrītu. Fontenells[86] runā labi, raksta labi, kaut gan viņa stilā ņudz franču idiotismi.

Viņš. Un arī valdnieks, ministrs, finansists, tiesnesis, virsnieks, rakstnieks, advokāts, prokurors, komersants, baņķieris, mākslinieks, dziedāšanas skolotājs, deju skolotājs ir ļoti godīgi ļaudis, kaut gan viņu rīcība daudzkārt

novirzās no vispārējās sirdsapziņas un ir pilna ar morāla rakstura idiotismiem. Jo senāks ir kāds iestādījums, jo vairāk tajā idiotismu, jo laiki nelāgāki, jo idiotismu sarodas vairāk. Cik vērts ir cilvēks, tik vērts ir arī viņa amats; un otrādi, cik vērts ir amats, tik vērts ir arī cilvēks. Katrs taču cenšas piešķirt savam amatam tik lielu vērtību, cik vien iespējams.

Es. No visa šī mudžinājuma man skaidrs ir tikai tas, ka ir grūti atrast tādu amatu, kas tiktu godīgi veikts, jeb, ka ir maz godīgu ļaužu savos amatos.

Viņš. Jauki. Tādu nemaz nav. Bet savukārt maz ir tādu, kas atļautos blēdīties ārpus sava amata; un viss ritētu gluži labi, ja vien nebūtu zināms skaits ļaužu, par kuriem izsakās, ka viņi ir centīgi, precīzi, ar lielu pienākuma apziņu, principiāli jeb, kas ir viens un tas pats, nodevušies tikai savam amatam, kuri tam veltī visu savu laiku no rīta līdz vakaram un ārpus tā nejēdz neko. Toties viņi ir vienīgie, kas kļūst turīgi un iemanto cieņu.

Es. Idiotismu dēļ.

Viņš. Tā tas ir! Es redzu, ka jūs mani esat sapratis. Taču ir tādi idiotismi, kas piemīt gandrīz visām kārtām, tāpat kā ir tādi, kas kopīgi visām zemēm un visiem laikiem, tāpat kā ir kopīgas muļķības. Viens no vispārizplatītajiem idiotismiem ir cenšanās iemantot lielāku praksi, nekā ir pa spēkam; kopīga muļķība ir uzskats, ka visprasmīgākais ir tas, kam ir vislielākā prakse. Lūk, divi izņēmumi no vispārējās sirdsapziņas, kuru priekšā nākas noliekties. Tas ir sava veida kredīts. Pats par sevi tas nav nekas, bet sabiedrības doma tam piešķir vērtību. Mēdz teikt: *laba slava vairāk vērta nekā zelta josta.* Tomēr tiem, kam ir laba slava, bagātības nav, un šodien es redzu, ka tiem, kam ir bagātība, arī labas slavas netrūkst. Vajag iemantot, cik vien iespējams, tiklab labu slavu, kā arī bagātību; un es pēc tā arī tiecos, kad es uzsitu sev cenu ar šo, kā jūs sakāt, nožēlojamo triku, necienīgo sīko viltību palīdzību. Es pasniedzu savu stundu un daru to labi; tāds, lūk, ir vispārējais likums. Es lieku iedomāties, ka man šādu mācībstundu nākas pasniegt vairāk, nekā diennaktī ir stundu, un tas, lūk, ir idiotisms.

Es. Bet vai tad stundas jūs pasniedzat labi?

Viņš. Jā, gluži ciešami, pieņemami. Dārgā tēvoča pamatbass[87] to visu krietni vienkāršojis. Kādreiz es sava skolnieka naudu zagu, jā, es to zagu; tagad es to pelnu, vismaz tādā pašā mērā kā citi.

Es. Bet vai tad toreiz, kad jūs to zagāt, sirdsapziņa jūs nemocīja?

Viņš. He, sirdsapziņas pārmetumi! Mēdz teikt, — *ja viens zaglis apzog otru, tad velns smejas.* Vecāki gandrīz vai smaka nost no bagātības, kas sadabūta dievs vien zina kādā ceļā; viņi bija galminieki, finansisti, lieltirgotāji, baņķieri, darījumu kārtotāji. Es un vesels bars citu, kurus viņi izmantoja, palīdzējām šo bagātību atgriezt atpakaļ. Dabā visas sugas rij cita citu; sabiedrībā visi slāņi rij cits citu. Mēs atmaksājam par pārestībām, kas nodarītas citiem, tikai bez likuma iejaukšanās. Dešāna[88] senāk, bet Gimāra[89] tagad atriebj finansistam tās pārestības, ko tas nodarījis hercogam, bet savukārt modes preču tirgotāja, juvelieris, mēbeļu tirgotājs, veļas šuvēja, blēdis, istabmeita, pavārs, seglinieks atriebj Dešānai par to, ko viņa nodarījusi finansistam. Visā šajā apritē zaudētājos paliek tikai muļķis un dīkdienis, jo viņi gan piedzīvojuši pārestības, bet paši tās nevienam nav nodarījuši, un tas ir ļoti pareizi. No tā jūs varat secināt, ka

šie izņēmumi no vispārējās sirdsapziņas jeb šie ētiskie idiotismi, par ko sacelts tik daudz trokšņa un kurus sauc par *bezstrādes ienākumiem*[90], ir bez kādas nozīmes, jo visa kopsakarībā ir vajadzīgs vienīgi labs acumērs.

Es. Es apbrīnoju jūsējo.

Viņš. Un jāņem vērā arī nabadzība. Tad, kad vēders kurkst, sirdsapziņas un goda balss skan visai vāji. Pietiktu man kļūt bagātam, lai jau nāktos atdot iemantoto, un es esmu cieši nolēmis to atdot ar visiem iespējamiem līdzekļiem — ar ēdamgaldu, spēli, vīnu, sievietēm.

Es. Baidos tikai, ka jūs nekad nekļūsiet bagāts.

Viņš. Es jau pats arī esmu nobažījies par to.

Es. Bet ja nu tomēr kļūtu, ko tad jūs darītu?

Viņš. Es darītu to pašu, ko dara visi plukatas, kas tikuši pie mantas; es būtu pats nekaunīgākais nelietis, kāds vien jebkad redzēts. Tad es atcerētos visas tās ciešanas, kas man nodarītas, un atdarītu visus apvainojumus, ko esmu saņēmis. Man patīk komandēt, un es komandētu. Man patīk, ka mani cildina, un mani cildinātu. Man kalpotu visa vilmoriešu[91] banda, un es viņiem teiktu tāpat, kā kādreiz man ir teikuši: — Nu, nekauņas, uzjautriniet mani, — un mani uzjautrinātu. — Tagad nogāniet krietnos ļaudis, — un tos nogānītu, ja tādi vēl būtu sastopami; turklāt mums būtu prieka meitas un tad, kad mēs piedzertos, mēs brāļotos un sauktos uz «tu».

Mēs piedzertos, runātu aplamības, nodotos visāda veida izvirtībām un izlaidībām. Tas būtu brīnišķīgi! Mēs pierādītu, ka Voltērs nepavisam nav ģeniāls, ka allaž iedomīgais Biions[92] ir tikai uzpūtīgs deklamators un Monteskjē[93] ir vienkārši āksts. Dalambēru mēs aiztriektu atpakaļ uz viņa matemātiku; mēs pamatīgi sadotu pa purnu un pa dibenu visiem šiem sīkajiem katoniņiem[94], kuri, tāpat kā jūs, skaudības dēļ izturas pret mums nicinoši, kuru kautrība ir tikai aizsegs uzpūtībai un kuru pieticība ir vienīgi nabadzības rezultāts. Un mūzika! Tieši tad mēs tai nodotos.

Es. Ņemot vērā cienījamo izlietojumu, kādu darītu iespējamu jūsu bagātība, es redzu, cik bēdīgi ir tas, ka jūs esat nabags. Jūsu iecerētais dzīves veids darītu godu cilvēcei, nestu lielu labumu citiem pilsoņiem un sagādātu slavu jums pašam.

Viņš. Man gan šķiet, ka jūs par mani ņirgājaties. Filozofa kungs, jūs nezināt, ar ko jums darīšana; jums pat prātā neienāk, ka šajā brīdī es pārstāvu pilsētas un galma

visietekmīgāko grupējumu. Mūsu bagātnieki, lai pie kādas kārtas tie piederētu, vai nu sev klusībā teikuši, vai arī nav teikuši visu to pašu, ko es jums šeit sacīju, un fakts ir tāds, ka dzīve, kāda man būtu viņu vietā, būtu tieši tāda, kāda viņiem ir šimbrīžam. Lūk, tādi jūs esat un jums līdzīgie; jūs iedomājaties, ka visiem pastāv viena un tā pati laime! Kāda dīvaina iedoma! Jūsu iedoma par laimi paredz īpašu romantisku gara ievirzi, bet mums nav tādas; tā paredz ļoti savdabīgu dvēseli, smalku gaumi. Šo dīvainību jūs izrotājat ar tikuma vārdu, jūs to saucat par filozofiju; bet vai tad tikums, vai tad filozofija radīti visiem? Kas spēj, lai jau tam ir, kas spēj, lai jau tos glabā! Iedomājieties, ka pasaulē būtu tikai gudrie un filozofi, un piekrītiet, ka tas būtu velnišķīgi garlaicīgi! Nu, tā, lai dzīvo filozofija, lai dzīvo Zālamana gudrība[95]: dzert labu vīnu, bāzt rīklē smalkus gardumus, valstīties ar skaistām sievietēm, atdusēties mīkstās gultās; ārpus tā viss pārējais ir tukšība!

Es. Kā tad tā? Bet aizsargāt tēviju?

Viņš. Tukšība![96] Tēvijas vairs nav: no viena pola līdz otram es redzu vienīgi tirānus un vergus.

Es. Bet pakalpot draugiem?

Viņš. Tukšība! Vai tad draugi vispār var būt? Un, ja arī tādi būtu, vai vajadzētu darīt viņus par nepateicīgiem cilvēkiem? Paraugieties labi, un jūs ieraudzīsiet, ka izdarītie pakalpojumi vienmēr noved pie nepateicības. Pateicība ir nasta, bet katra nasta radīta, lai to nokratītu.

Es. Ieņemt noteiktu stāvokli sabiedrībā un veikt ar to saistītos pienākumus?

Viņš. Tukšība! Kāda gan nozīme tam, vai ir kāds stāvoklis vai ne, ja vien ir bagātība, jo stāvokli sabiedrībā taču ieņem vienīgi tādēļ, lai tiktu pie tās. Veikt savus pienākumus, pie kā tas noved? Pie skaudības, pie nemiera, pie vajāšanām[97]. Vai tad tā kāds tiek uz priekšu? Vajag izkalpoties, velns parāvis! Vajag izkalpoties, grozīties ap varenajiem, izzināt viņu tieksmes, palīdzēt viņiem realizēt iegribas, kalpot viņu netikumiem, piebalsot viņu netaisnībām: lūk, kas ir panākumu noslēpums.

Es. Rūpēties par savu bērnu audzināšanu?

Viņš. Tukšība! Lai ar to nodarbojas audzinātājs.

Es. Bet ja nu šis audzinātājs, apguvis jūsu principus, pamet novārtā savus pienākumus, kas tad būs cietējs?

Viņš. Goda vārds, tas nebūšu es, — varbūt kādreiz manas meitas vīrs vai mana dēla sieva.

Es. Bet ja nu viņi tiklab viens, kā arī otrs nodotos netikumiem un izlaidībai?

Viņš. Tas atbilstu viņu stāvoklim dzīvē.

Es. Bet ja nu viņi kristu negodā?

Viņš. Lai arī kas notiktu, bagāts cilvēks nevar krist negodā.

Es. Bet ja nu viņi izput?

Viņš. Jo ļaunāk viņiem.

Es. Man jāsecina, ka gadījumā, ja jūs tērēsiet savu laiku un savas pūles, lai paraudzītos, ko dara jūsu sieva, jūsu bērni un jūsu kalpotāji, var viegli gadīties, ka jūs pametat novārtā pats savas darīšanas.

Viņš. Piedodiet, dažkārt ir grūti sadabūt naudu un gudrāk ir ņemt to patālāk.

Es. Savai sievai jūs veltījat maz uzmanības?

Viņš. It nemaz, ja atļauts tā izsacīties. Vislabākā rīcība pret savu labāko pusi, kā man šķiet, ir darīt tā, kā pa prātam viņai. Bet vai, pēc jūsu domām, sabiedrība nebūtu ļoti komiska, ja katrs tajā nodarbotos tikai ar savām darīšanām?

Es. Bet kādēļ ne? Novakare man nekad nav tik skaista kā tad, ja esmu mierā ar rīta cēlienu.

Viņš. Man gluži tāpat.

Es. Lielās sabiedrības ļaudis savās izpriecās ir tik izsmalcināti, ka dzīvo pilnīgā dīkdienībā.

Viņš. Tā vis nesakiet! Viņiem ir daudz uztraukumu.

Es. Tā kā viņi nekad nenopūlas, viņi arī nekad neatpūšas.

Viņš. Tā vis nesakiet! Viņi allaž ir pārmocījušies.

Es. Viņiem bauda vienmēr ir dēka [affaire], bet nekad tā nav vajadzība.

Viņš. Jo labāk; vajadzība ikreiz ir mokoša.

Es. Viņiem ir pieejams viss. Viņu dvēsele notrulinās, viņus pārņem apnicība. Vislielāko pakalpojumu viņiem izdarītu tas, kas viņu nomocošās pārpilnības apstākļos laupītu viņiem dzīvību. Viņiem pazīstama tikai tā laimes daļa, kas pagaist visātrāk. Es nenicinu jutekliskās baudas; arī man ir aukslējas, kas jūt baudu no gardiem ēdieniem un smalkiem vīniem[98], man ir sirds un acis, un man patīk uzlūkot skaistu sievieti, man patīk just zem savas delnas viņas krūšu stingrumu un apaļīgumu, piespiest savas lūpas viņējām, smelt baudu viņas skatienos un pa-

mirt viņas skāvienos. Man neliekas nepatīkami arī kādreiz padzīrot ar draugiem, varbūt pat mazliet vētraini. Taču es jums neslēpšu, ka daudz lielāku prieku man sagādā, ja esmu glābis kādu nelaimīgo, izbeidzis kādu nepatīkamu starpgadījumu, devis vērtīgu padomu, esmu kaut ko patīkamu izlasījis, pastaigājies kopā ar kādu man simpātisku vīrieti vai sievieti, ja esmu dažas stundas veltījis savu bērnu audzināšanai, sarakstījis kādu lappusi laba teksta, izpildījis pienākumu, kas izriet no mana stāvokļa sabiedrībā, pateicis tai, ko es mīlu, kaut ko tik jauku un maigu, ka viņa apvij man rokas ap kaklu. Man zināma tāda rīcība, kuras veicējs es gribētu būt bijis, lai arī tas būtu maksājis visu, kas man ir. *Muhameds* ir lielisks sacerējums, taču daudz vairāk es vēlētos būt Kalasa piemiņas atjaunotājs[99]. Viens no maniem paziņām mitinājās Kartahenā kā svešinieks; viņš bija jaunākais dēls ģimenē, dzimis zemē, kur saskaņā ar tradīciju visu mantojumu saņem vecākais dēls. Te viņš uzzināja, ka vecākais brālis, izlaidīgi dzīvodams, izputinājis visu pret sevi pārāk devīgā tēva un mātes mantu un padzinis viņus no pils, un lāga vecīši velk nožēlojamu eksistenci mazā provinces pilsētiņā. Ko tad darīja šis jaunākais dēls, kuram vecāku cietsirdīgās rīcības dēļ bija nācies laimi meklēt svešumā? Viņš tiem nosūtīja līdzekļus, viņš centās labi veikt savus darījumus, viņš kļuva turīgs, viņš deva iespēju savam tēvam un mātei atgriezties mājās, viņš izprecināja savas māsas. Ak! Mans dārgais Ramo, minētais cilvēks šo savas dzīves posmu uzlūkoja kā vislaimīgāko. Viņš stāstīja man par to ar asarām acīs, un arī es, stāstīdams jums par to, jūtu, ka mana sirds trīs aiz prieka un vārdi ķeras kaklā[100].

Viņš. Jūs esat ļoti īpatnējs radījums.

Es. Bet jūs esat ļoti nožēlojams radījums, ja nevarat apjēgt, ka iespējams pacelties augstāk par savu likteni un nav iespējams būt nelaimīgam, ja var veikt divus tamlīdzīgus labus darbus.

Viņš. Tas ir tāds laimes izjūtas veids, ar ko man būtu grūti sarast, jo tāds ir reti sastopams. Bet vai, pēc jūsu domām, pieklājas būt godīgam cilvēkam?

Es. Lai būtu laimīgs? Katrā ziņā.

Viņš. Un tajā pašā laikā es pazīstu milzumdaudz godīgu cilvēku, kuri nav laimīgi, un milzumdaudz cilvēku, kuri ir laimīgi, nebūdami godīgi.

Es. Tā jums tikai šķiet.

Viņš. Un vai tad ne tādēļ, ka man vienu mirkli piemita veselais saprāts un patiesīgums, es nezinu, kur šovakar ēdīšu vakariņas?

Es. Nu, nē! Tas ir tādēļ, ka jums to nav bijis nekad. Tas ir tādēļ, ka jūs neesat jutis: vajag sev radīt tādu stāvokli, kas nebūtu atkarīgs no iztapības[101].

Viņš. Vai nu tas bija atkarīgs, vai ne, tādam, kāds es esmu izveidojies, tas vismaz bija pats ērtākais.

Es. Un visnedrošākais un visnegodīgākais.

Viņš. Toties vislabāk atbilstošais manam sliņķa, muļķa un nelieša raksturam.

Es. Piekrītu.

Viņš. Bet, tā kā es varu veidot savu labklājību, pateicoties netikumiem, kuri man ir dabiski, ko esmu apguvis bez mācīšanās un saglabāju bez pūlēm, kuri atbilst manas tautas dzīves veidam[102], kuri ir pa prātam tiem, kas sniedz man protekciju, un kuri ir labākā saskaņā ar viņu sīkajām privātajām vajadzībām, jo tikumi viņus tikai traucētu, apvainodami viņus no rīta līdz vakaram, tad būtu ļoti dīvaini, ja es sāktu sevi tirdīt, it kā būtu nolādēts, lai es pats sevi it kā izrūnītu un padarītu tādu, kāds neesmu; lai sev piešķirtu tādu raksturu, kas būtu citāds nekā manējais, un tādas īpašības, kas varētu būt ļoti cienījamas, tam es piekrītu, lai nevajadzētu disputēt, bet tie man kavētu daudz ko iemantot un izmantot, kas mani nevestu ne pie kā vai varbūt vestu pie kaut kā vēl sliktāka kā nekas, pie tā, ka es kļūtu par nebeidzama izsmiekla objektu tiem bagātniekiem, pie kuriem tādiem nabagiem, kāds esmu, nākas meklēt sev iztiku. Tikumu gan cildina, taču to nīst, no tā izvairās, jo tas ar savu aukstumu saldē, bet šajā pasaulē jābūt ar siltām kājām. Turklāt tikums man neizbēgami bojātu garastāvokli, jo kādēļ tad mēs tik bieži redzam, ka šie tikumīgie ir tik skarbi, neiecietīgi, nesabiedriski? Tas ir tādēļ, ka viņi uzkrāvuši sev tādu nastu, kas neatbilst viņu iedabai; viņi cieš, un ja kāds cieš, viņš liek ciest arī citiem. Es pēc tā netiecos un mani aizgādņi arī ne; vajag, lai es būtu jautrs, nepretenciozs, laipns, jocīgs, smieklīgs. Tikums liek sevi cienīt, bet cieņa ir neērta; tikums liek sevi apbrīnot, bet apbrīna neuzjautrina. Man ir darīšana ar ļaudīm, kuri garlaikojas un kuriem vajag, lai es viņus smīdinu. Bet, tā kā smieklus izraisa smieklīgais un muļķīgais, vajag, lai es būtu smieklīgs un muļķīgs, un, ja daba jau nebūtu

mani tādu izveidojusi, tad visvienkāršākais būtu tādam izlikties. Laimīgā kārtā man nav jāliekuļo; visu nokrāsu liekuļu jau tā ir milzums, nemaz vēl neskaitot tos, kuri liekuļo paši sev. Paraugieties tikai uz kavalieri Lamorljēru[103], kurš nošķiebis savu cepuri uz vienas auss, kurš staigā galvu izslējis, kurš jūs garāmejot uzlūko pār plecu, kurš uz sava gurna uzkabinājis garu zobenu, kurš gatavs apvainot katru, kam nav zobena, un kurš, kā šķiet, adresē izaicinājumu katram pretīmnācējam, ar ko gan viņš īsti ir nodarbināts? Viņš dara visu iespējamo, lai sevi pārliecinātu, ka ir drosmīgs, taču īstenībā viņš ir gļēvulis. Uzsitiet viņam knipi pa degunu, un viņš to padevīgi saņems. Vai vēlaties, lai viņš pazemina toni? Paviciniet viņa priekšā savu spieķi vai iesperiet viņam pa pēcpusi; viņš būs pavisam izbrīnījies, ka ir tik gļēvs, viņš jums vaicās, kas jums to pateicis, kā jums tas zināms! Viņš pats to iepriekšējā mirklī nav zinājis; ilgstoša un bieža drosmīguma tēlošana viņu pieradinājusi pie šādām domām par sevi; viņš tik daudz reižu viebis drosmīgas grimases, ka pats tām noticējis.

Bet te, lūk, sieviete, kura mērdē savu miesu, kura apmeklē cietumus, kura darbojas visās labdarības biedrībās, kura staigā, acis nolaidusi, kura neiedrošinās ieskatīties sejā nevienam vīrietim, nepārtraukti bažīdamās, ka viņas jutekļi varētu tikt savaldzināti; vai šīs izdarības var aizkavēt to, ka viņas sirds deg, ka viņa smagi nopūšas, ka viņa pēkšņi uzliesmo, ka viņu apsēž iekāre un iztēle naktīs viņai tēlo ainas no *Klostera vārtsarga*[104] un *Aretīno Pozām*[105]. Kas tad ar viņu notiek? Ko tad par viņu var domāt viņas istabmeita, kad tā vienā kreklā izlec no gultas un skrien palīdzēt savai mirstošajai saimniecei? Ejiet atkal gulēt, Justīne; ne jau jūs savā neprātā sauc saimniece!

Un draugs Ramo, ja viņš kādu dienu sāktu izrādīt nicinājumu bagātībai, sievietēm, gardiem ēdieniem, dīkdienībai un sāktu moralizēt, par ko tad viņš kļūtu? Par liekuli! Vajag, lai Ramo būtu tas, kas viņš ir: laimīgs laupītājs starp bagātiem laupītājiem, nevis tikumības sludinātājs vai pat tikumīgs cilvēks, kas savu maizes garozu graužvienatnē vai starp citiem nabagiem. Un, lai šo sarunu noslēgtu precīzi, man nav pa prātam nedz jūsu labklājība, nedz arī jums līdzīgo sapņotāju laime.

Es. Es redzu, dārgais, ka jūs nezināt, kas tā ir, un jūs pat neesat radīts, lai to iepazītu.

Viņš. Tad jau vēl jo labāk, sasodīts, jo labāk! Tā man liktu nosprāgt no bēdām, no garlaicības un varbūt arī no sirdsapziņas mokām.

Es. Pēc visa teiktā vienīgais padoms, kādu varu jums dot, ir labi drīz atgriezties mājā, no kurienes jūs tik neapdomīgi esat ļāvies sevi padzīt.

Viņš. Un darīt to, ko jūs tiešā nozīmē gan nenosodāt, taču man pārnestā nozīmē tomēr ir mazliet pretīgi?

Es. Tādas ir manas domas.

Viņš. Neatkarīgi no šīs metamorfozes, kas man nepatīk šajā brīdī un kas man nepatiks arī kādā citā.

Es. Kāda oriģinalitāte!

Viņš. Tur nav nekā oriģināla. Es esmu gatavs būt par kāju pameslu [abject], taču vēlos, lai tas notiktu bez piespiešanas. Es esmu gatavs nokāpt no savas pašcieņas augstumiem... Jūs smejaties?

Es. Jā, jūsu pašcieņa mani smīdina.

Viņš. Katram ir sava. Es esmu ar mieru aizmirst savējo, bet tikai pats pēc savas gribas, nevis pēc cita rīkojuma. Vai pieļaujams, ka man varētu teikt: lien! Un man nāktos līst? Tā izturas tārps, tā daru arī es! Mēs to darām tiklab viens, kā arī otrs, kad mums ļauj līst, taču mēs izslejamies, kad mums kāpj uz astes. Man ir uzkāpuši uz astes, un es esmu izslējies. Turklāt jums nav priekšstata, kāds mirla [petaudière] ir tās mājas saimnieks. Iedomājieties īgnu, allaž untumainu melanholiķi, kas ievīstījies un satuntuļojies savā mājas svārkā; kurš ir pretīgs sev pašam un kuram viss riebj, no kura grūti izvilināt smaidu, izlokot savu miesu un dvēseli simts dažādos veidos, kurš auksti vēro manas sejas un arī mana gara izsmalcinātās grimases, kaut gan, starp mums runājot, arī tas ziemsvētku vecis[106], tas nelietīgais benediktietis, kas ar savu vaibstīšanos tik slavens, neraugoties uz viņa panākumiem galmā, varu to teikt, nemaz nelieloties un arī viņu nelielot, salīdzinājumā ar mani ir tikai koka klauns. Taču, lai kā es centos sasniegt trako mājas iemītnieku izsmalcinātības pakāpi, tas tomēr paliek bez rezultātiem. Vai man izdosies izsaukt viņa smieklus vai neizdosies? Lūk, ko esmu spiests sev vaicāt visu laiku, kamēr ākstos, un jūs varat iedomāties, cik ļoti šāda nedrošība kaitē talantam. Mans hipohondriķis, ieslēpis galvu naktsmicē, ko uzrāvis līdz acīm, izskatās pēc nekustīgas pagodas[107], kurai pie zoda piestiprināts diegs, kas no turienes aizstiepjas zem viņa krēsla. Tu gaidi, ka diegs pa-

kustēsies, taču tas nepakustas un, ja arī žokļi atveras, tad tikai tādēļ, lai pateiktu kādu iznīcinošu vārdu, tādu vārdu, kas tev parāda, ka tu nemaz neesi pamanīts un visa tava mērkaķošanās bijusi veltīga. Šis vārds ir atbilde uz jautājumu, kas viņam uzdots pirms četrām dienām. Šis vārds ir pateikts, viņa urskuls aizveras un žokļi saslēdzas.

Pēc tam viņš man ņēmās attēlot šo cilvēku. Viņš nosēdās krēslā, izslēja galvu, uzrāva cepuri līdz plakstiem; viņa acis bija puspievērtas, rokas ļengani nokarājās, žoklis kustējās kā automātam, un viņš murmināja:

— Jā, jums taisnība, jaunkundz, tur vajag vairāk izsmalcinātības.

Tā ir viņa, kas vienmēr un bez ierunām izlemj, ko viņam darīt vakarā un rītā, ko ģērbt, ko ēst, kā dzert kafiju, spēlēt kārtis, ēst vakariņas, kā gulēt un, lai dievs man piedod, kā rīkoties savas metreses apkampienos. Man nav nācies dzirdēt šos tikko minētā rakstura lēmumus, bet es esmu velnišķīgi piekusis no pārējiem. Skumjš,

drūms un neiežēlināms kā liktenis — tāds ir mūsu saimnieks.

Salīdzinājumā ar viņu par šo klīrīgo sievišķi, kura tēlo svarīgu personu, varētu pat teikt, ka viņa ir izskatīga, jo viņa tāda vēl ir, lai gan viņai šur tur uz sejas ir plankumi un viņa tuvojas madamas Buvijonas ķermeņa apmēriem[108]. Es mīlu miesu, ja tā ir skaista; bet kas par daudz, tas par daudz, un kustība ir tikpat svarīga kā matērija. *Item*[108a] viņa ir nelietīgāka, uzpūtīgāka un dumjāka par zosi. *Item* viņa grib būt asprātīga. *Item* viņu vajag pārliecināt, ka viņa ir tik asprātīga kā neviens cits. *Item* viņa nezina nekā un izlemj visu. *Item* vajag kājām un rokām plaukšķināt par šiem lēmumiem, lēkāt no prieka, būt sajūsmas pilnam: ak, cik tas ir skaisti, eleganti, labi teikts, smalki saredzēts, oriģināli izjusts! Kur tās bābas to visu ņem? Bez mācīšanās, tikai instinkta un dabiskās sajēgas vadītas: tas ir apbrīnojami. Un mums vēl saka, ka tur kāda loma esot pieredzei, mācībām, pārdomām un audzināšanai! Un citas tādas pašas muļķības, ka vai jāraud aiz prieka. Desmit reizes dienā es viņas priekšā ploku pie zemes, vienu celi izlicis uz priekšu, otru kāju atstiepis atpakaļ, rokas pastiepis pret dievieti, lai no viņas acu izteiksmes un sīkākajām lūpu kustībām nolasītu viņas vēlēšanos, sagaidītu rīkojumu un tad kā zibens trauktos to izpildīt. Kurš gan cits var būt spējīgs pazemoties līdz šādai lomai, ja ne tas nožēlojamais, kurš divas vai trīs reizes nedēļā tur atrod, ar ko apmierināt savu iekšu kurkstēšanu? Ko tad lai domā par citiem, tādiem kā Paliso, Freronu, Puensinē un Bakulāru[109], kuriem kaut kas pieder un kuru zemiskumu nevar attaisnot ar tukšu kuņģu kaukšanu?

Es. Nekad nebiju domājis, ka jūs esat tik izvēlīgs.

Viņš. Es nemaz neesmu tāds. Sākumā es redzēju, kā dara citi, un darīju tāpat, pat nedaudz labāk, tādēļ, ka es esmu neslēptāks nekauņa, labāks aktieris, vairāk izbadējies, apveltīts ar labākām plaušām. Es laikam taisnā līnijā esmu slavenā Stentora[110] pēctecis.

Un, lai radītu man priekšstatu par savu iekšu spēku, viņš sāka tik skaļi klepot, ka kafejnīcas logos drebēja stikli un šaha spēlētāju uzmanība aizvirzījās no spēles.

Es. Bet kāda jēga no tāda jūsu talanta?

Viņš. Un jūs nevarat to noprast?

Es. Nē, es esmu mazliet aprobežots.

Viņš. Iedomājieties, ka iededzies strīds un nav zināms,

kurš ņems virsroku: tad pieceļos es un pērkondimdošā balsī apliecinu: — Tā ir, kā jaunkundze saka! Tāds ir pareizais spriedums! Tas pārsniedz simtiem visasprātīgāko ļaužu spējas. Te izpaužas ģēnijs. — Taču piekrišanu nedrīkst izteikt vienmēr tādā pašā veidā; tad tā kļūtu vienmuļa, iegūtu nepatiesības pieskaņu un kļūtu nepanesama. Te var līdzēt tikai ass prāts un radoša pieeja; vajag prast sagatavot un izkārtot kategoriskus pēdējās instances toņus, izmantot izdevīgu gadījumu un mirkli. Piemēram, tad, kad viedokļi šķiras, kad disputs sasniedzis augstāko sasprindzinātības pakāpi, kad neviens vairs neklausās, kad visi runā reizē, vajag atrasties iesāņus, tajā telpas daļā, kas ir vistālāk no kaujas lauka, sagatavot savu izrāvienu ar ilgu klusēšanu un tad pēkšņi nokrist kā smagsvara šāviņam cīnītāju vidū. Neviens nav apguvis šo mākslu tik labi kā es. Taču izcilāks es esmu tieši ar pretēja rakstura spējām: man ir smalki izstrādātas balss intonācijas, ko es pavadu ar smaidu un bezgalīgu daudzumu piekrītošu vaibstu; spēlē iesaistās deguns, mute, piere, acis; man ir elastīgs viduklis, īpaša maniere izlocīt mugurkaulu, pacelt vai nolaist plecus, izstiept pirkstus, māt ar galvu, aizvērt acis un būt pārsteigtam, it kā dzirdētu no debesīm atskanam eņģeļa vai dieva balsi. Tieši ar to var pieglaimoties. Es nezinu, vai jūs spējat saprast visu šī pēdējā paņēmiena spēku; es neesmu tā izgudrotājs, taču tā izpildījumā neviens nav mani pārspējis. Paskatieties, paskatieties!

Es. Tas patiesi ir unikāls.

Viņš. Vai jūs domājat, ka iedomīga sieviete var tam pretoties?

Es. Man jāatzīst, ka savu talantu ķēmoties un pazemoties jūs esat novedis tik tālu, cik vien iespējams.

Viņš. Viņi visi, lai kā censtos, nekad to nesasniegs. Labākais viņu vidū, piemēram, Paliso, nekad nebūs vairāk kā labs skolnieks. Taču, ja šāda loma sākumā uzjautrina un dod iespēju gūt pat zināmu patiku, pasmejoties par to ļaužu muļķību, kurus tu apbur, ar laiku tā vairs nevaldzina; turklāt tad, kad izdarīts zināms skaits atklājumu, iznāk atkārtoties. Asprātībai un mākslai ir savas robežas. Tās nepazīst tikai dievs un daži reti ģēniji, kuru darba lauks paplašinās vienlaikus ar viņu virzīšanos pa to uz priekšu. Tāds varbūt ir Burē[111]. Šim vīram ir tādi gājieni, kas man dod, jā, pat man dod vissmalkākās idejas. Mazais sunītis, Laimes grāmata, lāpas

ceļā uz Versaļu ir tādi veikumi, kas mani mulsina un pazemo, — tie spēj radīt riebumu pret [paša paveikto].

Es. Ko nozīmē jūsu teiktais par mazo sunīti?

Viņš. No kurienes tad jūs esat ieradies? Kā, vai tad jūs tiešām nezināt, kā rīkojās šis apbrīnojamais cilvēks, lai atradinātu no sevis un pieradinātu pie zīmogglabātāja savu mazo sunīti, kas tam bija iepaticies[112]?

Es. Jāatzīstas, ka nezinu.

Viņš. Jo labāk. Tas ir viens no visskaistākajiem izgudrojumiem; visa Eiropa bija sajūsmā par to, un nav neviena galminieka, kurā tas neizraisītu skaudību. Jums attapības pietiek, padomājiet, kā jūs būtu rīkojies viņa vietā! Iedomājieties, ka sunītis mīlēja Burē; iedomājieties, ka ministra dīvainais apģērbs mazo dzīvnieciņu biedēja; iedomājieties, ka grūtību pārvarēšanai bija tikai astoņas dienas laika. Jāzina visi šīs problēmas nosacījumi, lai varētu just, cik izcils bijis tās risinājums. Nu, kā?

Es. Nu, tā, man jums jāatzīstas, ka šajā nozarē mani mulsina pat visvieglākie uzdevumi.

Viņš (viegli uzsitot man uz pleca, jo ir familiārs). Nu tad klausieties, klausieties un apbrīnojiet! Viņš liek izgatavot sev masku, kas līdzinās zīmogglabātājam; viņš aizņemas no kambarsulaiņa ministra kuplo talāru; viņš aizsedz savu seju ar masku, viņš uzģērbj talāru. Viņš sauc savu sunīti, glāsta to un dod tam cepumus. Tad pēkšņi dekorācijas mainās, tad vairs nav zīmogglabātāja, tad ir Burē, kurš sauc savu sunīti un sit to ar pātagu. Mazāk kā divu vai trīs dienu laikā, kurās šis vingrinājums notiek no rīta līdz vakaram, sunītis iemācās bēgt no Burē — nodokļu atpircēja un skriet pie Burē — zīmogglabātāja. Taču es esmu pārāk labsirdīgs; jūs esat profāns, kas nav cienīgs tikt iesvētīts tajos brīnumos, kas risinās jums līdzās.

Es. Neraugoties uz to, es jūs lūdzu pastāstīt par grāmatu un par lāpām.

Viņš. Nē, nē! Pavaicājiet pirmajam pretimnācējam, un viņš jums to pastāstīs[113]! Izmantojiet gadījumu, kas mūs savedis kopā, lai uzzinātu tādas lietas, ko, izņemot mani, nezina neviens!

Es. Jums taisnība.

Viņš. Aizņemties talāru un parūku, es biju piemirsis par zīmogglabātāja parūku! Izgatavot sev masku, kas līdzinās viņam! Maska mani visvairāk sajūsmina. Tādēļ

jau šis cilvēks iemantoja tik dziļu cieņu, tādēļ jau viņam pieder miljoni. Ir tādi Svētā Luija krusta kavalieri, kam trūkst maizes[114]. Kādēļ gan skriet pakaļ krustam, riskējot lauzt sev kaklu, un nepievērsties tādam stāvoklim, kurā nav briesmu un kurā nekad neizpaliek atalgojums? Lūk, ko var saukt par diženu veikumu! Šādi paraugi nomāc drosmi! Tad kļūst žēl pašam sevis un uznāk grūtsirdība. Maska! Maska! Es atdotu pirkstu, lai atrastu masku.

Es. Bet, ja jau jums ir tik dedzīga apņēmība paveikt ko skaistu un tik ģeniāla izdoma, vai tad jūs pats neko neesat izgudrojis?

Viņš. Piedodiet; bet, piemēram, unikālais muguras izliekums, par ko es jums jau stāstīju; es to uzskatu par savu izgudrojumu, kaut gan skauģi to varētu arī apstrīdēt. Es pieļauju, ka tādu lietojuši arī agrāk; taču kurš gan ir pamanījis, cik tas ir ērts, lai iekšēji smietos par to nekauņu, kuru apbrīno? Man ir simtiem paņēmienu, kā ievadīt meitenes pavešanu, ja viņai līdzās stāv māte, tā, ka māte neko nepamana vai arī pati tiek padarīta par līdzdalībnieci. Tikko sācis ar to nodarboties, es jau atmetu visus vulgāros līdzekļus, kā piespēlēt mīlestības vēstules; man ir desmitiem līdzekļu, kā panākt, lai man tās izrauj no rokām, un šo paņēmienu vidū, kā es uzdrošinos sev glaimot, ir arī jauni. Man ir īpašs talants uzmundrināt kautrīgus jaunus ļaudis; pateicoties man, panākumus guvuši arī tādi, kam nav bijis nedz lāga prāta, nedz arī auguma. Ja to aprakstītu, tad, kā man šķiet, mani varētu atzīt par ģēniju.

Es. Tas jums sagādātu vispārēju cieņu.

Viņš. Par to es nešaubos.

Es. Es jūsu vietā to visu uzmestu uz papīra. Būtu skumji, ja tādas lietas ietu zūdībā.

Viņš. Tas ir tiesa; taču jūs nevarat iedomāties, cik maz nozīmes es piešķiru metodei un priekšstatiem. Tas, kuram vajadzīgi rakstiski norādījumi, tālu neaizies; ģēniji lasa maz, darbojas daudz un darina paši sevi. Iedomājieties Cēzaru, Tirennu, Vobānu, marķīzi Tensēnu, viņas brāli kardinālu un tā sekretāru abatu Triblē[115]! Un Burē? Kas mācījis Burē? Neviens. Tā ir daba, kas veido šos neikdienišķos ļaudis. Vai tad jūs domājat, ka stāsts par suni un masku bijis kaut kur aprakstīts?

Es. Bet jūsu dīkajās stundās, kad jūsu vēdera tukšums vai pārpildītība neļauj gulēt?

Viņš. Par to es vēl padomāšu. Labāk sarakstīt kaut ko diženu nekā paveikt ko sīku. Jo tad dvēsele uzlido, iztēle iekarst, uzliesmo un gūst plašumu; taču tā apdziest, kad mazās Hisas klātbūtnē nākas brīnīties par aplausiem, ko šī stulbā publika stūrgalvīgi šķiež gražīgajai Danževilai[116], kura tēlo tik vulgāri, kura pa skatuvi staigā, gandrīz pārliekusies uz pusēm, kura afektēti skatās acīs tam, ar ko runā, bet pie sevis domā ko citu, kura savu vaibstīšanos uzskata par izsmalcinātību un savu gorīšanos par grāciju; vai šai uzpūtīgajai Kleronei[117], kura ir liesāka, aplaizītāka, samākslotāka un sastīvinātāka, nekā vispār iespējams pateikt. Stulbais parters šīm aplaudē cik jaudas un nemana, ka mēs esam īsts līksmības kamols, tiesa, šis kamols pamazām kļūst apjomīgāks, bet vai nu tas tik svarīgi; ka mums ir pati skaistākā āda, visskaistākās acis, visglītākais deguns, tiesa gan, maz patiesas sirsnības un ne visai viegla gaita, taču tā nav arī tik neveikla, kā par to mēdz runāt. Bet, kas attiecas uz emocionalitāti [sentiment], tad tur mēs visus atstāsim ēnā.

Es. Kā jūs to visu domājat? Vai tā ir ironija vai īstenība?

Viņš. Tur jau ir tā nelaime, ka šī velna emocionalitāte iekšā ir gan, tikai uz āru no tās neatspīd ne mazākais stariņš. Taču es jums saku, ka es zinu, un es zinu labi, ka viņai tāda ir; ja arī ne gluži tāda, tad vismaz kaut kas tai līdzīgs. Vajag tikai redzēt, kā tad, kad mums uznācis niknums, mēs tramdām sulaiņus, kā pliķējam istabmeitas, kādus kājas spērienus no mums saņem Īpašie Ienākumi[118], ja tie nav izrādījuši visu to godbijību, kāda mums pienākas, es jums saku, ka viņa ir gatavais velnēns, gluži pilna ar emocionalitāti un pašcieņas jūtām... Bet jūs jau nezināt, uz ko tas attiecas, vai ne tā?

Es. Atklāti runājot, es netieku skaidrībā, vai jūs to runājat no tīras sirds vai niknuma pārņemts. Es esmu neizsmalcināts cilvēks, tādēļ, lūdzu, esiet tik labs un runājiet ar mani vienkāršāk, neliekot lietā visu savu mākslu.

Viņš. Nu, tā, runa ir par mazo Hisu, Danževilu un Kleroni, kuras šur tur minētas kopā ar tādiem vārdiem, kas dos jums iespēju tikt pie sajēgas. Es neiebilstu, ja jūs mani uzskatāt par nelieti, taču es negribu, ka mani uzskata par muļķi, jo tikai tas, kurš ir muļķis vai neprātīgi iemīlējies, var nopietni sarunāt tik daudz bezkaunību.

Es. Bet kur jūs ņemat dūšu to visu izsacīt?

Viņš. Tā nerodas vienā dienā, bet maz pamazām pie tās nonāk. *Ingenii largitor venter*[119].

Es. Tad jābūt ļoti lielā badā.

Viņš. Tas tā var būt. Bet, lai arī cik spēcīgas šķistu šīs nekaunības, varat būt pārliecināts, ka tie, kuriem tās adresētas, daudz vairāk paraduši tās uzklausīt, nekā mēs — tās izsacīt.

Es. Bet vai ir vēl kāds, kam pietiek drosmes būt tādos pašos uzskatos?

Viņš. Ko jūs dēvējat par kādu? Tā jūt un tā runā visa sabiedrība[120].

Es. Tie jūsu vidū, kuri nav lieli nelieši, laikam gan ir lieli muļķi.

Viņš. Muļķi mūsu vidū? Es jums varu apzvērēt, ka mūsu vidū ir tikai viens muļķis: tas, kurš mūs mielo par to, ka mēs viņu cildinām.

Es. Bet kā tad iespējams tik rupji lišķēt? Danževilas un Klerones talantu pārākums taču nav apstrīdams.

Viņš. Sev patīkamos melus mēs dzeram pilniem malkiem, bet rūgto patiesību pilienu pa pilienam pilinām. Un mums piedevām tad ir tik dziļdomīgs un patiesīgs izskats.

Es. Tomēr iznāk, ka jūs kādreiz esat grēkojis pret savas mākslas principiem un jums netīšām pasprukušas dažas rūgtas, sāpinošas patiesības; jo, neraugoties uz šo nožēlojamo, zemisko, neķītro un pretīgo lomu, kāda jums ir, es domāju, ka pašos dziļumos jums ir jūtīga dvēsele.

Viņš. Man? Nepavisam ne. Lai velns mani parauj, ja es zinātu, kas es esmu dvēseles dziļumos. Vispār man prāts ir apaļš kā lode un raksturs lokans kā kārkls. Es nekad nemeloju, ja vien man kaut mazliet ir izdevīgi būt patiesam; es nekad nesaku patiesību, ja vien man kaut mazliet ir izdevīgi melot. Es saku to, kas man trāpās uz mēles; ja tas ir jēdzīgi, jo labāk, ja tas ir nekaunīgi, to neviens neņem vērā. Es savai vaļsirdībai dodu pilnu vaļu. Nekad savā mūžā es neesmu domājis nedz pirms runāšanas, nedz arī pēc tās. Un šādi es nevienu neapvainoju.

Es. Un tomēr tā jums ir gadījies ar krietnajiem ļautiņiem, pie kuriem jūs dzīvojāt un kuri jums darījuši tik daudz laba!

Viņš. Ko tad jūs gribat? Tā ir nelaime, nelaimes gadījums, kādi dzīvē gadās. Laime jau nav mūžīga; man klājās pārāk labi, tā nevarēja ilgi turpināties. Mums ir,

kā jūs zināt, sava kompānija, skaitliski pati lielākā un visizmeklētākā. Tā ir humanitātes skola, antīkās viesmīlības atdzimšana. Mēs pievācam visus caurkritušos dzejniekus; mums bija Paliso pēc viņa *Zaras*[121], Brets[122] pēc *Šķietamā labdara*, visi atraidītie mūziķi, visi nelasītie rakstnieki, visas izsvilptās aktrises, visi izplaukšķinātie aktieri, vesels bars nabadzīgu neliešu, banālu parazītu, un man bija gods atrasties viņu priekšgalā un būt par gļēva karapulka drosmīgu vadoni. Tas biju es, kas aicināja viņus pusdienot pirmo reizi, kad viņi klātnākuši, tas biju es, kas lūdza viņus iedzert. Jo viņi aizņem tik maz vietas! Te ir pāris jaunu plukatu, kas nezina, kā jāizgrozās, taču viņiem ir labs augums; daži neģēļi, kas lišķējas ap saimnieku, kamēr to iemidzina, lai pēc tam salaistu ar saimnieci. Mēs šķietam jautri, bet sirds dziļumos mums ir drausmīgs garastāvoklis un milzīga ēstgriba. Vilki nav badīgāki, tīģeri nav cietsirdīgāki. Mēs rijam kā vilki ziemā, kā tīģeri mēs plosām visu, ko vien spējam. Reižu reizēm Bertēna, Monsoža[123] un Vilmorjena bandas apvienojas; tad zvērnīcā saceļas pamatīgs troksnis[124]. Nekur citur nav redzams vienlaikus tik daudz skumju, ķildīgu, ļaunu un niknu zvēru. Nedzird nekā cita kā vien Diklo, Monteskjē, Ruso, Voltēra, Dalambēra un Didro vārdus, un dievs vien zina, kādi epiteti tos pavada. Nevienu te neatzīst par gudru, ja viņš nav tikpat dumjš kā mēs. Tieši te tika iecerēts plāns komēdijai *Filozofi*; ainu ar kolportieri izdomāju es pēc *Bābiskās teoloģijas*[125] parauga. Jūs tur neesat saudzēts vairāk kā citi.

Es. Jo labāk! Varbūt, ka tā man izrādīts lielāks gods, nekā esmu pelnījis. Es justos pazemots, ja tiem, kas runā sliktu par tik daudziem izciliem un krietniem ļaudīm, iešautos prātā pateikt par mani kaut ko labu.

Viņš. Mūsu ir daudz un katram nākas ziedot savu artavu. Upurējuši lielos zvērus, mēs apkaujam pārējos.

Es. Nogānīt zinātni un tikumu, lai izdzīvotu, — tā ir sūri pelnīta maize!

Viņš. Kā jau teicu, mēs neesam konsekventi. Mēs aizskaram visus, bet neapbēdinām nevienu. Pie mums dažreiz atnāk smagnējais abats Olivē, resnis abats Leblans un liekulīgais Batē[126]. Resnais abats ir nikns tikai pirms pusdienām; ieņēmis savu kafiju, viņš iezveļas mīkstā krēslā, atbalstot kājas pret kamīna restēm, un aizmieg kā vecs papagailis savā laktā. Ja kņada kļūst pārāk skaļa, viņš žāvājas, viņš izstaipa rokas, berzē acis un saka:

— Nu tā, kas tad ir? Kas tad ir? — Tiek noskaidrots jautājums, vai Pirons[127] ir asprātīgāks par Voltēru.

— Vai runa ir par asprātību, kā jūs sakāt? Un nevis par gaumi? Jo par gaumi jūsu Pironam nav nekādas jēgas!

— Nav nekādas jēgas?

— Nē[128].

Un, lūk, mēs jau iesākam disputu par gaumi. Tad saimnieks ar roku dod zīmi, lai uzklausa viņu; jo ar gaumi viņš sevišķi lepojas. — Gaume, — viņš saka, — ... gaume ir tāda lieta ... — Patiesi, pēc viņa runāšanas es nezinu, kas par lietu ir gaume, un viņš arī to nezina.

Pa laikam pie mums ierodas draugs Robē[129]. Viņš mūs mielo ar saviem ciniskajiem stāstiem par fanātisko jansenistu brīnumiem, kuriem pats esot bijis aculiecinieks[130], un ar dažiem dziedājumiem no savas poēmas par sižetu, ko viņš pazīst līdz pašiem pamatiem. Man riebjas viņa dzeja, bet man patīk klausīties, kā viņš deklamē; tad viņš izskatās kā apsēstais. Visi viņam apkārt kliedz: «Lūk, ko var saukt par dzejnieku!» Starp mums runājot, šī dzeja ir tikai juceklis, ko veido dažādi neskaidri trokšņi, Bābeles torņa apdzīvotāju barbariskā tērgāšana.

Pie mums mēdz atnākt arī kāds vientiesis, kuram ir banāls un muļķīgs ģīmis, bet prāts kā dēmonam un viltības vairāk nekā vecam mērkaķim[131]. Viņš ir no to ļaužu sugas, kuri izraisa izsmieklu un ņirgāšanos un kurus dievs radījis, lai pārmācītu tos, kas spriež pēc ārējā izskata, kaut gan spogulis jau sen būtu varējis tiem iemācīt, ka būt gudram cilvēkam ar muļķīgu izskatu ir tikpat viegli kā paslēpt savu bēdīgo [stulbeņa] likteni aiz apgarotas fizionomijas. Nelietība izraudzīties kādu vientiesi apsmieklam ir vispārizplatīta, un šādam nolūkam allaž mēģina izmantot viņu. Viņš ir slazds, ko mēs uzstādām visiem jaunatnācējiem, un gandrīz ikviens tajā ir iekritis.

Dažkārt mani ir pārsteidzis, cik patiesi ir šā trakā [Ramo brāļadēla] vērojumi par cilvēkiem un raksturiem, un [tagad] es to viņam pateicu.

— Arī no sliktas sabiedrības, — viņš man atbildēja, — var gūt labumu, tāpat kā no izlaidības; nevainības zaudēšanu kompensē atbrīvošanās no aizspriedumiem. Neliešu sabiedrībā, kur netikums parādās bez maskas, to iemācās pazīt. Turklāt es esmu šo to lasījis.

Es. Ko jūs esat lasījis?

Viņš. Es esmu lasījis, es lasu un pārlasu Teofrastu, Labrijēru un Moljēru[132].

Es. Tās ir lieliskas grāmatas.

Viņš. Tās ir daudz labākas, nekā parasti domā; bet kam gan ir prasme tās lasīt?

Es. Gandrīz ikvienam atbilstoši viņa prāta līmenim.

Viņš. Gandrīz nevienam! Vai jūs varat man pateikt, ko tajās mēdz meklēt?

Es. Izklaidēšanos un pamācību.

Viņš. Bet kādu pamācību? Jo te jau ir tā nagla!

Es. Apzināties savus pienākumus, mīlēt tikumu un nīst netikumu.

Viņš. Es tajās savācu visu, ko vajag darīt, un visu, ko nevajag teikt. Tā, piemēram, kad es lasu *Skopuli*, es sev saku: — Esi skops, ja vēlies, taču sargies runāt kā skopulis. Kad es lasu *Tartifu*, es sev saku: — Esi liekulis, ja vēlies, taču nerunā kā liekulis. Saglabā savus netikumus, kas tev noderīgi, taču tev nedrīkst būt nedz tāds balss tonis, nedz arī tāds izskats, kas tevi var padarīt smieklīgu. Lai izsargātos no tāda toņa un tāda izskata, vajag tos pazīt, bet minētie autori tos lieliski attēlojuši. Es esmu tas, kas esmu, un palieku tas, kas esmu, taču rīkojos un runāju tā, kā pienākas[133]. Es nepiederu pie cilvēkiem, kas nicina morālistus. No morālistiem var gūt daudz labuma, sevišķi no tiem, kuri rāda morāli darbībā. Netikums cilvēkiem kaitē tikai laiku pa laikam, netikuma ārējās pazīmes viņiem kaitē no rīta līdz vakaram. Šķiet, ka labāk gan ir būt nekaunīgam īstenībā nekā būt ar nekauņas izskatu; tas, kuram ir nekaunīgs raksturs, apvaino šad un tad; tas, kuram ir nekaunīgs izskats, apvaino vienmēr. Tikai neiedomājieties, ka es esmu vienīgais lasītājs šādā aspektā. Mans nopelns ir tikai tas, ka es lasu saskaņā ar sistēmu, un to, ko citi dara instinktīvi, es veicu, skaidri apzinādamies patiesību, saprātīga un patiesa nodoma vadīts. No teiktā izriet nevis tas, ka lasīšana padarītu citus par mani labākus, bet gan tas, ka viņi, paši to negribēdami, ir smieklīgi, turpretī es esmu smieklīgs tikai tad, kad pats to vēlos, un šādi atstāju viņus tālu aiz sevis, jo tā pati māksla, kas man māca zināmos apstākļos nekļūt smieklīgam, citos gadījumos man māca kļūt izcili smieklīgam. Tad es atceros visu, ko teikuši citi, visu, ko esmu lasījis, un tam vēl pievienoju to, kas nāk no manis paša, un tas šajā nozarē ir pārsteidzoši auglīgs.

Es. Jūs darījāt labi, apgaismodams man šos noslēpumus, jo bez tā es būtu nodomājis, ka jūs esat pretrunā pats ar sevi.

Viņš. Es nepavisam neesmu pretrunā ar sevi, jo uz vienu gadījumu, kad jāvairās kļūt smieklīgam, ir simt gadījumu, kad jācenšas tādam kļūt. Grozoties starp pasaules varenajiem, pati labākā ir āksta loma! Ilgi ir pastāvējis karaļa āksta tituls, bet nekad nav bijis titula karaļa gudrajam. Es esmu āksts Bertēnam un daudziem citiem, šajā brīdī varbūt jums, taču var būt, ka jūs esat mans āksts. Tam, kurš ir gudrs, āksta nav! Tātad tas, kuram ir āksts, nav gudrs; ja viņš nav gudrs, viņš ir āksts, un var būt, ka tad, ja viņš būtu karalis, viņš būtu sava āksta āksts. Un vispār paturiet prātā, ka tik mainīgā lietā kā tikumi nav it nekā absolūti, pēc būtības un vispārēji patiesa vai aplama, bet ir jābūt tam, kas balstīts uz ieinteresētību, lai nu tas būtu labs vai slikts, gudrs vai muļķīgs, smieklīgs, krietns vai netikumīgs. Ja, piemēram, tikums vestu pie bagātības, tad es vai nu būtu tikumīgs, vai arī izliktos tikumīgs, tāpat kā citi. Mani vēlējušies redzēt smieklīgu, un es esmu kļuvis tāds; manas netikumības ziņā par visu parūpējusies daba. Kad es runāju par netikumību, es lietoju jūsu izteiksmes līdzekļus; taču tad, ja mēs nonāktu līdz izskaidrojumiem, varētu gadīties, ka jūs par netikumu sauktu to, ko es saucu par tikumu, un par tikumu to, ko es saucu par netikumu.

Pie mums ir arī Komiskās operas autori, viņu aktieri un aktrises, bet visbiežāk viņu antreprenieri, Korbū, Moets, visi ļoti izveicīgi un augstākā mērā cienījami ļaudis[134]!

Es vēl piemirsu lielos literatūras kritiķus: *Pirmo vēstnesi, Izziņu lapu, Literatūras gadagrāmatu, Literatūras apskatu* un *Iknedēļas recenzentu*, visu šo avīžnieku kliķi[135].

Es. *Literatūras gadagrāmata? Literatūras apskats?* Tas nevar būt! Viņi taču ienīst viens otru.

Viņš. Tas tiesa. Bet pie kopīgas bļodas visi plukatas samierinās! Šis nolādētais *Literatūras apskats!* Kaut velns būtu to rāvis ar visām tā lapām! Šitas suniskais priesterītis[136], šitas skopulīgais smerdelis, šis augļotājs ir mana posta cēlonis. Viņš pie mūsu apvāršņa vakar parādījās pirmo reizi; viņš ieradās tajā stundā, kura mūs izdzen no mūsu mitekļiem, pusdienu stundā.

Ja laiks ir slikts, tad laimīgs mūsu vidū ir tas, kuram kabatā ir 24 solu gabals, ar ko samaksāt važonim! Tāds smejas par sava likteņa biedru, kurš ieradies no rīta, nobridies dubļos līdz ceļiem un izmircis līdz kauliem, bet vakarā tāds pats ies mājās. Vēl vienam, es vairs neatceros, kuram, pirms dažiem mēnešiem pat bija nikna ķilda ar savojieti, kas iekārtojies pie mūsu nama ieejas. Viņiem bija kaut kādi naudas rēķini! Kreditors prasīja atdot parādu, bet parādniekam nebija līdzekļu.

Pasniedza ēdienu. Abatu uzņēma kā cienījamāko viesi, nosēdināja galda galā. Es ienācu, es to pamanīju.

— Kā tad nu iznāk, abat, — es viņam teicu, — jūs tātad esat goda vietā? Šai dienai tas ir labi; taču rīt jūs tiksiet pazemināts par vienu šķīvi, parīt vēl par vienu šķīvi; un tā šķīvi pa šķīvim, pa labi vai pa kreisi, kamēr nonāksiet līdz vietai, kurā kādreiz pirms jums sēdēju es, kādreiz pēc manis Frerons, Dorā[137] kādreiz pēc Frerona, Paliso kādreiz pēc Dorā, kamēr tiksiet pie pastāvīgas vietas līdzās man, līdzās tādam pašam banālam slaistam, kāds esat jūs, *qui siedo sempre come un maestoso cazzo fra duoi coglioni*[137a].

Abats, būdams lāga vīrs, kas neko neņem ļaunā, sāka smieties. Jaunkundze, mana novērojuma patiesīguma un salīdzinājuma trāpīguma pārsteigta, arī sāka smieties: visi, kuri sēdēja pa labi un pa kreisi no abata, un arī tie, kuri abata dēļ tika pazemināti par vienu pakāpi, sāka smieties; visi smējās, tikai saimnieks ne, jo viņš bija apvainojies un teica man vārdus, kuriem nebūtu nekādas nozīmes, ja mēs būtu vieni:

— Ramo, jūs esat nekauņa.

— Es to labi zinu. Tieši tādēļ jūs mani te uzņemat.

— Jūs esat nelietis.

— Tāds pats kā jebkurš cits.

— Diedelnieks.

— Vai tad es atrastos šeit, ja tāds nebūtu?

— Es jūs izdzīšu.

— Pēc pusdienām es aiziešu pats.

— Es jums ieteicu to darīt.

Visi ēda pusdienas, es nelaidu garām ne kumosa. Labi paēdu un krietni padzēru, jo, neraugoties uz visu citu, mesers Gasters[138] nu reiz ir tāds kungs, par kuru man nekad nav nācies žēloties; pēc tam es iegāju savā lomā un gatavojos iet projām — mani vārdi bija izteikti tik daudzu ļaužu klātbūtnē, ka nācās tā arī rīkoties. Krietnu

brīdi klīdu pa dzīvokli, meklēdams savu spieķi un savu cepuri tur, kur to nebija, vēl vienmēr cerēdams, ka saimnieks raidīs pār mani jaunus apvainojumu pērkonus, bet tad kāds iejauksies un tad mēs paķildojušies galu galā samierināsimies. Es grozījos un grozījos, jo man nekas nebija padomā, taču saimnieks, sabozies un drūmāks nekā Homēra Apollons, kad tas raidīja savas bultas pret grieķu karotājiem[139], uzvilcis savu naktsmici uz acīm vēl vairāk nekā parasti, pastaigājās šurp un turp, atbalstījis zodu ar dūri. Pie manis pienāk jaunkundze:

— Bet, jaunkundz, kas tad noticis tik ārkārtīgs? Vai tad šodien es esmu bijis citādāks, nekā parasti?

— Es gribu, lai viņš iet prom.

— Es aiziešu. Es viņu neesmu aizskāris.

— Nu, piedodiet! Ielūdz abata kungu un...

— Saimnieks pats sevi pazemojis, ielūgdams abatu un pieņemdams arī mani un līdz ar mani tādus pašus vazaņķus kā es.

— Nu tad, labiņo Ramo, vajag lūgt abata kungam piedošanu.

— Ko tad es darīšu ar viņa piedošanu?

— Nu, nu, ejiet, tas viss taču pāries!

Mani ņēma aiz rokas, mani aizvilka pie abata krēsla, es izstiepu rokas un uzlūkoju abatu ar zināmu apbrīnu, jo vai tad abatam kādreiz kāds lūdzis piedošanu?

— Abat, — es viņam teicu, — tas viss ir ļoti smieklīgi, vai ne tā? Un tad sāku smieties un abats arī. Tā, lūk, no šīs puses es tapu atvainots, bet vajadzēja atrast pieeju tam otrajam un ar viņu jau nācās runāt gluži citos toņos. Es vairs lāgā neatceros, kā ievirzījās aizbilšana par mani...

— Cienījamais kungs, lūk, šis āksts...

— Pārāk ilgi licis man ciest, negribu viņu vairs dzirdēt.

— Jūs dusmojaties?

— Jā, es esmu ļoti dusmīgs.

— Vairāk tā viņam negadīsies.

— Nu, lai vislielākais nekauņa...

Es nezinu, vai tā bija viena no tām dienām, kad viņa garastāvoklis ir tik slikts, ka pat Jaunkundze bīstas viņam tuvoties un neiedrošinās viņu traucēt citādi kā vien ar samta cimdiem, vai arī viņš slikti sadzirdēja to, ko es teicu, vai arī es slikti izteicos, bet kļuva vēl ļaunāk nekā pirms tam. Pie velna! Vai tad viņš mani nepazīst?

Vai tad viņš nezina, ka esmu kā bērns, ka gadās tādi apstākļi, kad es neatzīstu nevienu pārāku par sevi! Un turklāt, lai dievs man piedod, man taču nebija ne mirkļa atelpas. Arī tērauda marioneti varētu nolietot, ja raustītu tās virves no rīta līdz vakaram un no vakara līdz rītam. No manis prasa, lai es viņus izklaidēju, tāds ir noteikums, bet man taču kādreiz vajag uzjautrināties arī pašam. Visa šī jucekļa laikā man galvā iešāvās liktenīgā doma, kas mani pazudināja, doma, kas mani mudināja būt lepnam un augstprātīgam: ja jau bez manis nevar iztikt, tad es esmu nozīmīgs cilvēks.

Es. Jā, es ticu, ka jūs viņiem bijāt ļoti derīgs, bet viņi taču jums derēja vēl vairāk. Jūs neatradīsiet, kad vēlēsieties, citu tikpat jauku māju; toties viņi viena trūkstoša āksta vietā atradīs simts citu.

Viņš. Simts ākstu, kas būtu tādi kā es! Filozofa kungs, tādi gan zemē nemētājas! Banālu stulbeņu ir, cik uziet, bet īsta muļķošanās ir grūtāk sasniedzama nekā īsts talants vai īsts tikums. Savā nozarē es esmu tāds eksemplārs, kādi reti sastopami, jā gan, ļoti reti. Tagad, kad viņiem vairs nav manis, ko tad viņi dara? Viņi garlaikojas kā suņi. Es esmu neizsīkstošs nekaunību rezervuārs. Katru mirkli man bija padomā kāds stiķis, kas viņus smīdināja līdz asarām; es viņiem biju kā vesels trako nams.

Es. Bet jūs par to tikāt aicināts pie galda, jums bija gulta, apģērbs, svārki un bikses, un ik mēnesi pistols naudas.

Viņš. Šī ir tā patīkamā puse, šī ir peļņa; bet uzdevumi? Par tiem jūs nesakāt ne vārda. Pirmkārt, ja sākās valodas par kādu jaunu lugu, tad, lai kāds būtu laiks, man nācās izošņāt visas Parīzes bēniņtelpas, lai atrastu autoru; man vajadzēja šo sacerējumu dabūt, lai to varētu izlasīt, man vajadzēja veikli iestāstīt, ka te ir loma, ko lieliski nospēlētu kāda mana paziņa.

— Un kas tad tā būtu?

— Kas tā būtu? Tas nu gan jautājums! Tā ir pati grācija, burvība, izsmalcinātība.

— Jūs domājat Danževilas jaunkundzi? Varbūt jūs esat viņas paziņa?

— Jā, mazliet, bet tā nav viņa.

— Un kas tad?

Es čukstus nosaucu vārdu.

— Viņa!

— Jā, viņa! — es atkārtoju, mazliet samulsis, jo man dažreiz uznāca kauns, kad, atkārtojot šo vārdu, bija jāredz, kā dzejnieka fizionomija stiepjas garumā, turklāt bija gadījumi, kad par mani atklāti smējās. Pa to starpu vai nu ar labu, vai ar ļaunu man šis cilvēks bija jāaizdabū uz pusdienām; bet viņš, bažīdamies, ka nāksies uzņemties kādas saistības, viebās un pateicās. Jums vajadzētu redzēt, kā pret mani izturējās tad, kad man šādās sarunās nebija veicies: tad es esmu bijis stulbenis, muļķis, nejēga, nekam nederīgs; neesmu bijis tās ūdens glāzes vērts, kuru man devuši padzerties. Vēl daudz sliktāk bija tad, kad viņa spēlēja un man nācās bezbailīgi doties svelpjošās publikas vidū, jo publika spriež taisnīgi, lai nu ko par to saka; tur likt atskanēt saviem vientuļajiem aplausiem, piesaistīt sev skatienus, dažreiz aktrisei domātos svilpienus pievilkt sev un līdzās sev dzirdēt čukstus: — Tas ir viens no viņas mīļākā pārģērbtajiem sulaiņiem. Vai tas neģēlis vienreiz apklusīs? Publika jau nezina, kas pie šādas uzvedības novedis, — tā domā, ka te ir aprobežotība, kamēr īstenībā šai rīcībai ir cēlonis, kas attaisno visu.

Es. Vai arī sabiedrībā pieņemto pieklājības normu pārkāpšanu?

Viņš. Galu galā mani iepazina un tad sacīja: — O, tas jau ir Ramo! Es izlīdzējos, izsakot dažus ironiskus vārdus, kas manus vientuļos aplausus darīja mazāk smieklīgus; tos tagad iztulkoja ačgārni. Atzīstiet, ka vajadzīga liela ieinteresētība, lai šādi spītētu publikai, kāda tā ikreiz salasījusies, un ikviena no šīm klaušām bija vairāk kā dažus ekijus vērta.

Es. Bet kādēļ jūs neapgādājāties ar palīgiem?

Viņš. Ir jau gadījies arī tas un man arī no tā kaut kas atlēcis. Pirms došanās uz moku vietu vajadzēja iegrūst atmiņā spožākās vietas, kur vajadzēja dot mājienu. Bet, ja nu man gadījās tās piemirst vai sajaukt, tad, mājup ejot, mani kratīja drebuļi; tad bija tāds jandāliņš, kādu jūs pat iedomāties nevarat. Turklāt mājās man bija jāaprūpē vesels bars suņu, tiesa, muļķīgā kārtā es pats uzņēmos šo pienākumu. Man bija uzdota arī kaķu pārraudzīšana. Es biju ļoti laimīgs, ja *Miks* mani pagodināja ar ķepas cirtienu, kas saplēsa man piedurkni vai saskrāpēja roku. *Kriketei* uznāca vēdergraizes, un man nācās masēt viņas vēderu. Citkārt jaunkundzei bija slikta oma, šoreiz — nervu lēkme. Es pat nerunāju par kādām

vieglākām kaitēm, kuru dēļ no manis nemaz nekautrējās. Bet lai nu tas paliek; es jau arī nemaz nedomāju, ka manis dēļ vajadzētu kautrēties. Esmu lasījis, tikai neatceros kur, ka viens no diženajiem valdniekiem esot klanījies savas mīļākās naktspodam[140]. Kurš tad kautrēsies no saviem mājiniekiem, un tajā laikā es tāds biju vairāk kā jebkurš cits. Es biju nepiespiestības un omulības apustulis. Es tās sludināju pats ar savu paraugu, neformalizēdams; vajadzēja tikai dot man pilnu vaļu. Saimnieku es jums jau noraksturoju. Jaunkundze sāk kļūt smagnēja; atliek tikai paklausīties, ko ļaudis par to stāsta.

Es. Un vai jūs neesat viens no šiem ļaudīm?

Viņš. Kādēļ gan ne?

Es. Tādēļ, ka ir vismaz nepieklājīgi darīt smieklīgus savus labdarus.

Viņš. Bet vai vēl ļaunāk nav atļauties izmantot labdarību, lai pazemotu savu protežējamo?

Es. Ja protežējamais pats nebūtu zemisks, neviens viņa protežētājiem nevarētu sagādāt šādu iespēju.

Viņš. Bet, ja jau šie ļaudis paši nebūtu smieklīgi, tad par viņiem nekas smieklīgs netiktu arī stāstīts. Un vai tad tā ir mana vaina, ka viņi saietas ar visādām padibenēm? Bet, ja nu reiz viņi ar tiem draudzējas, vai tad tā ir mana vaina, ka viņus izsmej un par viņiem ņirgājas? Ja kāds ir ar mieru, ka kopā ar viņu dzīvo tādi ļaudis kā mēs, un ja viņam piemīt vesels saprāts, tad viņam ir skaidrs, ka nāksies pieredzēt dažādas nelietības. Vai gan tad, kad mūs ņem, nav zināms, kādi mēs esam, kādas mums ir egoistiskas, zemiskas un nodevīgas dvēseles? Ja tas ir zināms, tad viss ir kārtībā. Tad pastāv neizsacīta noruna, ka mums darīs labu un agri vai vēlu to labo, kas mums būs darīts, mēs atmaksāsim ar ļaunu. Vai tad nepastāv šāda noruna starp cilvēku un viņa pērtiķi vai viņa papagaili? Lebrēns[141] skaļi vaimanā, ka Paliso, viņa galdabiedrs un draugs, viņu izsmējis savās kuplejās. Bet bija vajadzīgs, lai Paliso sacer kuplejas, un vainīgs ir Lebrēns. Puensinē[142] skaļi vaimanā, ka Paliso piedēvējis viņam tās kuplejas, ko Paliso pats sacerējis pret Lebrēnu. Bet Paliso bija vajadzīgs savu pret Lebrēnu vērsto kupleju autorību piedēvēt Puensinē, un te vainīgs ir Puensinē. Mazais abats Reijs[143] skaļi vaimanā, ka viņa draugs Paliso šim nocēlis mīļāko, ar kuru viņš pats to iepazīstinājis; taču viņam nemaz nevajadzēja sapazīstināt Paliso ar savu mīļāko vai arī bija jābūt gatavam, ka viņš to šim

nocels. Paliso ir rīkojies tā, kā pienākas, un abats Reijs pats ir vainīgs. Grāmattirgotājs Dāvids[144] skaļi vaimanā, ka viņa kompanjons Paliso ir gulējis vai gribējis gulēt ar šā sievu; grāmattirgotāja sieva skaļi vaimanā par to, ka Paliso licis noprast, ka viņš esot gribējis ar šo gulēt un esot ar šo gulējis. Par to, vai Paliso gulējis ar grāmattirgotāja sievu vai ne, skaidrībā tikt grūti, jo sievai pieklājas noliegt visu, kas vien būtu bijis, un Paliso var likt noprast arī to, kā nemaz nav bijis. Bet, lai nu kā tas būtu, Paliso ir rīkojies atbilstoši savai lomai, turpretī Dāvids un viņa sieva paši ir vainīgi. Helvēcijs[145] skaļi vaimanā, ka Paliso savā lugā viņu attēlojis kā negodīgu cilvēku, kaut gan Paliso ir Helvēcijam parādā naudu, ko tas aizdevis, lai Paliso varētu uzlabot savu veselību, paēst un apģērbties. Bet vai tad Helvēcijs varēja sagaidīt citādu rīcību no visādā ziņā nelietīga cilvēka, kurš laika kavēkļa dēļ licis savam draugam pārmainīt ticību[146], kurš cenšas piesavināties savu kompanjonu īpašumu, kuram nav ne kauna, ne goda, ne krietnības un kurš izmanto *per fas et nefas* [gan likumīgus, gan arī nelikumīgus — *V. Z.*] līdzekļus, lai tiktu pie mantas, un kurš savas dienas patur prātā pēc tajās pastrādātajām neģēlībām, bet pats sevi uz skatuves tēlo kā bīstamu krāpnieku[147], kas arī ir tāda nekaunība, ka es nedomāju, vai tāda kādreiz būtu bijusi pagātnē un vai nākotnē varētu sagaidīt vēl kaut ko tamlīdzīgu? Nē. Te vainīgs nepavisam nav Paliso, te vainīgs ir Helvēcijs. Ja Versaļas zvērudārzā atvestu kādu jaunu cilvēku no provinces un viņam iešautos prātā muļķīga doma iebāzt caur restēm roku tīģera vai panteras krātiņā, ja jaunā cilvēka roka paliktu niknā zvēra rīklē, kas tad būtu vainīgs? Tas viss ir ierakstīts neizsacītajā norunā. Jo ļaunāk tam, kas to nezina vai ir piemirsis. Cik daudz cilvēku, kurus apsūdz nelietīgumā, es varu attaisnot ar šās nerakstītās un svētās norunas palīdzību, jo viņus nāktos apsūdzēt vienīgi muļķībā! Jā, resnā grāfiene[148], jūs pati esat vainīga, jo jūs pulcināt ap sevi tos, ko jūsu aprindu ļaužu vidū sauc par salašņām [des espèces]; un tad, kad šie salašņas dara nelietības jums un spiež jūs pašu darīt nelietības, jūs iemantojat visu krietno ļaužu naidu. Krietnie ļaudis dara to, kas viņiem pieklājas, salašņas arī; bet tā ir jūsu vaina, ka jūs viņus pieņēmāt!

Ja Bertēns klusi un mierīgi dzīvotu ar savu metresi; ja sava rakstura krietnības dēļ viņi saietos vienīgi ar

cienījamiem ļaudīm; ja viņi ap sevi pulcinātu talantīgus cilvēkus, kuri sabiedrībā pazīstami ar saviem labajiem tikumiem, ja viņi būtu rezervējuši šaurai izmeklētu un izglītotu ļaužu sabiedrībai tās savas brīvās stundas, ko būtu atrāvuši priekam būt divatā, nodoties mīlai vai sarunām par mīlu kaut kur divvientulības klusumā; vai jūs domājat, ka tad par viņiem būtu kādas tenkas, visviens, labas vai sliktas?

Un kas tad ar viņiem tāds noticis? Tieši tas, ko viņi pelnījuši. Viņi saņēmuši sodu par savu nepiesardzību, un mēs esam tie, ko Providence jau kopš mūžības izraudzījusi, lai taisnīgi atmaksātu tagadējiem Bertēniem, tāpat kā mūsu pēcnācēju vidū tā izraudzījusies mums līdzīgos, lai taisnīgi atmaksātu nākotnes Monsožiem un Bertēniem. Bet tajā pašā laikā, kamēr mēs izpildām Providences taisnīgos spriedumus muļķībai, jūs, attēlodams mūs tādus, kādi esam, izpildiet tās taisnīgos spriedumus attiecībā uz mums[149]. Ko gan jūs par mums nodomātu, ja mēs, būdami ar tik apkaunojošiem tikumiem, pretendētu iemantot vispārēju cieņu? Kā mēs esam galīgi jukuši! Un vai tad tiem, kas sagaida godīgu rīcību no tādiem ļaudīm, kuriem netikums ir iedzimts, kuriem raksturs ir nelietīgs un zemisks, vai tad tiem ir prāts vai nav?

Par visu šajā pasaulē nāk atmaksa. Ir divi vispārēji prokurori: viens ir tas, kas stāv pie jūsu durvīm un soda nodarījumus pret sabiedrību; otrs ir daba. Tai zināmi visi nodarījumi, kas izsprukuši likuma sodam. Jūs pavedināt sievietes, jūs piemeklēs tūska; jūs esat izvirtulis, jūs iemantosiet diloni; jūs atverat savas durvis nekrietniem ļaudīm un dzīvojat kopā ar tiem, jūs krāps, izsmies, nicinās. Visvienkāršāk ir paļauties uz šo spriedumu taisnīgumu un sacīt pašam pie sevis: «Tas ir labi darīts», klapēt ar ausīm un kaisīt sev pelnus uz galvas[150] vai arī palikt tādam, kāds esi, bet ar nupat minētajiem nosacījumiem.

Es. Jums taisnība.

Viņš. Kas attiecas uz šiem neglītajiem stāstiem, tad es nevienu no tiem neesmu izdomājis; man pietiek ar kolportiera lomu. Runā, ka pirms dažām dienām ap pieciem no rīta bijis dzirdams nepanesams troksnis; zvanīts ar visiem zvaniem, atskanējuši saraustīti un dobji smokoša cilvēka kliedzieni: — Pie manis, šurp, es smoku nost, es mirstu! Šie kliedzieni atskanējuši no saimnieka

apartamentiem. Skrējuši viņam palīgā, lai glābtu. Mūsu resnā favorīte, pavisam sareibusi, neko nejuzdama, neko neredzēdama, kā jau tas tādās reizēs gadās, arvien paātrinātā tempā turpinājusi savu kustēšanos, paceldamās uz rokām un no tāda augstuma, kāds vien viņai iespējams, ļāvusi krist uz attiecīgajām viņa ķermeņa daļām visam savam divu vai trīs simti mārciņu svaram, uzbudinādamās no visa tā tempa, kādu piešķir baudas trakums. Bijis visai grūti palīdzēt viņam izķepuroties. Velns, kas tā par iedomu tik mazam veserītim bāzties zem tādas smagas laktas!

Es. Nu gan jūs izsakāties pārāk piedauzīgi[151]. Runāsim par kaut ko citu! Kopš mēs esam sākuši sarunu, man jau uz mēles ir kāds jautājums.

Viņš. Kādēļ tad jūs to tik ilgi aizturējāt?

Es. Baidījos, ka tas jums varētu šķist nekautrīgs.

Viņš. Pēc visa tā, ko esmu jums jau teicis, es nezinu, kādi vēl noslēpumi man no jums varētu būt.

Es. Vai jums nav šaubu par to, kā es vērtēju jūsu raksturu?

Viņš. Itin nekādu. Jūsu acīs es esmu ļoti riebīga, ļoti nicināma būtne. Dažreiz es tāds esmu arī pats savās acīs, bet reti. Biežāk es priecājos par saviem netikumiem, nekā tos nopeļu. Jūs savā nicinājumā esat pastāvīgāks.

Es. Tas tiesa. Tikai kādēļ gan jums vajadzēja izrādīt man visu savu zemiskumu?

Viņš. Vispirms tādēļ, ka krietna daļa no tā jums jau zināma un, manuprāt, izstāstot jums pārējo, es vairāk iegūšu, nekā zaudēšu.

Es. Kā tad tā? Pastāstiet, lūdzu!

Viņš. Ja kaut kādā ziņā vajadzīgs būt izcilam, tad ļaunuma ziņā tas vajadzīgs jo sevišķi. Sīkam blēdim katrs uzspļauj, turpretī pret lielu noziedznieku gribot negribot izturas ar zināmu cieņu. Jūs pārsteidz viņa drosme, viņa nežēlība liek jums nodrebēt. Visur ciena rakstura viengabalainību.

Es. Bet jums taču vēl nav šās cienījamās rakstura viengabalainības! Es jūtu, ka laiku pa laikam jūs savos principos esat svārstīgs. Nav drošas pārliecības, vai jūsu ļaunums ir dabas dots, vai arī tas iegūts mācību gaitā, un, ja tā, vai šajās mācībās jūs esat pavirzījies uz priekšu tik tālu, cik iespējams.

Viņš. Tam es piekrītu: taču esmu pūlējies pēc labākās sirdsapziņas. Un vai tad man trūkst kautrības atzīt, ka

citi šajā ziņā sasnieguši lielāku pilnību par mani? Vai es neesmu jums stāstījis par Burē ar visdziļāko apbrīnu? Manuprāt, Burē ir vispārākais visā pasaulē.

Es. Un tūdaļ pēc Burē esat jūs?

Viņš. Nē.

Es. Tātad tas ir Paliso?

Viņš. Jā, arī Paliso, bet ne jau viņš viens pats.

Es. Un kas tad ir cienīgs dalīt ar viņu otro vietu?

Viņš. Aviņonas renegāts[152].

Es. Man nekad nav nācies dzirdēt par šo Aviņonas renegātu, bet viņam vajadzētu būt apbrīnojamam cilvēkam.

Viņš. Tāds viņš arī ir.

Es. Stāsti par izciliem ļaudīm mani vienmēr interesējuši.

Viņš. Es domāju gan. Viņš dzīvoja pie kāda krietna un godīga cilvēka, viena no Ābrama pēcnācējiem, jo to šim ticīgo pirmtēvam bijis apsolīts tik daudz, cik zvaigžņu pie debess.

Es. Pie kāda ebreja?

Viņš. Pie viena ebreja. Sākumā viņš bija pratis izraisīt tā līdzjūtību pret sevi, pēc tam labvēlību un beidzot vispilnīgāko uzticību. Jo tā jau vienmēr gadās: mēs tik ļoti paļaujamies uz saviem labajiem darbiem, ka reti kad glabājam savus noslēpumus no tiem, kurus esam bagātīgi apveltījuši ar savu labvēlību. Bet vai tad nepastāv arī iespēja būt nepateicīgam, ja mēs pakļaujam cilvēku kārdinājumam būt tādam nesodīti? Tas ir tāds domu gājiens, kādu mūsu ebrejs nebija veicis. Viņš uzticēja renegātam, ka sirdsapziņa viņam neļaujot ēst cūkgaļu. Jūs tūdaļ redzēsiet visu to veiksmi, kādu radošs prāts prata izdabūt no šīs atzīšanās. Pagāja daži mēneši, kuru gaitā mūsu renegāts divkāršoja savu piekeršanos. Kad viņš bija nācis pie atziņas, ka šis ebrejs, kuru renegāta gādīgās pūles bija gluži aizkustinājušas, ir pārliecināts, ka visās izraēļa ciltīs viņam nav labāka drauga...

Varat apbrīnot šī cilvēka piesardzību! Viņš nesteidzās. Viņš nepurināja zaru, kamēr bumbieri vēl nav ienākušies: pārmērīga dedzība tikai izjauktu viņa plānu. Parasti mēdz būt tā, ka rakstura dižums ir vairāku savstarpēji pretēju īpašību dabiska izlīdzsvarotība.

Es. Ē! Liecieties mierā ar savām pārdomām un turpiniet stāstu!

Viņš. Tas nav iespējams. Ir tādas dienas, kad man vajag padomāt. Tā ir tāda slimība, kurai jāļauj iet savu gaitu. Tātad kur es apstājos?

Es. Tur, kur starp ebreju un renegātu bija izveidojusies pilnīga uzticība.

Viņš. Tad bumbieri bija nobrieduši... Bet jūs jau nemaz neklausāties! Par ko jūs esat aizdomājies?

Es. Es aizdomājos par jūsu balss toņa nevienādību, — brīžam tas ir augsts, brīžam zems.

Viņš. Vai tad netikumīgam cilvēkam tas var būt izlīdzsvarots?...

...Kādu vakaru viņš ierodas pie sava drauga gluži pajukušā izskatā ar aizžņaugtu balsi, seju nāves bālumā, drebēdams pie visām miesām.

— Kas ar jums noticis?

— Mēs esam pagalam.

— Pagalam? Kā tad tā?

— Pagalam mēs esam, es jums saku, un glābiņa nav nekāda!

— Nu tad paskaidrojiet...

— Pēc kāda brītiņa, man mazliet jāatjēdzas no pārbīļa.

— Nu tad atjēdzieties, — viņam saka ebrejs, kaut gan būtu vajadzējis teikt: — Tu esi nelietīgs blēdis, es zinu, ko tu gribi man teikt, bet tu esi nelietīgs blēdis, tu tēlo pārbiedēto.

Es. Kādēļ viņam būtu vajadzējis tā teikt?

Viņš. Tādēļ, ka renegāts liekuļoja un šāva pār svītru. Tas man ir skaidrs un, lūdzu, nepārtrauciet mani! — Mēs esam pazuduši, pazuduši un glābiņa nav nekāda! Vai tad jūs nejūtat samākslotību šajā vārda *pazuduši* atkārtojumā? — Kāds nodevējs mūs denuncējis svētajai inkvizīcijai, jūs kā ebreju un mani kā renegātu, kā nekrietnu renegātu. Ievērojiet, ka nodevējs nemaz nesarkst, lietojot visriebīgākos izteicienus! Lai nosauktu sevi īstajā vārdā, vajadzīgs vairāk drosmes, nekā jūs domājat. Jūs nezināt, ko tas maksā, lai tik tālu nonāktu.

Es. Protams, ne. Bet šis nelietīgais renegāts...

Viņš. Ir viltnieks, taču savā viltībā ļoti izveicīgs. Ebrejs pārbīstas, plūc sev bārdu, vārtās pa zemi, jau iztēlojas okšķerus pie savām durvīm, iedomājas sevi sanbenito cepurē, acu priekšā jau rēgojas sagatavots autodafē.

— Mans draugs, mans labais draugs, mans vienīgais draugs, ko man tagad iesākt?

— Ko iesākt? Neslapstīties, ar savu izturēšanos pasvītrot savu pilnīgo drošību, izturēties tā kā parasti! Šā tribunāla darbība norit slepenībā, taču lēni; vajag izmantot šo gausumu un visu pārdot. Es nolīgšu vai ar starpnieka palīdzību noīrēšu kādu kuģi, jā, ar starpnieka palīdzību, tā būs labāk. Mēs tajā iekrausim jūsu mantu, jo viņi jau galvenokārt vēlas tikt pie jūsu mantas; un divatā dosimies zem citām debesīm meklēt iespēju kalpot mūsu dievam un pilnā drošībā sekot Ābrama un savas sirdsapziņas likumam. Briesmās, kādās mēs atrodamies, pats svarīgākais ir pilnīgi izsargāties no nepiesardzīgas rīcības.

Sacīts, darīts. Kuģis ir nolīgts, apgādāts ar proviantu un matrožiem; ebreja mantība iekrauta kuģī. Rīt, gaismai austot, viņi pacels buras. Viņi var jautri paēst vakariņas un mierīgi gulēt: rīt viņi būs izsprukuši saviem vajātājiem. Naktī renegāts pieceļas, pievāc ebreja vērtspapīru portfeli, naudas maku un dārglietas, iesēstas kuģī un aizbrauc. Un jūs domājat, ka ar to viss beidzies? Ļoti maldāties! Kad man šo gadījumu stāstīja, es jau uzminēju to, ko tagad noklusēju, lai pārbaudītu jūsu atjautību. Jūs esat labi darījis, kļūdams par godīgu cilvēku; no jums būtu iznācis tikai sīks blēdis. Līdz šim renegāts nebija nekas vairāk, proti, sīks nelietis, kam neviens negrib līdzināties. Viņa ļaundarību dižu padarīja tas, ka viņš pats denuncēja savu labo draugu izraelītu, kuru tad, kad tas modās, svētā inkvizīcija apcietināja un dažas dienas vēlāk jautri sadedzināja. Šādā kārtā renegāts mierīgi kļuva par šī mūsu pestītāja krustā sitēju nolādētā pēcnācēja mantas īpašnieku.

Es. Nezinu, kas manī iedveš lielākas šausmas, — jūsu renegāta ļaundarība vai tonis, kādā jūs man par to stāstāt.

Viņš. To pašu es jau teicu: rīcības nežēlība liek aizmirst nicinājumu; un te ir cēlonis manai vaļsirdībai. Es vēlos, lai jūs zinātu, cik tālu esmu ticis savā mākslā, un piespiestu jūs atzīt, ka savā pazemojumā es tomēr esmu oriģināls; es gribu, lai jūsu apziņā nonāku starp pašiem lielākajiem neliešiem, un pēc tam iekliegšos: *Vivat Mascarillus, fourbum Imperator!*[153] Nu tad jautri izsauksimies korī, filozofa kungs! *Vivat Mascarillus, fourbum Imperator!*

Un tūdaļ uz vietas viņš sāka dūkt ļoti savdabīgu fūgu. Brīžam melodija bija svinīga un majestātiska, brīžam

viegla un nebēdnīga; pa laiciņam viņš imitēja basu, pa laiciņam augšējos reģistrus; ar roku un pastieptā kakla palīdzību viņš norādīja uz tām notīm, kas jāpavelk ilgāk, improvizēdams uzvaras dziesmu, no kuras es varēju spriest, ka ar labu mūziku viņš atrodas labākā saskaņā nekā ar labiem tikumiem.

Es nezināju, vai man labāk būtu palikt vai aizbēgt, smieties vai dusmoties. Es paliku, nolēmis aizvirzīt sarunu uz kādu citu tēmu, lai atbrīvotu savu dvēseli no šausmām, kas to bija pārņēmušas. Man kļuva arvien grūtāk panest tāda cilvēka klātbūtni, kurš šādu šausmu darbu, šādu riebīgu ļaundarību iztirzā tāpat, kā glezniecības vai dzejas speciālists spriestu par to, cik skaists ir mākslas darbs, jeb morālists vai vēsturnieks vēstītu par kāda varoņdarba veikšanas apstākļiem. Es kļuvu drūms, pats to negribēdams. Viņš to pamanīja un jautāja.

Viņš. Kas ar jums notiek? Vai jums kļuvis slikti!

Es. Jā, mazliet, bet tas pāries.

Viņš. Jums ir tik noraizējies izskats, it kā jūs mocītu kāda drūma doma.

Es. Tā jau arī ir.

Pēc tam kad abi bijām klusējuši kādu brīdi, kamēr viņš svilpodams un iedziedādamies staigāja šurp un turp, es, gribēdams atjaunot sarunu par viņa talantu, vaicāju: — Ko jūs tagad darāt?

Viņš. Neko.

Es. Tas ir ļoti nogurdinoši.

Viņš. Es jau biju diezgan dulls. Tad aizgāju paklausīties Dinī[154] un citu mūsu jauno komponētāju mūziku, bet tā mani piebeidza galīgi.

Es. Bet jūs taču atzīstat šo žanru?

Viņš. Bez šaubām.

Es. Un jūs uzskatāt, ka viņu jaunās melodijas ir skaistas?

Viņš. Vai es uzskatu? Velns parāvis, nu, protams. Kāda tajās iejūtība! Kāds patiesīgums! Kāda izteiksmība!

Es. Katrai atdarinošajai mākslai ir savs modelis dabā. Kāds modelis ir mūziķim, kad viņš darina melodiju [un chant]?

Viņš. Kādēļ neizskatīt jautājumu dziļāk? Kas tad ir melodija?

Es. Jāatzīst, ka šāds jautājums iet pāri maniem spēkiem. Tādi jau mēs esam visi. Atmiņā mums ir tikai tie

vārdi, kurus mēs domājamies saprotam tādēļ, ka tos bieži lieto, un mēs tos izmantojam pilnīgi pareizi; taču apziņā mums par tiem ir tikai neskaidrs priekšstats. Kad es izrunāju vārdu «melodija», mani priekšstati par to nav skaidrāki kā jums un vairumam jums līdzīgu, kad viņi izrunā tādus vārdus kā «reputācija», «nopēlums», «gods», «netikums», «tikums», «kaunīgums», «pieklājība», «apkaunojums», «blēņas».

Viņš. Melodija ir atdarinājums[155]; tajā ar skaņām, kas izkārtotas mākslīgi izgudrotā vai, ja jums tīk, dabas inspirētā sistēmā, ar balss vai arī ar instrumenta palīdzību atveidoti dabas trokšņi vai kaislību uzliesmojumi; un, ja jūs attiecīgi izmainīsiet definīciju, tā būs derīga arī attiecībā uz gleznie cību, daiļrunu, skulptūru un dzeju. Tagad atgriezīsimies pie jūsu jautājuma: kāds modelis ir mūziķim vai melodijai? Deklamācija, ja modelis ir dzīvs un domā; troksnis, ja modelis nav dzīvs. Deklamāciju derētu uzlūkot kā līniju, bet melodiju kā otru līniju, kas izvijas pāri pirmajai. Jo spēcīgāka un patiesāka būs šī deklamācija, kas ir dziesmas pirmtēls, jo daudzākos punktos to šķērsos šai deklamācijai atbilstošā melodija, jo patiesāka un skaistāka būs dziesma.

Un to labi jutuši mūsu jaunie mūziķi. Kad dzird: *Es esmu pliks un nabags* [Je suis un pauvre diable], var saklausīt skopuļa žēlabas; ja viņš nedziedātu, tomēr uzrunā zemei, kam viņš uztic savu zeltu, būtu dzirdami tādi paši toņi kā tad, kad viņš tai saka: *Ai, zeme, saņem manu bagātību* [O terre, reçois mon tresor][156]. Un šī meičiņa, kura jūt, kā dreb viņas sirsniņa, kura sarkst un mulst, un lūdz saimnieku ļaut viņai aiziet, vai viņa varētu izteikties citādi?[157] Šajos darbos sastopami visdažādākie raksturi, bezgalīga izteiksmju daudzveidība, tas ir vareni, kad es jums saku. Aizejiet tikai paklausīties to vietu, kad jaunais cilvēks, juzdams nāves tuvošanos, dzied: *Sirds mani pamet* [Mon coer s'en va][158]. Ieklausieties dziedājumā, ieklausieties orķestra pavadījumā un pēc tam pasakiet man, kāda ir atšķirība starp mirēja balsi un šādu dziedājuma manieri; jūs redzēsiet, vai te nav melodijas līnijas pilnīga sakrišana ar deklamācijas līniju. Es jums te nerunāju par ritmu, kas savukārt ir viens no dziesmas nosacījumiem; es palieku tikai pie izteiksmes līdzekļiem; un nav nekā acīmredzamāka par teicienu, ko esmu kaut kur lasījis — *musicae seminarium accentus*, mūzikas sākotne ir uzsvars. Padomājiet pats, cik grūti un cik svarīgi ir

labi izveidot deklamāciju [recitatif]! Nav nevienas labas ārijas, no kuras nevarētu izveidot labu deklamāciju, un nav nevienas skaistas deklamācijas, no kuras prasmīgs cilvēks nevarētu izveidot skaistu ariju. Neņemos jums apgalvot, ka ikviens, kurš labi deklamē, arī skaisti dziedās; taču es būtu pārsteigts, ja tas, kurš labi dzied, nevarētu labi deklamēt. Un visam, ko es te saku, jūs varat droši ticēt, jo tā ir patiesība.

Es. Es ļoti labprāt jums ticētu, ja vien mani šajā ziņā nekavētu maza neērtība.

Viņš. Kāda neērtība?

Es. Tāda: ja nu šī mūzika ir tik lieliska, tad jau iznāk, ka dievišķā Lulli mūzika, Kampras, Detuša, Murē un pat, starp mums runājot, jūsu dārgā tēvoča mūzika ir mazliet banāla[159].

Viņš. Pieliecieties man tuvāk! Es negribētu, ka mani kāds dzird, jo te ir daudzi, kas mani pazīst; bet tā tiešām ir. Es tik klusu runāju ne jau tādēļ, ka ļoti rūpētos par dārgo tēvoci, jo viņš man ir tikpat dārgs kā akmens. Ja man aiz slāpēm mēle būtu izkārusies pēdas garumā, viņš man nepasniegtu ūdens glāzi; bet lai nu viņš saveido oktāvās vai septīmās: hon, hon; hin, hin; tu, tu tu, turelututu velnišķa kaķkoncerta pavadībā; tie, kas sāktajā orientēties un bļerkšķināšanu neuzskata par mūziku, pie tās nemūžam nepieradīs. Vajadzētu izdot policijas rīkojumu, ka nevienam cilvēkam neatkarīgi no viņa kārtas vai stāvokļa nav tiesību likt dziedāt Pergolēzes *Stabat'u*[160]. Šo *Stabat'u* vajadzētu likt bendēm sadedzināt! Patiesi gan, šie nolādētie āksti ar savu *Kalponi*-kundzi [Servante maîtrese], ar savu *Trakollo* mums pamatīgi uzšāvuši pa dibenu[161]. Bija taču laiki, kad *Tankrēda, Issē, Galantā Eiropa* [Europe galante], *Indija, Kastors*, kā arī *Liriskie talanti* [Talents lyriques] turējās uz skatuves četrus, piecus, sešus mēnešus; *Armidas* uzvedumiem nebija gala[162]. Bet tagad tie visi gāžas cits citam virsū kā kāršu kapucīņi[163]. Toties Rebels un Frankors[164] met pērkoņus un zibeņus. Viņi apgalvo, ka viss pagalam, ka viņi ir izputināti, un tad, ja vēl ilgāk pacietīs šo tirgus balagāna neliešu dziedāšanu[165], nacionālā mūzika aizies pie visiem velniem, bet Karaliskajai Akadēmijai strupceļa galā vajadzēs klapēt to bodīti ciet[166]. Un tajā ir daudz taisnības. Šīs izbalējušās parūkas, kas trīsdesmit līdz četrdesmit gadus te nākušas katru piektdienu, tagad te nevis gūst baudījumu kā pagātnē, bet garlaikojas un žāvājas,

pašas lāgā nezināmas, kādēļ; tās sev to jautā, bet neatrod atbildi. Būtu pavaicājuši man! Dinī pareģojums piepildīsies; un, ja tā ies arī turpmāk, tad lai es nosprāgstu uz vietas, ja četru vai piecu gadu laikā, skaitot no operas *Gleznotājs, kas iemīlējies savā modelī*[167] pirmizrādes, šajā slavenajā strupceļā vēl kāds kaķis bāzīs savu pēcpusi. Stulbeņi! Viņi atteikušies no savām simfonijām, lai spēlētu itāļu simfonijas. Viņi iedomājušies, ka pieradinās savas ausis pie tām, bet šādai pieradināšanai nebūs nekādu seku attiecībā pret viņu pašu vokālo mūziku, it kā simfonijai pret dziesmu nebūtu tāda pati attiecība, kāda ir dziesmai pret deklamāciju, ja atļaujas nelielu valību salīdzinājumos, kur jāņem vērā instrumenta diapazons un pirkstu veiklība. Vai tad vijole nemērkaķojas pakaļ dziedātājam, kurš savukārt kādu dienu, kad grūti izpildāmais būs izspiedis skaisto, sāks mērkaķoties pakaļ vijolei? Pirmais, kas izpildīja Lokatelli[168], kļuva par jaunās mūzikas apustuli. Sadomājušies bebrus ķert[169]! Pieradinās mūs pie kaislību uzplūdu vai pie dabas parādību atdarinājuma dziesmā ar balss vai ar instrumenta palīdzību, jo tas jau ir viss mūzikas līdzekļu apjoms, bet vai tad mums paliks tāda pati gaume, lai mēs varētu baudīt uzlidinājumus, uzrāvienus, slavas dziesmas, triumfa un uzvaras dziesmas. *Un paliksim stāvam pie ratiem!*[170] Viņi iedomājušies, ka varēs raudāt vai smieties par muzikālās traģēdijas vai muzikālās komēdijas ainām, izjust ar savām ausīm itāļu vai franču teātra šausmu, naida, griezsirdības, īstu mīlas žēlabu, ironijas un joku izpausmes, tajā pašā laikā joprojām paliekot par *Ragondas* un *Platejas*[171] apbrīnotājiem. Es te atbildēšu: tarara, ponpon! Ka viņi atkal un atkal varēs pārliecināties, cik viegli, vijīgi, maigi un harmoniski mākslā iekļaujas itāļu valodas prosodijas ellipses un inversijas[172], kā tās sakļaujas ar kustību, izteiksmi, dziedājuma gaitu un atsevišķo skaņu ritmizēto ilgumu, un joprojām nepamanīs, cik stīva, kokaina, smagnēja, neveikla, pedantiska un monotona ir viņu pašu valoda[173]... Nu, jā, viņi ir pārliecināti, ka tad, kad būs nobirdinājuši dažas asaras, pievienojot tās kādas mātes vaimanām, kura apraud savu dēlu, pēc tam, kad būs pašausminājušies par rīkojumu, ko devis tirāns, kas licis nonāvēt šo dēlu, viņiem vairs nešķitīs garlaicīgas ne viņu pasaciņas, ne viņu sājā mitoloģija, ne saldenie madrigāli, kas tikpat labi parāda gan dzejnieka slikto gaumi, gan arī to, cik banāla ir māksla, kas pielāgojusies

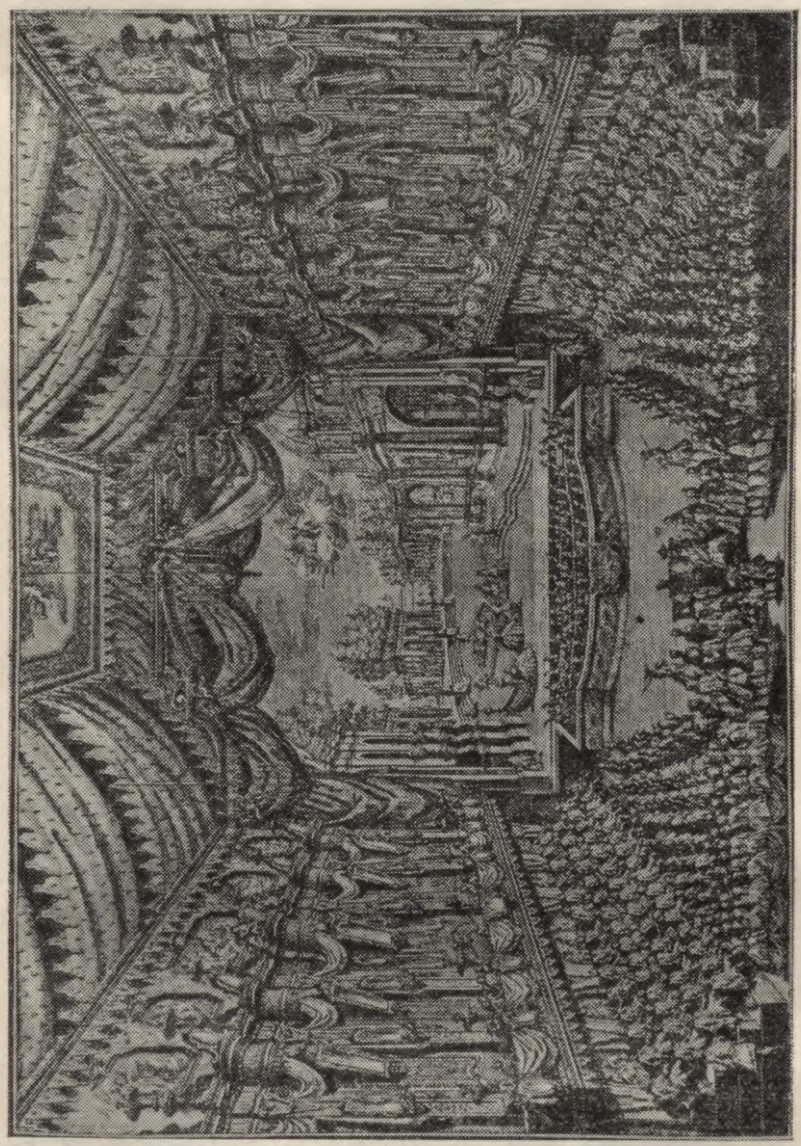

šādai gaumei. Muļķi tādi! Tā tas nav un tā nevar būt! Patiesajam, labajam un skaistajam ir savas tiesības; dažkārt tos apšauba, taču galu galā tos apbrīno. Tas, kam nav to spiedoga, kādu laiku gan var izpelnīties apbrīnu, taču galu galā apnīk. Garlaikojieties, mani kungi, žāvājieties, cik vien jums tīk, nekautrējieties! Dabas un arī manas trīsvienības valstībā, pār kuru pekles vārtiem nav varas, ir patiesais, kas ir tēvs, kurš rada labestīgo, kas ir dēls, un no tā rodas skaistais, kas ir svētais gars, un šī valstība lēnā garā tomēr veidojas. Svešais dievs pazemīgi ieņem vietu pie altāra līdzās vietējam elkam, maz pamazām tur nostiprinās un kādā jaukā dienā iebaksta savam biedram ar elkoni, un, bladāc, vietējais elks jau zemē. Runā, ka jezuīti šādējādi esot izplatījuši kristietību Ķīnā un Indijā. Un, lai ko teiktu jansenisti, šāda metode politikā, kas uz savu mērķi virzās bez trokšņa, bez asins izliešanas, bez vienas šķipsnas izplēstu matu, man šķiet pati labākā[174].

Es. Gandrīz visā, ko jūs sacījāt, ir jēga.

Viņš. Jēga? Jo labāk. Lai velns mani rauj, ja es tur būtu centies ielikt kādu jēgu. Tā iznāk pats no sevis. Es rīkojos līdzīgi mūziķim operas strupceļā tad, kad parādās mans tēvocis. Ja esmu trāpījis, tad tikai tādēļ, ka ikviens ogļdeģu zellis par savu amatu pastāstīs labāk nekā vesela akadēmija vai visas pasaules Diameli[175]. Un tūdaļ viņš sāka staigāt no vienas uz otru pusi, dūkdams caur zobiem ārijas no *Ākstu salas* [l'Ile des fous], no *Gleznotāja, kas iemīlējies savā modelī*, no *Kalēja* [Maréchal ferrant], no *Prāvnieces* [la Plaideuse][176]; laiku pa laikam, paceldams rokas un skatu pret debesīm, viņš izsaucās: — Vai nav skaisti! Velns lai parauj, vai nav skaisti! Kā radījums ar divām ausīm un galvu uz pleciem var kaut ko tādu jautāt? Viņš sāka aizrauties un klusu dziedāt; aizrautībai pieaugot, viņa balss skanēja arvien skaļāk. Tad sāka darboties žesti, sejas vaibsti un ķermeņa poza, un es nodomāju pie sevis: — Nu, lūk, viņš gluži aizrāvies un gatavojas jauna izrāde. Un, patiesi, tūlīt sekoja izvirdums *Es esmu nožēlojams nabags* [Je suis un pauvre misérable]... *Kungs, labais, atļaujiet man iet* [Monseigneur, monseigneur, laissez — moi partir], *Ak, zeme, saņem manu zeltu un labi glabā manu dārgumu... Manu sirdi, dvēseli un dzīvību! Ak, glabā, zeme* [O terre, reçois mon or; conserve bien mon trésor... Mon âme, mon âme, ma vie! O terre!][177]. *Lūk, jau klāt*

mans mīļais draugs; lūk, jau klāt mans mīļais draugs [*Le* voila le petit ami; le voila le petit ami!][178]. *Aspettare e non venire*... [Gaidīt un neatnākt], *A Zerabiņa penserate* [Par Zerabīnu domāju], *Sempre in contrasti con te si sta*... [Vienmēr būt ķildā ar tevi...][179]. Viņš sablīvēja un sajauca kopā trīsdesmit ārijas — itāļu un franču, traģisku un komisku, visdažādāko stilu un raksturu. Brīžam kontrabasa balsī viņš nokāpa līdz ellei, brīžam, sasprindzinoties un pārejot falsetā, plosīja padebešu augstumus; atdarinādams dažādu dziedošu personu gaitu, stāju, žestus, viņš pārmaiņus kļuva nikns, maigs, valdonīgs, nīgrs. Te tā ir raudoša meitene, viņš atveido visu tās šarmu; te viņš ir garīdznieks, karalis, tirāns, viņš draud, viņš pavēl, iedegas dusmās; te viņš ir vergs, viņš zemojas. Tad viņš nomierinās, viņš krīt izmisumā, viņš sūrojas, viņš smejas; tas viss notiek melodijas, takts, vārdu jēgas un tēlu rakstura ietvaros.

Visi kauliņu stumdītāji pameta savus rūtotos galdiņus un sanāca viņam apkārt. Pa kafejnīcas logiem no ārpuses iekšā raudzījās garāmgājēji, ko bija apturējis troksnis. Smieklu izvirdumi tricināja griestus. Viņš no tā neko nejuta; viņš, apgarotības pārņemts, turpināja ar tādu aizgrābtību, kas ļoti līdzinājās ārprātam, tā ka nebija pārliecības, vai viņš atkal atjēgsies un vai nevajadzēs viņu iesviest ormaņa ratos un vest taisnā ceļā uz trakonamu. Dziedādams daļas no Žomelli *Raudu dziesmām* [Lamentations][180], viņš neiedomājami precīzi, patiesīgi un silti izpildīja ikviena fragmenta skaistākās vietas; lielisko rečitatīvu, kurā pravietis attēlo Jeruzālemes izpostīšanu, viņš savām asarām aplaistīja tik bagātīgi, ka asaras parādījās visu apkārtstāvošo acīs. Te bija viss, — gan dziesmas burvība, gan izteiksmes spēks, gan arī sāpes. Ja viņš uz brīdi pameta vokālo lomu, tad tikai tādēļ, ka uzņēma kāda instrumenta partiju, kuru savukārt negaidot pārtrauca, lai atsāktu dziedāšanu, pārsviežoties no vienas uz otru tā, lai saglabātu visa izpildījuma vienotību, šādi iekarodams mūsu dvēseles un turēdams tās tik dīvainā sasprindzinājumā, kādu es vēl nekad nebiju izjutis... Vai es viņu apbrīnoju? Jā, apbrīnoju. Vai biju aizkustināts? Jā, biju aizkustināts, taču šajās jūtās bija iekususi kaut kāda smieklīguma nianse un laupīja tām dabiskumu.

Taču jūs pārsmietos par viņa manieri atdarināt dažādus instrumentus. Piepūstiem vaigiem un dobjā, sērīgā

balsī viņš atdarināja mežragus un basus, griezīgi, ar deguna pieskaņu atveidoja oboju un neticamā ātrumā locīja balsi, tēlodams stīgu instrumentus, kuriem viņš izvēlējās pašas atbilstošākās skaņas; mazās pikolo flautas partiju viņš izsvilpoja, lielo flautu partiju izdūdoja; viņš kliedza, dziedāja, trakoja kā neprātīgs, viens pats parādot dejotājus, dejotājas, dziedātājus, dziedātājas, veselu operas teātri kopā, sadalīdamies divdesmit dažādās lomās, virpuļodams un atkal apstādamies kā apsēstais; viņa acis spīdēja, mutes kaktiņos parādījās putas. Bija neciešami karsts, un sviedri sajaucās ar pūderi viņa matos, tecēja no viņa pieres grumbām lejup pa vaigiem, plūda uz leju un notraipīja viņa apģērbu. Ko gan viņš tik visu nedarīja man acu priekšā? Viņš raudāja, kliedza, nopūtās; viņš raidīja vai nu maigus, vai mierīgus, vai arī niknus skatienus; te viņš bija sāpju salauzta sieviete, te nelaimīgais, kas palicis viens ar savu izmisumu, te atkal templis, ko ceļ, putni, kas apklust, saulei rietot, ūdeņi, kas čalo kādā nomaļā un dzestrā vietā vai brāzmaini gāžas no kalnu virsotnēm; negaiss, vētra, bojā ejošo vaimanas, sajauktas ar vēja aurošanu un pērkona dārdiem. Tā bija nakts ar savu tumsību, paēna un klusums, jo arī klusumu var attēlot skaņās. Viņš pavisam bija zaudējis galvu.

Pēkšņi viņš, pilnīgi paguris, kļuva nekustīgs, apstulbis, izbrīnījies kā cilvēks, kas mostas no dziļa miega vai ilgstoša apreibuma. Viņš palūkojās visapkārt, it kā būtu apmaldījies un gribētu tikt skaidrībā, kur atrodas; gaidīdams, lai atgriežas spēki un sajēga, viņš mašināli slaucīja seju. Līdzīgi kādam, kas mozdamies ieraudzījis, ka ap viņa gultu sanācis daudz ļaužu, pilnīgi aizmirsis vai pavisam neapzinādamies to, ko pats nupat darījis, viņš pirmajā mirklī iesaucās: — Nu, kungi, kas tad ir? Kādēļ jūs esat tik jautri un izbrīnējušies? Vai tad kas noticis? — Pēc tam viņš piebilda: — Lūk, ko var saukt par mūziku un mūziķi! Tomēr, kungi, nevajag noniecināt arī dažas Lulli kompozīcijas. Vai kāds var labāk izveidot ainu *Ai, pagaidīšu*[181], nemainot vārdus? Es esmu gatavs derēt, ka tas neizdosies! Nevajag noniecināt dažas vietas, ko sacerējis Kampra, mana tēvoča vijoļgabalus, viņa gavotes, militāros maršus, garīdznieku un priesteru uznācienus... *Blāvās lāpas, nakts vēl baigāka par nāves valsti... Dievi Tartarā, aizmiršanās dievi...* [Pâles flambeaux, nuit plus affreuse que les ténèbres... Dieux du Tartare, Dieux

de [l'Oubli...][182] Tās dziedot, viņš kāpināja savu balsi, noturot katru skaņu, kaimiņu sejas parādījās logos, mēs bāzām pirkstus ausīs. Tad viņš piebilda: — Te vajadzīgas plaušas, liela balsene, daudz gaisa, taču *drīz jau būs Marijas debesbraukšanas diena* [Assomption], *gavēnis un Treju ķēniņu dienas ir cauri* [Šī muzicēšanas maniere pieder pagātnei — *V. Z.*]. Viņi (dzejnieki, libretu autori — *V. Z.*) joprojām nezina, ko pieklājas pārlikt mūzikā, un tādēļ nezina arī to, kas mūziķim noder. Liriskajai dzejai vēl tikai jāpiedzimst, taču viņi pie tās nonāks. It īpaši tad, kad būs dzirdēti Pergolēze, Saksonietis, Teradegliass, Traeta[183] un citi. Ja viņi lasīs Metastāzi[184], tad noteikti nonāks!

Es. Kā tad tā? Vai tad Kino, Lamots, Fontenells[185] nekā nav sapratuši?

Viņš. No jaunā stila viedokļa ne. Viņu burvīgajās poēmās no vietas nevar atrast sešus tādus pantus, ko varētu pārlikt mūzikā. Tur ir asprātīgi aforismi, viegli, izjusti un smalki madrigāli. Bet, ja gribat zināt, cik maz materiāla tās dod mūsu mākslai, kas ir varmācīgākā no visām, neizslēdzot arī to, ko praktizējis Dēmostens[186], pamēģiniet rečitatīvā izdziedāt viņu sacerējumus: cik gari, nevarīgi un monotoni tie jums izliksies! Jo tur nav nekā tāda, kas varētu kļūt par pamatu dziesmai. Tad jau

varētu mūzikā pārlikt arī *Larošfuko Maksimas* vai *Paskāla Domas*[187].

Dzīviecisks kaisles kliedziens dod ievirzi tajā gaitā, kas noder mums. Vajag, lai izpaudumi blīvētos viens uz otra; frāzei jābūt īsai, lai tās jēga iznāktu nepārprotama, akcentēta, lai mūziķis varētu brīvi rīkoties ar to visu kopā un ar katru tās daļu atsevišķi, kādu vārdu izlaist vai arī atkārtot, pievienot to, kā tai trūkst, apgriezt to otrādi kā polipu un atgriezt atpakaļ, nesagraujot to; tas viss padara franču lirisko dzeju daudz grūtāk pielāgojamu mūzikai, nekā dzeju tajās valodās, kurās ir inversijas [vārdu kārtības pārstatīšanas — *V. Z.*] iespējas, kas jau pašas par sevi sagādā visas šāda rakstura priekšrocības. ...*Dur savu dunci manās krūtīs, nesaudzīgais barbar! Es esmu gatava jau saņemt nāvējošo uzbrukumu. Cērt! Saņem kopā visu savu dūšu! Ai, spēki mani pamet un es mirstu... Man dzīslās iedegusies neredzama uguns... Ko, cietsirdīgā mīla, tu no manis gribi? Ļauj, lai atkal baudu maigu mieru... Dod atpakaļ man manu skaidro prātu...*[188] Vajag, lai kaislības būtu spēcīgas, lai mūziķis un liriskais dzejnieks būtu ārkārtīgi maigi. Ārijai gandrīz vienmēr vajadzētu būt ainas noslēgumā. Vajadzīgi izsaucieni un starpsaucieni, kāpinājumi un pārtraukumi, apgalvojumi un noliegumi; mēs aicinām, mēs ielūdzam, mēs kliedzam, mēs vaimanājam, mēs raudam, mēs jautri smejamies. Bez jebkādas asprātības, bez jebkādas epigrammas, bez kādas skaistas domas; tas viss vienkāršajai dabai ir pārāk tāls. Un neiedomājieties, ka teātra aktieru spēle, ka viņu deklamācija mums varētu būt paraugs! Blēņas! Mums tā vajadzīga enerģiskāka, ne tik manierīga, patiesāka. Jo vienmuļāka mums ir valoda, jo mazāk tajā izrunas nianšu, jo nepieciešamāki ir vienkārši teicieni, parastās kaislību balsis. Dzīvnieka vai kaislības pārņemta cilvēka kliedziens valodai piešķir izteiksmību.

Kamēr viņš tā runāja, pūlis, kas bija savācies ap mums, izklīda, neko no tā visa nesaprazdams vai arī nejuzdams ne mazāko interesi par viņa teikto, jo bērnam, tāpat ka pieaugušajam, un pieaugušajam, tāpat kā bērnam, vispār daudz labāk patīk uzjautrināties nekā mācīties; katrs gāja atpakaļ pie savas spēles, un mēs savā kaktā palikām vieni. Atsēdies uz soliņa, galvu atbalstījis pret sienu, ļaudams rokām ļengani nokarāties, viņš puspievērtām acīm man teica: Es nezinu, kas ar

mani ir. Kad atnācu uz šejieni, biju možs un labā omā, bet tagad jūtos noguris un salauzts, it kā būtu nostaigājis desmit ljē. Tas man tā pēkšņi uznāca.

Es. Vai nevēlaties ar kaut ko atspirdzināties?

Viņš. Labprāt. Es jūtos noguris, man trūkst spēku un mazliet sāp krūtis. Tā man uznāk gandrīz katru dienu, tikai nezinu — kādēļ.

Es. Ko jūs vēlētos?

Viņš. Kas vien jums patīk. Es neesmu kaprīzs. Nabadzība man iemācījusi pielāgoties visam.

Mums atnesa alu un limonādi; viņš tūdaļ pielēja un iztukšoja lielu glāzi divas vai trīs reizes no vietas. Tad, it kā būtu no jauna atdzimis, skaļi noklepojās, nopurinājās un turpināja.

Viņš. Bet kā tad, pēc jūsu domām, filozofa kungs, vai tā nav traka dīvainība, ka Dinī, svešinieks, itālis mums māca, kā padarīt izteiksmīgāku mūsu mūziku, kā mūsu dziesmu pieskaņot visām kustībām, taktīm, visiem intervāliem, visām deklamācijām, nekaitējot prosodijai[189]? Jo tas taču nemaz nebūtu tik grūti. Katrs, kurš paklausījies, kā nabags uz ielas stūra viņam lūdz ubagdāvanu, kā izsakās cilvēks dusmu uzliesmojumā, greizsirdīga un nikna sieva, izmisis mīļākais, glaimotājs, kas samaidzinājis balss toni un medainā balsī stiepj zilbes, vārdu sakot, visviens kādu kaislību, ja vien tā savas enerģiskās izpausmes dēļ ir cienīga kalpot mūziķim par modeli, varētu būt pamanījis divas lietas: pirmkārt, ka garajām un īsajām zilbēm nav nekāda stingri noteikta garuma, un to garumi neatrodas noteiktās attiecībās, un, otrkārt, kaislība ar prosodiju rīkojas gandrīz vai tā, kā tas pašai patīk, pieļaujot arī vislielākos intervālus, un tas, kurš skaļi izkliedz savas sāpes: — *Ai, es nelaimīgais!* — izsauciena zilbi kāpinās līdz visaugstākajam un asākajam tonim, bet pārējās zilbes izsacīs pašos zemākajos un smagākajos toņos, izdarot oktāvas vai pat vēl plašāka intervāla lielu lēcienu un piešķirot katrai skaņai tādu ilgumu, kas tai atbilst melodijas plūdumā tā, ka negriežas ausīs, kaut gan ne garā, ne arī īsā zilbe nav saglabājušas tādu garumu vai īsumu, kāds tām būtu mierīgā runā. Kādu ceļu mēs esam nostaigājuši kopš tā laika, kad rečitatīvu no *Armidas: Kas uzvarēs Reno (ja vispār kāds to spēs)*[190] [Le vainqueur de Renaud (si quelq'un le peut être)] vai āriju no *Galantās Indijas* [Indes galantes] *Pakļausimies bez svārstībām* [Obeissons sans

balancer][191] minējām kā muzikālās deklamācijas brīnumus! Tagad man šie brīnumi liek nicinoši paraustīt plecus. Ja māksla turpinās attīstīties tādā pašā tempā, tad es nezinu, kur tā nonāks. Nu, tā, pagaidām iedzersim!

Un viņš izdzēra divas, trīs glāzes, lāgā neapzinādamies, ko dara. Viņš būtu varējis pārdzerties, tāpat kā bija pārmocījies, pats nemaz to nepamanīdams, ja es nebūtu atvirzījis pudeli, ko viņš neapzināti meklēja. Tad es viņam teicu.

Es. Kā tas iespējams, ka jūs, kam piemīt tik smalka gaume un tik liela jūtība attiecībā uz mūzikas mākslas jaukumu, esat tik akls pret skaisto morālē, tik nejūtīgs pret tikuma burvību?

Viņš. Acīmredzot attiecībā pret tiem vajadzīgi tādi jutekļi, kādu man nav, īpaša stīga [fibre], kas man nav dota, stīga, kas man ir tik vāja, ka to var trinkšķināt, cik grib, bet tā tomēr nevibrē; bet varbūt tā ir arī tādēļ, ka es allaž esmu dzīvojis kopā ar labiem mūziķiem un sliktiem cilvēkiem, un tā nu ir iznācis, ka mana auss ir kļuvusi ļoti dzirdīga, bet mana sirds palikusi kurla. Un turklāt te varētu būt arī kaut kāda iedzimtība. Mana tēva un mana tēvoča asinis ir vienādas; man ir tādas pašas asinis kā manam tēvam, tēva molekula bijusi rupja un trula, un šī sasodītā molekula ir pārņēmusi visu pārējo.

Es. Vai jūs mīlat savu bērnu?

Viņš. Vai es viņu mīlu, to mazo mežonīti? Es esmu traks aiz mīlestības pret viņu.

Es. Bet vai tad nav tā, ka jūs neko nopietni nedarāt, lai viņā apturētu šīs nelāgās tēva molekulas izpaušanos[192]?

Viņš. Es domāju, ka tās būtu veltas pūles. Ja viņam lemts kļūt par krietnu cilvēku, es ceļā nestāšos; taču, ja molekula gribēs, lai viņš kļūst par tādu pašu nelieti, kāds ir viņa tēvs, visas pūles, ko es veltītu, lai viņu padarītu par godīgu cilvēku, viņam būtu ļoti kaitīgas. Ja audzināšana nonāktu nepārtrauktās sadursmēs ar molekulas noslieci, divi spēki viņu it kā raustītu uz pretējām pusēm, tādēļ viņš ietu pa dzīves ceļu šķībi un greizi, tāds, kādus man nācies redzēt, cik uziet, kuri ir vienlīdz neveikli, gan labu, gan arī ļaunu darot. Tādi ir tie, ko mēs saucam par salašņām [èspeces], kas ir no visiem epitetiem pats sliktākais, jo tas nozīmē viduvējību un nicinājuma augstāko pakāpi. Liels neģēlis ir liels neģēlis, taču nebūt nav salašņa. Pirms tēva molekula būtu guvusi virsroku un novedusi viņu pilnīgā pagrimumā, kādā atrodos es, paietu milzum daudz

laika; tā viņš zaudētu savus labākos gadus. Patlaban es nedaru neko, es viņam ļauju iet savu gaitu, es tikai vēroju. Viņš jau ir kārumnieks, lišķis, mānītājs, sliņķis un melis; es baidos, ka viņš būs no mūsu sugas.

Es. Un, lai līdzība būtu pilnīga, jūs viņu padarīsiet arī par mūziķi?

Viņš. Par mūziķi! Par mūziķi! Dažreiz es uzlūkoju viņu un, zobus griezdams, saku: — Ja tu kādreiz zināsi kaut vienu noti, es tev laikam kaklu apgriezīšu.

Es. Kādēļ tad tā? Paskaidrojiet, lūdzu!

Viņš. Tas ne pie kā neved.

Es. Tas ved pie visa kā.

Viņš. Jā, ja ir izcilība; bet kurš gan var būt drošs, ka viņa bērns būs tas izcilais? Ir desmittūkstoš izredžu pret vienu, ka viņš būs tikai tāds pats nožēlojams čīgātājs kā es. Vai jums ir zināms, ka varbūt vieglāk būtu atrast bērnu, kas varētu kļūt par lielas valsts valdītāju, par dižu karali, nekā tādu, kas varētu kļūt par izcilu vijolnieku!

Es. Man gan šķiet, ka netikumīgu, izlaidības un greznošanās kāres pārņemtu cilvēku vidū patīkami talanti pat tad, ja tie ir diezgan viduvēji, ātri virza cilvēku pretī panākumiem. Varu jums pastāstīt, ka man gadījies noklausīties sarunu starp sava veida protežētāju un viņa protežējamo. Šis pēdējais bija vērsies pie sava aizstāvja kā pie izpalīdzīga cilvēka, kas varētu viņam palīdzēt.

— Ko jūs protat, kungs?

— Es gluži labi zinu matemātiku.

— Nu, labi, māciet matemātiku; pēc tam, kad jūs desmit līdz divpadsmit gadu būsiet deldējis Parīzes bruģi, jums būs trīs līdz četri simti livru ienākumu gadā.

— Es esmu studējis tieslietas un zinu likumus.

— Ja Pufendorfs un Grocijs[193] atgrieztos pasaulē, viņiem kādā sētmalē nāktos nomirt badā.

— Es ļoti labi zinu vēsturi un ģeogrāfiju.

— Ja būtu tādi vecāki, kam rūpes par savu bērnu labu audzināšanu ir sirdslieta, jūsu labklājība būtu nodrošināta. Bet tādu vecāku jau nemaz nav!

— Es esmu diezgan labs mūziķis.

— Ā! Kādēļ tad jūs to neteicāt agrāk? Lai parādītu jums, kādu labumu varat gūt no šī pēdējā talanta, pateikšu, ka man ir meita. Atnāciet katru dienu no pusastoņiem līdz deviņiem vakarā; jūs viņai mācīsiet mūziku, bet es jums maksāšu divdesmit piecus luidorus gadā. Jūs

varēsiet ēst brokastis, pusdienas, launagu un vakariņas kopā ar mums. Pārējā dienas daļa piederēs jums un jūs ar to rīkosieties, kā jums pašam izdevīgāk[194].

Viņš. Un kas tad ar šo cilvēku notika?

Es. Ja viņš būtu bijis saprātīgs, viņš būtu ticis pie mantas, un tā jau, kā man šķiet, ir vienīgā lieta, kas jūs interesē.

Viņš. Bez šaubām. Zelts, tikai zelts. Zelts ir viss, un viss cits bez zelta nav nekas. Tādēļ es nepiegružoju viņa galvu ar skaistām pamācībām, jo tādas viņam vislabāk būtu tūdaļ aizmirst, lai nekļūtu par diedelnieku; tad, kad manā īpašumā ir luidors, kas man gan visai bieži negadās, es nosēžos viņam priekšā. Es izvelku luidoru no kabatas, es viņam to rādu ar apbrīnu, paceļu acis pret debesīm, skūpstu luidoru viņa acu priekšā, un, lai viņam vēl jo labāk ļautu saprast šī svētā priekšmeta nozīmību, es viņam balsī murminu un ar pirkstu parādu visu, ko par to var iegādāt, — jauku mētelīti, skaistu cepurīti, gardu biskvītu. Pēc tam es lieku luidoru kabatā, lepni staigāju šurp un turp, paceļu sava svārka apkakli, uzsitu ar plaukstu pa savu naudas maku; un šādā ceļā lieku viņam noprast, ka luidors, kas tur atrodas, ir cēlonis manai pašpārliecinātībai, ko viņš manī var pamanīt.

Es. Kaut ko labāku izdomāt nebūtu iespējams. Taču, ja nu notiek tā, ka, dziļi pārliecināts par luidora vērtīgumu, viņš kādu dienu...

Viņš. Es jūs saprotu. Tur jāpiemiedz acis. Nav neviena morāles principa, kam nebūtu arī kāda neērtība. Vissliktākajā gadījumā nāktos pavadīt nelāgu stundas ceturksni un tas būtu viss.

Es. Bet arī tad, ja uzskati ir tik drosmīgi un gudri, es palieku pie tā, ka būtu labi veidot no viņa mūziķi. Es nezinu neviena cita līdzekļa, kas dotu iespēju tik ātri tuvoties pasaules varenajiem, kalpot viņu netikumiem un gūt peļņu no savējiem.

Viņš. Tas tiesa, taču mans plāns paredz straujāku un drošāku veiksmi. Ak, ja tā būtu meitene! Bet, tā kā nekas jau nenotiek tā, kā vēlas, jāņem tas, kas ir, un nav jādara tādas muļķības, kādas pastrādā lielākā daļa tēvu, kuri izplāno saviem bērniem nelaimi, dodami viņiem spartisku audzināšanu, kaut gan viņiem nāksies dzīvot Parīzē. Ja šāda manis dota audzināšana ir slikta, tad tā ir manas tautas tikumu vaina, nevis manējā.

Lai par to atbild, kas var! Es gribu, lai mans dēls ir

laimīgs vai, kas ir tas pats, cienīts, bagāts un varens. Es mazliet zinu, kādi ir visvieglākie ceļi, kas ved pie šī mērķa; es viņam tos norādīšu savlaicīgi. Ja arī jūs, gudrinieki, mani nosodāt, ļaužu vairums un veiksme mani attaisnos. Viņam būs zelts, kad es jums saku. Ja viņam būs daudz zelta, tad viņam netrūks nekā, arī jūsu cieņas un respekta.

Es. Te nu jūs varat kļūdīties.

Viņš. Nu tad viņš iztiks bez tiem, tāpat kā iztiek daudzi citi.

Visā viņa teiktajā bija daudz tāda, par ko domā, ko ņem vērā rīkojoties, bet par ko nemēdz runāt. Tā bija mana paziņas būtiskākā iezīme, kas viņu atšķīra no vairuma ap mums esošo ļaužu. Viņš atzinās netikumos, kādi viņam piemita un kādi piemīt vairumam ļaužu, taču neliekuļoja. Viņš nebija ne vairāk, ne mazāk pretīgs kā tie, viņš tikai bija vaļsirdīgāks un konsekventāks, un dažkārt arī dziļāks savā samaitātībā. Es nodrebēju, iedomājoties, kāds kļūs viņa bērns šāda audzinātāja vadībā. Nebija šaubu, ka ar tādiem uzskatiem par izglītību, kas tik precīzi atbilst mūsu tikumiem, viņš aizietu tālu, ja vien kāds priekšlaicīgi viņu neapturētu uz šī ceļa[195].

Viņš (turpinot). O! Par to nu neraizējieties! Pati svarīgākā un pati grūtākā lieta, kas labam tēvam allaž jāpatur prātā, ir piešķirt savam bērnam tādus netikumus, kas viņu darīs bagātu, tādas smieklīgas iezīmes, kas viņam piešķirs vērtību ietekmīgo ļaužu acīs (tā dara visi, tikai ne tik sistemātiski kā es, bet vairāk izmantojot paraugu un pamācības), vienlaikus apveltot viņu ar mēra izjūtu un ar mākslu nejust kaunu, nejust negodu un apiet likumus[196]. Tās ir disonanses sabiedrības harmonijā, un jāprot tās izvietot, sagatavot un izturēt. Nav nekā banālāka par pareizu akordu virknēm; vajag, lai kaut kas būtu pikants, kas sajauktu stabilo kārtību un izkliedētu starojumu.

Es. Lieliski. Ar šo salīdzinājumu jūs mani atvedāt atpakaļ no tikumiem pie mūzikas, no kuras es pret savu gribu biju novirzīts, un es jums pateicos par to, jo, ja runājam vaļsirdīgi, esmu augstākās domās par jums kā par mūziķi nekā par morālistu.

Viņš. Un tomēr es esmu diezgan nenozīmīgs mūzikā, bet daudz pārāks morāles jautājumos.

Es. Es par to šaubos, bet, ja arī tā būtu, esmu vienkāršs cilvēks un man ir citādi principi nekā jums.

Viņš. Jo ļaunāk jums! Ak, ja vien man būtu jūsu talanti!

Es. Atstāsim mierā manus talantus un atgriezīsimies pie jūsējiem!

Viņš. Ja vien es mācētu izsacīties tā, kā jūs! Taču man ir velnišķīgi sajucis mistrojums, puse ir augstākās sabiedrības un grāmatu teicienu, bet otra puse no tirgus fūrmaņu valodas.

Es. Es runāju slikti; es protu sacīt tikai patiesību, bet tā, kā jūs pats zināt, ne vienmēr ved pie panākumiem[197].

Viņš. Bet es jūsu talantu tīkoju iegūt ne jau tādēļ, lai teiktu patiesību, bet gan tādēļ, lai jo veiklāk melotu. Ja vien es prastu rakstīt, uzskribelēt kādu grāmatu, izmudžināt kādu virsrakstu ar veltījumu, apskurbināt kādu stulbeni ar stāstiem par viņa izcilību, pielišķēties sievietēm!

Es. Bet jūs taču to visu jau protat tūkstoškārt labāk par mani. Es šajā ziņā nebūtu pat cienīgs kļūt par jūsu skolēnu.

Viņš. Cik daudz izcilu spēju jūsos gājušas zudumā un jūs tām pat nezināt cenu!

Es. Es ievācu visu, ko esmu sējis[197a].

Viņš. Ja jau tā būtu, tad jūs nevalkātu šo rupjo apģērbu. Šos nemodernos svārkus, šīs vilnas zeķes, šos masīvos zābakus un šo vecmodīgo parūku.

Es. Piekrītu; ja kāds atļāvies lietot visus līdzekļus, lai kļūtu bagāts, un tomēr nav kļuvis bagāts, tad viņš ir visai neveikls. Taču pasaulē ir arī tādi ļaudis kā es, kas bagātību neuzlūko par lielāko vērtību pasaulē: tie ir savādnieki.

Viņš. Tie ir ļoti dīvaini ļaudis. Ar šādu novirzi nepiedzimst, — tādu iemanto, jo dabā tādas nav.

Es. Cilvēka iedabā?

Viņš. Cilvēka iedabā. Viss dzīvais, ieskaitot cilvēku, cenšas veidot savu labklājību uz pārējo rēķina; un esmu drošs, ka tad, ja es atstātu savu mazo mežonīti viņa paša ziņā, necenšoties viņam neko iestāstīt, viņš gribēs būt grezni apģērbts, ķēnišķīgi barots, [gribēs], lai vīrieši viņam būtu draudzīgi, lai sievietes viņu mīlētu un lai viņš varētu pievākt sev visu, kas dzīvi dara laimīgu.

Es. Ja mazais mežonītis tiktu pamests viņa paša ziņā tā, ka saglabātu visu savu nesaprātību, un zīdaiņa mazajam prātiņam pievienotu trīsdesmitgadīga vīrieša kais-

lību spēku, viņš apgrieztu sprandu savam tēvam un gulētu ar savu māti[198].

Viņš. Tas pierāda, ka nepieciešama laba audzināšana, bet kas tad to apstrīd? Un kas gan ir laba audzināšana, ja ne tāda, kas dod iespēju nonākt pie visiem priekiem bez briesmām un bez neērtībām?

Es. Te es jums gandrīz vai piekrītu, taču labāk tomēr iztiksim bez detalizētiem paskaidrojumiem[199].

Viņš. Kādēļ?

Es. Tādēļ, ka es baidos, ka mūsu vienprātība ir tikai šķietama, un, līdzko mēs sāksim apspriest, no kādām briesmām un no kādām neērtībām vajadzētu vairīties, mūsu saskaņa zudīs.

Viņš. Un kas par to?

Es. Liksim to mierā, es jums lūdzu! To, ko es par to zinu, es jums iemācīt nevaru, bet jūs man vislabāk varat iemācīt to, ko es nezinu un ko jūs zināt mūzikā. Dārgais Ramo, runāsim par mūziku! Pasakiet man, kā tas nācies, ka jūs, kas tik smalki jūtat, tik viegli paturat prātā un reproducējat pašus skaistākos lielo meistaru darbus, turklāt ar visu to pacilātību, kādu jums tie iedveš un kādu jūs nododat citiem, kā tas nācies, ka jūs tajā neesat paveicis nekā ievērības cienīga?

Atbildes vietā viņš sāka šūpot galvu un, paceļot pirkstu pret debesīm, izsaucās: — Bet zvaigzne! Zvaigzne! Kad daba darināja Leo, Vinči[200], Pergolēzi un Dinī, tā smaidīja; kad tā veidoja dārgo tēvoci Ramo, ko vēl kādu duci gadu dēvēs par dižo Ramo, bet par kuru drīz vairs nerunās nemaz, tā pieņēma cienīgu un svinīgu izskatu. Bet tad, kad tā kleķerēja viņa brāļadēlu, tā savieba grimasi, tad vēl vienu grimasi un tad vēl vienu grimasi. Un, runādams šos vārdus, viņš vieba seju visdažādākās grimasēs: te bija izsmiekls, nicinājums, ironija, un viņš it kā viļāja pirkstos mīklas gabalu un uzsmaidīja smieklīgajām formām, kādas viņš tam piešķīra. To paveicis, viņš neproporcionālo figūriņu [pagode] it kā aizsvieda tālu prom no sevis un sacīja: — Lūk, tā viņi mani uztaisīja un šādi nometa līdzās citiem tādiem pašiem ķēmiem: vieni tur ir ar lieliem apaļiem vēderiem, īsiem kakliem, lielām izvalbītām acīm, triekas kandidāti; citi tur ir ar nošķiebtiem kakliem; tur ir arī izģinduši, ar šaudīgām acīm, ar līkiem deguniem. Tie visi sāka locīties smieklos, ieraugot mani, bet es, iespraudis rokas sānos, sāku locīties smieklos, ieraugot viņus; jo muļķi un trakie

jau viens par otru uzjautrinās: viņi meklē cits citu un pievelk cits citu.

Ja, nonākot viņu vidū, man vēl nebūtu gatavā veidā zināma formula, kas māca, ka *muļķu nauda ir gudro mantība* [patrimoin], tur man būtu tā jāizdomā. Es jutu, ka daba manu likumīgo tiesu [ma legitime][201] ievietojusi šo ķēmu naudas makos, un izdomāju tūkstošiem paņēmienu, lai to atgūtu.

Es. Es šos līdzekļus zinu; jūs man par tiem jau stāstījāt, un es biju sajūsmā par tiem. Bet kādēļ tik daudzu iespēju vidū nepacensties paņemt naudu ar kādu labu darbu?

Viņš. Šādus vārdus jau sacīja kāds augstāko aprindu cilvēks sarunā ar abatu Leblanu...[202] Abats stāstīja: — Marķīze Pompadūra[203] ņem mani savā aizgādībā, aizved līdz pašam Akadēmijas slieksnim, tur atrauj savu atbalstu, es krītu un salaužu abas kājas. Augstāko aprindu cilvēks viņam atbildēja: — Nu, lai tā arī būtu, abat, vajag piecelties un ar galvu ielauzt durvis. Abats viņam atbildēja: — Tieši to jau es centos darīt, bet vai jūs zināt, kas no tā iznāca? Puns pierē!

Pastāstījis šo atgadījumu, mans paziņa sāka staigāt šurpu turpu, nokāris galvu, ar domīgu un nomāktu izteiksmi sejā; viņš nopūtās, raudāja, kļuva grūtsirdīgs, cēla rokas un acis pret debesīm, sita ar dūri sev pa galvu tā, ka varēja ielauzt pieri vai salauzt pirkstus, tad piebilda: «Man šķiet, ka tur iekšā tomēr kaut kas ir, taču es to varu gan sist, gan arī purināt, ārā nenāk nekas.» Tad viņš atsāka galvas purināšanu un, no visa spēka klaudzinot pa pieri, noteica: «Vai nu tur neviena nav, vai arī tas nevēlas atbildēt!»

Brītiņu vēlāk, pieņēmis lepnu izskatu, viņš izslēja galvu un, spiežot labo roku pie sirds, soļodams teica: — Es jūtu, jā, es jūtu! — Viņš atdarināja cilvēku, kurš niknojas, kuru pārņēmis sašutums, kurš atmaigst, pavēl, lūdzas; bez gatavošanās viņš improvizēja runas, kas pauda dusmas, līdzcietību, naidu, mīlu; kaislību pārņemtos raksturus viņš ieskicēja pārsteidzoši smalki un patiesi; tad viņš piebilda: — Tas ies gan, es domāju! Lūk, ko nozīmē atrast akušieri, kas prot aktivizēt, forsēt sāpes un likt bērnam iznākt! Ja esmu viens, es graužu nagus un grumboju pieri. Labvakar, šveicar; dieva nav mājās! Es biju sev iestāstījis, ka esmu ģēnijs; pabeidzis rindiņu, es izlasīju, ka esmu muļķis, muļķis, muļķis.

Taču kā var kaut ko izjust, gūt pacilātību, domāt, spēcīgi aprakstīt, ja allaž nākas sastapties ar tādiem ļaudīm, kuru sabiedrība ir vajadzīga, lai izdzīvotu; kad jārunā un jādzird tikai tenkas: — Šodien bulvāris bija burvīgs[204]. Vai jūs jau esat dzirdējis mazo murkšķīti [la petitte marmotte], viņa tēlo pasakaini[205]? Tādam un tādam bija tik skaists pelēki ābolainu zirgu aizjūgs, kādu pat iedomāties grūti... Daiļā Madama sāk pārziedēt... Vai tad četrdesmit piecu gadu vecumā pieklātos nēsāt šitādu frizūru? Jaunā tāda un tāda izrotājusies ar briljantiem, par kuriem viņai nav vajadzējis maksāt...

— Jūs gribat sacīt, ka viņai par tiem nācies dārgi maksāt?

— Nu nē taču!

— Kur jūs viņu redzējāt?

— *Pazaudētajā un atrastajā Arlekīna dēlā* [a l'enfant d'Arlequin perdu et retrouvé][206]. Izmisuma aina tika nospēlēta tā, kā vēl nekad agrāk. Gadatirgus āksts[207] gan ir nopļēgurojies; viņam nav izsmalcinātības, nav dvēseles. Tāda un tāda kundze dzemdējusi dvīņus; katram no tēviem iznāks pa bērnam. Un vai jūs domājat, ka, visu to ik dienas stāstot, pārstāstot un uzklausot, var nonākt pie dižiem darbiem?

Es. Nē. Labāk būtu ieslēgties bēniņu istabā, grauzt sausu maizi, piedzert ūdeni un meklēt pašam sevi.

Viņš. Varbūt, bet man šādam gājienam trūkst drosmes. Turklāt upurēt savu laimi nedroša panākuma labā! Un piedevām mans vārds! Ramo! Saukties par Ramo ir apgrūtinoši. Ar talantiem nav tā kā ar dižciltību, kuru var nodot no paaudzes uz paaudzi un kuras slava, pārejot no vectēva uz tēvu, no tēva uz dēlu un no dēla uz mazdēlu, tikai pieaug, kaut arī pēctecis no sava senča nebūtu pārmantojis nekā cienījama. Vecais stumbrs sazarojies milzīgi, bet kas no tā? Ar talantu ir gluži citādi. Lai iegūtu tādu slavu, kāda bijusi tēvam, dēlam jābūt daudz prasmīgākam; vajag, lai dēls būtu mantojis tēva stīgu. Es neesmu mantojis stīgu [la fibre], taču roka ielauzījusies, lociņš staigā, podiņš vārās. Ja arī nebūs slavas, būs vismaz virums.[208]

Es. Es jūsu vietā neuzskatītu, ka viss ir jau izlemts, es pamēģinātu.

Viņš. Un jūs domājat, ka neesmu mēģinājis? Man vēl nebija piecpadsmit gadu, kad es pirmo reizi sacīju: — Kas ar tevi ir, Ramo? Tu sapņo: par ko tu sapņo? Tu ļoti gribi, lai tu izdarītu vai būtu izdarījis kaut ko tādu, kas izraisītu visas pasaules apbrīnu? Nu, jā! Tā liekas, ka vajadzēs tikai papūst un pakustināt pirkstus, pietiks izšņāpt knābi, un pīlīte jau būs gatava[209]! Vēlākos gados es allaž atkārtoju šos bērnībā sacītos vārdus. Šodien es tos atkārtoju vēlreiz un palieku stāvam Memnona statujas[210] tuvumā.

Es. Ko jūs gribat sacīt ar šo Memnona statuju?

Viņš. Man šķiet, ka tur viss saprotams. Apkārt Memnona statujai bija milzīgs skaits citu, ko tāpat apspīdēja saules stari, taču viņējā bija vienīgā, kas uz tiem atsaucās. Dzejnieks, — tas ir Voltērs; un kurš vēl? Voltērs un

treškārt Voltērs un ceturtkārt Voltērs. Mūziķis, tas ir Rinaldo da Kapua[211]; tas ir Hase, tas ir Pergolēze, tas ir Alberti, tas ir Tartini, tas ir Lokatelli, tas ir Teradegliass, tas ir mans tēvocis; tas ir mazais Dinī, kam nav ne pienācīgu sejas vaibstu, ne figūras, bet kurš izjūt, velns parāvis, kuram ir melodija un izteiksme[212]. Visi citi ap šo Memnonu mazo grupiņu ir tikpat kā mieta galā uzsprausts ausu pāris; tāpēc jau mēs esam nabagi, tik nabagi, ka taisni svētlaime. Ak, filozofa kungs, nabadzība ir briesmīga lieta! Es to redzu sakņupušu ar ieplestu muti, lai uzķertu dažas piles ledainā ūdens, kas iztek no Danaīdu mucas[213]. Es nezinu, vai nabadzība dara asāku filozofa prātu, bet tā velnišķīgi atvēsina dzejnieka galvu. Zem šīs mucas dziesma lāgā neskan! Un tas vēl ir laimīgs, kas spējis tur tikt! Es tur biju, bet nepratu noturēties. Es jau kādreiz izdarīju šādu muļķību. Es ceļoju pa Bohēmiju, Vāciju, Šveici, Holandi, Flandriju uz velna paraušanu.

Es. Zem caurās mucas?

Viņš. Zem caurās mucas. Tas bija bagāts un izšķērdīgs ebrejs. Viņam patika mūzika un manas ākstības. Es muzicēju dievišķi un ālējos kā traks; man netrūka nekā. Mans ebrejs zināja likumus un pie tiem turējās stingri kā pie restēm; ar draugiem kā nu iznāca, bet ar svešiem vienmēr. Viņš iepinās nelāgā lietā, kura ir vērta, lai es jums to pastāstu, jo tā ir uzjautrinoša. Utrehtā dzīvoja burvīga kurtizāne. Viņš šajā kristietē ieskatījās un aizsūtīja pie viņas savedēju ar vekseli par krietnu summu. Taču kaprīzā skaistule atraidīja viņa piedāvājumu. Ebrejs krita izmisumā. Savedējs viņam sacīja: — Kādēļ jūs tā skumstat? Jūs gribat gulēt ar skaistuli? Nav nekā vienkāršāka; un pat ar vēl skaistāku nekā tā, kurai jūs skraidāt pakaļ. Runa ir par manu sievu. Es jums viņu piešķiebšu par to pašu cenu. Sacīts darīts. Savedējs paturēja vekseli, bet mans ebrejs gulēja ar savedēja sievu.

Pienāca vekseļa apmaksas laiks; ebrejs mierīgi ļāva to aizlaist protestā un sevi ierindot ļaunprātīgo nemaksātāju skaitā. Viņu iesūdzēja tiesā. Ebrejs sacīja: — Šis cilvēks nekad neiedrošināsies sacīt, kādā sakarībā viņš ieguvis manu vekseli, tādēļ es nemaksāšu. Tiesas sēdē viņš izvaicāja savedēju: — Kā jūs esat ticis pie šī vekseļa?

— Jūs man to esat devis.

— Vai par aizdotu naudu?

— Nē.

— Vai par preču piegādi?

— Nē.

— Vai par kādiem pakalpojumiem, ko jūs man būtu izdarījis?

— Nē. Bet tam nav nozīmes. Man ir vekselis, jūs to esat parakstījis, un jums tas jāapmaksā.

— Es to neesmu parakstījis.

— Kā tad tā? Tad es būtu vekseļu viltotājs?

— Vai nu jūs, vai kāds cits, kura aģents jūs esat...

— Es esmu gļēvulis, bet jūs esat neģēlis. Uzklausiet mani un nenovediet mani līdz galējībai: es apkaunošu sevi, bet jūs pazudināšu.

Ebrejs šos draudus neņēma vērā, un nākamajā tiesas sēdē savedējs izstāstīja par visu šo darījumu. Viņiem abiem piesprieda pazemojošu sodu[214]. Ebrejam piespieda apmaksāt vekseli, taču naudu nolēma izmantot nabagu labā. Tad es no viņa aizgāju: es atgriezos šeit. Bet ko iesākt? Manā galvā perinājās visdažādākie projekti. Vienu dienu, būdams tikpat labs vai slikts kā teātrim, tā arī orķestrim, es nodomāju pievienoties kādai teātra trupai, kas braukā pa provinci. Otrā dienā iedomājos, ka vajadzētu likt uzzīmēt kādus plakātus, ko varētu piesiet pie staba, kas iesprausts ielu krustojumā, un tur es klaigātu pilnā rīklē: — Lūk, pilsēta, kurā viņš dzimis; lūk, viņš atvadās no sava tēva, aptiekāra; lūk, viņš ierodas galvaspilsētā, meklēdams patvērumu pie sava tēvoča; lūk, viņš uz ceļiem sava tēvoča priekšā, bet tas viņu padzen; lūk, viņš kopā ar ebreju, un tā tālāk, un tā tālāk. Nākamajā dienā es piecēlos ar stingru apņēmību pievienoties ielas dziedātājiem. Tas nebūtu tas ļaunākais no visa, ko esmu darījis; mēs būtu gājuši koncertēt zem dārgā tēvoča logiem, un viņš plīstu pušu aiz niknuma. Bet es izvēlējos citu ceļu.

Te viņš apstājās, secīgi pāriedams no tāda cilvēka pozas, kurš tur vijoli un spiež stīgas, uz pozu, kas rāda galīgi izģindušu un gurdenu nabagu, kuram izsīkuši pēdējie spēki, kājas ļogās, kurš tūdaļ izlaidīs garu, ja viņam nepametīs gabalu maizes. Viņš norādīja uz savu ārkārtējo vajadzību ar žestu, kurā viens pirksts tika vērsts pret puspavērtu muti; tad viņš piebilda: — Šito saprot! Man atmeta kādu kumosu. Tad mēs trīs vai četri badmi-

ras, kas tur bijām gadījušies, ķīvējāmies dēļ tā. Un tad nu pamēģiniet šitāda posta apstākļos radīt kaut ko ļoti skaistu!

Es. Tas ir grūti.

Viņš. Tā krizdams pakāpienu pēc pakāpiena, es biju iekritis tur, kur dzīvoju kā niere taukos. Nu es no turienes esmu izmests. Tagad jau atkal nāksies zāģēt stīgas un rādīt ar pirkstu uz puspavērtu muti. Šajā pasaulē nav nekā stabila: šodien vari būt dzīves virsotnē, bet rīt — ielas renstelē. Mūs vada nolādētie dzīves apstākļi, un tie vada ļoti slikti[215].

Pēc tam viņš izdzēra malku, kas bija palicis pudeles dibenā, un uzrunāja savu kaimiņu:

— Kungs, žēlastības vārdā vienu mazu šņaucieniņu! Jums ir ļoti skaista tabakdoze. Vai jūs gadījumā neesat mūziķis?

— Nē.

— Jo labāk jums; tie ir gluži nabaga zeļļi, ko vērts nožēlot. Liktenim labpaticis, ka esmu viens no tiem, kamēr varbūt kādās Monmartras sudmalās ir kāds melderis, kāds melderzellis, kas nekad nedzirdēs neko citu kā vienīgi ratu klabēšanu, bet spētu sacerēt visskaistākās dziesmas. Ramo, uz sudmalām, uz sudmalām, tur tava vieta!

Es. Lai pie kā cilvēks ķertos, daba viņu tam paredzējusi!

Viņš. Daba taisa dīvainas aplamības. Kas attiecas uz mani, tad es nespēju skatīties no tāda augstuma, kur viss it kā saplūst, uz cilvēku, kurš ar grieznēm cērp koku, un kāpuru, kas grauž šā koka lapas tā, lai redzētu tikai divus dažādus insektus, katru savā darbā. Pacelieties jūs līdz Merkura epiciklam[216] un no turienes, ja jums tīk, atdariniet Reomīru[217], kurš iedalījis mušas skroderēs, mērniecēs, pļāvējās, iedaliet cilvēkus galdniekos, namdaros, kurjeros, dejotājos, dziedātājos, tā ir jūsu darīšana; es tur nejaukšos. Es atrodos šajā pasaulē un te arī palikšu. Bet, ja dabiski ir just ēstgribu (jo es allaž atgriežos pie ēstgribas, pie izjūtas, kāda man pastāv vienmēr), es uzskatu, ka tā nav laba kārtība, ja ne vienmēr ir ēdamais. Kas tā par velnišķīgu saimniekošanu! Vieni grūž rīklē visu ko, pierijas līdz vemšanai, turpretī citiem, kuriem ir tāds pats negausīgs vēders, tāda pati allaž atdzimstoša ēstgriba kā viņiem, nav ko likt uz zoba. Visļaunākais ir tas piespiedu stāvoklis, kādā mūs tur nabadzība. Cilvēks,

kurš dzīvo nabadzībā, nestaigā tā kā citi; viņš lēkā, lien, grozās, velkas; viņa mūžs aizrit, izdomājot un pieņemot pozas!

Es. Kas tās ir par pozām?

Viņš. To pavaicājiet Noverram[218]. Pasaulē ir vairāk pozu, nekā spēj atdarināt viņa māksla.

Es. Tad jau jūs arī, izmantojot jūsu teicienu jeb Monteņa teicienu, esat *uzkāpis Merkura epiciklā* un no turienes aplūkojat cilvēku cilts dažādās pozas.

Viņš. Nē, nē, kad es jums saku! Es esmu pārāk smags, lai tik augstu rāptos. Manis dēļ lai dzērves lidinās mākoņos[219]! Es palikšu uz zemes. Es paraugos sev apkārt un pieņemu savas pozas vai uzjautrinos par tām pozām, kādas, kā redzu, pieņēmuši citi; jūs tūdaļ varēsiet spriest, ka pantomīma man padodas lieliski.

Viņš ņēmās smaidīt, atdarinot cilvēku, kurš apbrīno, cilvēku, kurš lūdzas, cilvēku, kurš pakalpo; labā kāja bija pavirzīta uz priekšu, kreisā atpakaļ, mugura saliekta, galva piepacelta, skatiens kā piesaistīts cita acīm, mute puspavērta, rokas pastieptas pret kādu priekšmetu; viņš gaida rīkojumu, viņš to saņem, viņš traucas kā vējš, viņš atgriežas, viņš rīkojumu izpildījis, viņš atskaitās, viņš ir iemiesota uzmanība; viņš paceļ to, kas nokritis, viņš novieto spilvenu vai ķeblīti zem kājām; viņš tur apakštasi, viņš piebīda krēslu, viņš atver durvis, viņš aizvelk aizkarus; viņš vēro saimnieku un saimnieci, viņš ir nekustīgs, ar nokārtām rokām un paralēli izstieptām kājām; viņš uzklausa, viņš cenšas lasīt sejās un viņš piebilst: — Lūk, mana pantomīma, gandrīz tāda pati kā glaimotājiem, galminiekiem, sulaiņiem un nabagiem.

Šā cilvēka ekstravagance, abata Galiani[220] stāsti, Rablē tēlojumi mani dažreiz rosinājuši dziļām pārdomām. Tās ir trīs krātuves, kur es apgādājos ar smieklīgām maskām, ar kurām tad apveltīju viscienījamāko personu sejas; un tad es prelātā saskatīju Pantaloni[221], prezidentā — satīru, mūkā — barokli, ministrā — strausu un viņa sekretārā — zostēviņu.

Es (savam paziņam). Bet, ja skaita tā, kā jūs to darāt, tad šajā pasaulē nabagu gan ir krietni daudz, un es nepazīstu nevienu, kam nebūtu zināmi daži jūsu dejas soļi.

Viņš. Jums taisnība. Visā karalistē ir tikai viens cilvēks, kurš iet, — tas ir valdnieks; visi pārējie pieņem pozas.

Es. Valdnieks? Te jau nu var iebilst! Vai tad jus domājat, ka laiku pa laikam viņam līdzās neatradīsies kāda maza kājiņa, mazs matu ērkulītis, maziņš degunti̦ņš, kas viņam liks mazliet nodarboties ar pantomīmu? Ka̦trs, kuram kaut ko vajag no cita, ir nabags un pie̦ņem pozu. Ka̦ralis pie̦ņem pozu savas metreses un dieva priekšā; viņš izpilda savu pantomīmu. Ministrs kara̦la priekšā izpilda galminieka, glaimotāja, sulaiņa vai ubaga pantomīmu. Godkārīgo pūlis ministra priekšā izdejo jūsu pozas simts dažādos variantos, kuri cits par citu riebīgāks. Augsti situēts abats savā stērķelētajā krāgā un garajā paltrakā to dara vismaz reizi nedē̦ļā beneficiju izdalītāja priekšā. Goda vārds, tas, ko jūs dēvējat par nabagu pantomīmu, ir visas pasaules lielais riņķa dancis [branle]! Ka̦tram ir sava mazā Hisa un savs Bertēns.

Viņš. Tas man ir lielisks mierinājums.

Ka̦mēr es runāju, viņš atveidoja manis nosaukto personu pozas tā, ka varēja plīst aiz smiekliem. Piemērā par mazo abatu viņš turēja savu cepuri piespiestu ar kreiso elkoni pie sāniem un savu breviāru kreisajā rokā; ar labo viņš it kā pacēla savas mantijas velci, galvu pielieca uz priekšu, nedaudz to noș̌iebjot sāniski, ar nolaistām acīm tik lieliski tēloja liekuli, ka es iedomājos Atspēkojumu autoru[222] Orleānas bīskapa priekšā. Ka̦d viņš tēloja lišķus un godkārīgos, viņš gandrīz vai rāpoja pa zemi; tas bija Burē ģenerālkontroliera priekšā.

Es. Tas ir lieliski izpildīts, taču ir viena būtne, kas ir brīva no pantomīmas. Tas ir filozofs, kam nekā nav un kas neko nelūdz.

Viņš. Un kur tāds dzīvnieks mājo? Ja viņam nekā nav, viņš cieš; ja viņš ne pēc kā netiecas, viņš neko nesa̦ņems, un tā viņš cietīs vienmēr.

Es. Nē. Diogens smējās par vajadzībām[223].

Viņš. Bet jābūt taču apģērbtam.

Es. Nē, viņš staigāja gluži kails.

Viņš. Kādreiz Atēnās ir sals.

Es. Mazāks kā šeit.

Viņš. Un vai viņš tur ēda?

Es. Bez šaubām.

Viņš. Un uz kā rēķina?

Es. Uz dabas rēķina. Ka̦m pievēršas mežonis? Zemei, dzīvniekiem, zivīm, kokiem, lakstiem, saknēm, strautiem.

Viņš. Nelāgs galds.

Es. Tas ir bagātīgs.

Viņš. Bet slikti klāts.

Es. Un tomēr no tā ņem, lai klātu mūsējos!

Viņš. Bet jūs taču atzīsiet, ka mūsu pavāru, maiznieku, desinieku, aldaru un konditoru darbs tam pievieno arī kaut ko no sevis. Ja diēta ir tik skarba kā jūsu Diogenam, tad visiem orgāniem jāatrodas ļoti labā saskaņā.[224]

Es. Jūs maldāties! Apģērbs ciniķim kādreiz bija tāds pats kā mūsu mūku apģērbs, un to pavadīja tādi paši tikumi. Ciniķi bija Atēnu karmelīti un kapucieši (kordeljeri)[225].

Viņš. Es jūs turēšu pie vārda. Diogens arī dejoja pantomīmu, ja ne Perikla[226], tad vismaz Laisas un Frīnes priekšā.

Es. Jūs atkal maldāties. Citiem kurtizāne izmaksāja ļoti dārgi, bet viņam tā atdevās prieka pēc.

Viņš. Bet ja nu gadījās, ka kurtizāne bija aizņemta, bet ciniķim liela vajadzība?

Es. Tad viņš atgriezās savā mucā un iztika bez tās.

Viņš. Un jūs man iesakāt darīt tāpat?

Es. Lieku galvu ķīlā, ka tā būtu labāk nekā pielišķēties, pazemoties un prostituēties!

Viņš. Bet man vajadzīga laba gulta, labi ēdieni, silts apģērbs ziemā, viegls apģērbs vasarā, vajadzīga atpūta, vajadzīga nauda un vēl daudz citu lietu, ko es labāk gribu iemantot izrādītas labvēlības rezultātā nekā nopelnīt ar savu darbu.

Es. Tas tādēļ, ka jūs esat slaists, kārumnieks un glēvulis ar netīru dvēseli[227].

Viņš. Šķiet, ka to jau es jums teicu!

Es. Dzīves labumiem, protams, ir sava cena, bet jūs neesat ņēmis vērā to, kas jums jāupurē, lai pie tiem tiktu. Jūs dejojat, jūs esat dejojis un jūs joprojām dejosiet zemisku pantomīmu.

Viņš. Tas tiesa, bet man tā nav dārgi maksājusi un tagad tā man vairs nemaksā nemaz. Un tieši tādēļ es darītu slikti, ja pieņemtu citādu uzvedību, kas man nebūtu ērta un ko man nāktos atmest. Bet no tā, ko jūs man tikko teicāt, es redzu, ka mana nabaga mazā sieviņa ir bijusi sava veida filozofs; viņai bija drosme kā lauvai. Gadījās, ka mums nebija maizes un mēs bijām bez viena sū; bijām pārdevuši gandrīz visas mūsu lupatas. Es

iemetos gultā un lauzīju galvu, kā lai sameklē kādu, kas man aizdotu ekiju uz neatdošanu. Viņa, jautra kā putniņš, sēdās pie klavesīna, dziedāja un pati spēlēja pavadījumu, viņai bija balss kā lakstīgalai, man žēl, ka jūs to neesat dzirdējis. Kad es piedalījos kādā koncertā, es viņu ņēmu sev līdzi. Pa ceļam es viņai teicu: — Nu, kundze, lieciet sevi apbrīnot, lieciet lietā savu talantu un savu šarmu, aizraujiet, pārsteidziet! Mēs ieradāmies, viņa dziedāja, viņa aizrāva, viņa pārsteidza. Ak, vai! Es viņu zaudēju, nabaga mazulīti! Viņai bija ne tikai talants. Mutīte viņai bija tik maza, ka tur knapi varēja ielikt mazo pirkstiņu; zobi — īsta pērļu virkne; un kādas acis, kādas pēdiņas, kāda āda, kādi vaigi, kādas krūtis, kājas kā stirnai, ciskas un gurni tieši kā modelis tēlniekam. Agri vai vēlu viņa būtu pievākusi vismaz nodokļu atpircēju. Un kāda gaita viņai bija un kādas gūžas! Ak dievs, kādas gūžas!

Un, lūk, viņš jau ņēmās attēlot savas sievas gaitu. Viņš gāja maziem solīšiem, šūpoja galvu, rotaļājās ar vēdekli, gorīja gūžas; tā bija ļoti aizkustinoša un komiska karikatūra par mūsu mazajām koķetītēm. Pēc tam, turpinot sarunu, viņš piebilda:

— Es vedu viņu pastaigāties visur, uz Tilerī, uz Palērojalu, uz bulvāriem. Nebija iespējams, ka viņa paliktu man. Kad viņa no rītiem šķērsoja ielu, izlaistiem matiem un īsā bruncī, jūs būtu apstājies, lai paskatītos uz viņu, un jūs būtu varējis viņu apņemt ar abu roku četriem pirkstiem, nemaz viņu nesaspiežot. Visi, kas viņai sekoja ar acīm, kas redzēja viņas mazo kājiņu tipināšanu un skatieniem it kā mērīja šīs krāšņās gūžas, kuru formu iezīmēja vieglā auduma brunči, visi sekojot pielika soli; viņa ļāva tiem pienākt tuvu, tad žigli pavērsa pret viņiem savu lielo, melno un mirdzošo acu skatienu, kas tos apstādināja uz vietas. Jo medaļas fasādes puse neatpalika no aizmugurējās! Bet, ak vai! Es viņu zaudēju, un visas manas cerības tikt pie mantas izkūpēja kopā ar viņu. Tikai tādēļ jau es biju viņu precējis; es viņai uzticēju savus projektus. Viņai pietika prāta asuma, lai saprastu, cik tie ir reāli, bet pietika arī spriešanas spēju, lai tiem nepiekristu.

Un, lūk, viņš elsodams raud, sacīdams: — Nē, nē, es nekad nevarēšu nomierināties. Kopš tā laika es valkāju mūka svārku un cepuri.

Es. Aiz bēdām?

Viņš. Ja jums tā tīk. Taču patiesībā, lai nenomirtu badā. Bet paverieties mazliet, cik pulkstenis, jo man jāiet uz operu.

Es. Ko tad šovakar izrāda?

Viņš. Doverņu[228]. Viņa mūzikā ir diezgan skaistas lietiņas; žēl tikai, ka viņš nav pirmais, kas ar tām nācis klajā. Starp mirušajiem arvien ir tādi, kas dzen izmisumā dzīvos. Bet ko lai dara? *Quisque suos, patimur manes*[229].

Bet ir jau pusseši. Es dzirdu zvanu, kas iezvana vakara dievkalpojumu abatam Kanē[230] un man. Ardievu, filozofa kungs! Vai nav tiesa, ka es allaž esmu tas pats?

Es. Diemžēl jā, par nelaimi.

Viņš. Lai jau šī nelaime man turpinās vēl kaut četrdesmit gadu. Labi smiesies tas, kurš smiesies pēdējais!

D. DIDRO SATĪRA «RAMO BRĀĻADĒLS» KĀ APGAISMĪBAS PERIODA FRANČU KULTŪRAS SPOGULIS

(tulkotāja piezīmes)

D. Didro satīra «Ramo brāļadēls» no iekšpuses izgaismo daudzus XVIII gs. vidus un otrās puses franču kultūras, kā arī šās kultūras dzīves aspektus. Feodālajam absolūtismam vairs nebija progresīvu iezīmju. Tas bija kļuvis par kavēkli tālākai attīstībai un līdz ar to uzspieda demoralizācijas zīmogu tiem kultūras darbiniekiem, kuri centās saglabāt labu saskaņu ar valdošajām aprindām un darbojās pastāvošās iekārtas vispārpieņemto ieviržu un kritēriju ietvaros.

Mākslinieka talants un rosīgs darbs kultūras veidošanā tad droši neveda pie panākumiem dzīvē. Mākslinieku, kurš sekoja savai iedvesmai, nevis aprēķinam, drīzāk gaidīja dažādas nepatikšanas, toties bezprincipiāliem kultūras darboņiem pielišķēšanās «šās pasaules varenajiem» un izdabāšana viņu netikumiem deva iespēju iemantot ievērību un dažkārt arī materiālu pārticību. Ramo brāļadēla ciniskie izteicieni šādu situāciju parāda groteskā skaidrībā un atspoguļo realitāti.

Satīrā sniegtas dažas skices par tā laika franču literārās un teātru bohēmas dzīvi. Te redzam, kā mazāk veiksmīgie literāti un žurnālisti, kuru vidū bija arī ļoti apdāvināti cilvēki ar augstu profesionālās kvalifikācijas līmeni, cīnās par savu eksistenci aristokrātu, tirgoņu, ierēdņu, liekēžu un uzdzīvotāju Parīzē, nereti kļūdami par parazītiskiem piedzīvotājiem bagātnieku namos. Situācijas, kad kvalificētiem māksliniekiem un publicistiem nācās rēķināties ar ietekmīgu, taču mazkulturālu, uzpūtīgu cilvēku neattīstīto gaumi un kaprīzēm, neizbēgami veda pie šo inteliģences aprindu morālas vai pat fiziskas degradācijas.

Darbā minēti daži vadošie literārās kritikas izdevumi. Vairumā gadījumu to redaktori, kā redzams no teksta, maz rūpju veltīja rakstnieku mākslinieciskās gaumes audzināšanai un profesionālās meistarības izkopšanai, jo daudz vairāk pūlējās pakļaut talantīgāko autoru literāro jaunradi savas kliķes, proti, savu aizbildņu ikreizējām interesēm. Te parādīti arī daži nelietīgi paņēmieni, ar kuru palīdzību iztapīgi literatūras darboņi pēc savu protežētāju vēlēšanās dažādi indēja dzīvi neortodoksālu uzskatu paudējiem un kavēja viņu darbību.

Fragmentāri, taču kolorīti satīrā parādītas dažas tā laika franču teātra dzīves aizkulises. Te redzam, ka attiecīgajā periodā vadošo teātru ievērojamākās aktrises nav veidojušas draudzīgu kolektīvu, bet jutušas nenovīdību viena pret otru. Cīņā par lomām un popularitāti viņas dažkārt lietojušas arī neētiskus līdzekļus. Uzzinām arī to, ka daudzas tā laika aktrises, balerīnas un citas kultūras darbinieces par savu tiešo darbu tikušas skopi algotas un puslīdz komfortablu dzīvi viņām nodrošinājusi augsti situētu varasvīru, veiksmīgu tirdzniecības darbinieku un finansistu, kā arī citu naudīgu darboņu aizgādība, kas parasti nav veicinājusi profesionālo izaugsmi. Izrāžu saturs te nav skarts (ja neskaita paskvilu «Filozofi»).

Visvairāk uzmanības «Ramo brāļadēlā» veltīts mūzikai. To lasot, uzzinām, ka tradicionālais klasicisms, kas bija veidojies iepriekšējā gadsimtā uz feodālā absolūtisma galma mūzikas pamata un bija šai galma sabiedrībai atbilstošs papildinājums mākslā, laika gaitā bija pakāpeniski zaudējis piekritējus. Publikas interese un simpātijas Parīzē XVIII gs. otrajā pusē arvien vairāk pievērsās itāļu mūzikai, kas Itālijas vēsturiskās attīstības īpatnību dēļ bija daudz brīvāka no kādā viena centra, no atsevišķu ietekmīgu personu gaumes un lielvalsts aktuālās iekšpolitiskās vai ārpolitiskās konjunktūras apsvērumiem nekā franču mūzika. Itāļu komponistu mūzika bija saglabājusi daudz ciešākas saites ar tautas mūzikas tradīcijām, it īpaši ar pilsētu folkloru. Tai salīdzinājumā ar franču klasicismu piemita lielāka izteiksmes bagātība un tā galvenokārt pievērsās nevis sen pagājušu laiku un mītu varoņu alegoriskām izrīcībām, bet gan savu laikabiedru reālajām domām un jūtām.

Apnikums attiecībā pret franču klasicismu bija izplatījies ne tikai buržuāziskās inteliģences pārstāvju vidū.

Tas bija pārņēmis visus kvalificētākos mūzikas cienītājus neatkarīgi no to sociālās piederības un bija vērojams arī augstu valsts darbinieku un galminieku aprindās, jo tradicionālo vērtību krīze tad jau bija guvusi plašu vērienu un ieviesusies visos izglītoto ļaužu slāņos.

Šajā satīrā īsi ieskicētas arī daudzas citas tajā laikā aktuālas kultūras problēmas, it īpaši tās, kas skar izglītību un audzināšanu. Tās vairumā gadījumu bija ļoti būtiskas un sava laika sabiedrību saviļņoja vēl vairāk nekā mūzikas jautājumi. Taču šo problēmu detalizēta iztirzāšana prasītu ļoti daudz vietas. Tādēļ tālāk konkrēti raksturojumi doti vienīgi tiem notikumiem, cilvēkiem un faktiem, kas tieši minēti attiecīgajā Didro teksta lappusē.

1. «Radīts visu Vertumnu nelāgajā ietekmē.» Vertumns senitāļu mitoloģijā ir dievs, kas pārzina laiku maiņu, arī gadalaiku maiņu. Tas parādās daudzās formās, tādēļ dzejnieks lietojis daudzskaitli. Konkrētā Horācija Satīru II grāmatas 7. satīra veltīta kādam romietim Prīskam, kurš allaž maina dzīves veidu: dažkārt pamet pili, lai meklētu kādu klusāku nostūri; pa laikam Romā grib valdzināt sievietes, pa laikam Atēnās mācīt filozofiju. Citāta tiešo jēgu var tulkot arī kā «dzimis rūgtām pārmaiņām».

2. Palērojala (Palais-Royal — karaļa pils) — no vairākām ēkām sastāvošs arhitektūras ansamblis Parīzē. To cēla un savām vajadzībām iekārtoja kardināls Rišeljē. Lai mazinātu Luija XIII īgnumu par to, ka kardināla miteklis dažā ziņā ir krāšņāks un reprezentablāks par karaļa rezidenci, Rišeljē savu mītni nosauca par karaļa pili un visādi afišēja, ka to ceļot karalim. Taču ikreiz, kad karalis izteica vēlēšanos pārcelties uz dzīvi šajā pilī, kardināls atbildēja, ka būve vēl nav gluži pabeigta un iekārtošanas darbi var turpināties vēl ilgi (varbūt pat visu kardināla mūžu). 1642. gadā pēc kardināla nāves karalis pārņēma pili, taču nedzīvoja tajā. 1643. gadā Luijs XIII nomira. Turpmākajos gados pilī dzīvoja karaliene atraitne Austrijas Anna ar savu dēlu, mazgadīgo karali Luiju XIV. Kopš 1672. gada Palērojala piederēja Orleānu dzimtai. XVIII gs. vidū šis ansamblis līdz ar tam piegulošo parku bija iemīļota parīziešu pastaigas vieta. Daļu ēku tad aizņēma tirgotavas un kafejnīcas.

3. Aržansoni — ietekmīga aristokrātu dzimta, no kuras XVII—XVIII gs. nākuši daudzi Francijas valsts

darbinieki, karavadoņi un diplomāti. Apgaismības filozofu aprindām vistuvākais bija grāfs Marks Pjērs Aržansons (1696—1764), kas laikā no 1724. gada līdz 1757. gadam bija Francijas kara ministrs. Didro viņam veltījis «Enciklopēdijas» izdevumu. Apgaismībai simpatizēja arī viņa brālis Renē Luijs marķīzs D'Aržansons (1694—1757), kas laikā no 1744. gada līdz 1747. gadam bija Francijas ārlietu ministrs, bet vēlāk sarakstīja memuārus, kā arī kritiskas pārdomas par Francijas pārvaldi. Aržansona sols, uz kura bieži sēdēja Didro, atradās Palērojalas parka austrumdaļā netālu no Renē Luija D'Aržansona savrupmājas.

4. XVIII gs. 70. gados Parīzē bija ap 1800 kafejnīcu. Daudzas no tām bija kādas noteiktas profesijas vai interešu grupas ļaužu pulcēšanās vietas. Savas kafejnīcas bija ārstiem, juristiem, grāmattirgotājiem utt. Reģences kafejnīcā pulcējās Parīzes labākie šahisti; tās īpašnieks bija Reijs.

5. Legals, Filidors, Maijo, Fubērs bija pazīstami XVIII gs. franču šahisti. Divi pirmie bija Didro draugi. Filidoru daži uzskatīja par tā laika spēcīgāko šahistu. Tajā laikā oficiālu turnīru nebija, tādēļ šādu apgalvojumu nevarēja pārbaudīt...

6. Pusdienas laiks XVIII gs. Parīzē skaitījās aptuveni līdz plkst 15. Tātad saruna sākusies pēc šī laika.

7. Trapiešu klosteri bija pazīstami ar savu bargo režīmu un askētisma prasību stingru ievērošanu.

8. Bernardīniešu klosteros, kā uzskatīja tā laika sabiedriskā doma, mūki dzīvoja jautri un allaž bija labi paēduši.

9. Karalienes aleja — pastaigu vieta gar Sēnas krastu, kas tika iekārtota 1616. gadā pēc karalienes Marijas Mediči rīkojuma. XVIII gs. šī aleja, tāpat kā Elizejas lauki, atradās ārpus Parīzes robežām.

10. Vārds *individualitāte* XVIII gs. ir jaunvārds, kas pirms 1760. gada vispār nav lietots. Daži to uzskata par Didro darinājumu.

11. Mūziķis Žans Filips Ramo (Rameau; 1683—1764) pazīstams kā slavens klavesīnists un ērģelnieks, bet it īpaši kā operu komponists un mūzikas teorētiķis. Viņa galvenais teorētiskais darbs «Traktāts par harmoniju» (1722). Ramo centās atbrīvot franču mūziku no pārāk spēcīgas itāļu mūzikas ietekmes.

12. Lulli (Lulli; 1633—1687) — ievērojams XVII gs.

komponists; dzimis Florencē, tādēļ dažkārt saukts par florencieti; lielāko daļu mūža pavadīja Parīzē, kur izveidoja galma operas žanru; franču mūzikas dzīvē ieviesa daudz itāļu mūzikas elementu; Lulli raksturs, pēc laikabiedru atzinuma, neesot bijis tik dižens kā viņa talants.

13. Didro, tāpat kā vairums citu apgaismotāju, uzstājās pret klasicismu mākslā, jo uzskatīja to par absolūtisma produktu un absolūtisma balstu. Tādēļ viņš kritizēja gan Lulli, gan arī Ramo mūzikas principus. Daudz vairāk simpātiju Didro juta pret itāļu komisko Bufa operu (no itāļu *Buff* — komiskās maskas lomas tēlotājs itāļu komiskajā operā). Strīdi starp tradicionālās un Bufa operas piekritējiem kļuva ļoti asi 1752.—1754. gadā, kad Parīzē viesojās liela itāļu mūzikas darbinieku grupa, kas uzveda daudzas operas. Feodālā absolūtisma apstākļos, kad nepastāvēja demokrātiskas brīvības un publiskas diskusijas par politiskajiem, reliģiskajiem vai pasaules uzskata jautājumiem bija aizliegtas, strīdi par literatūras un mūzikas dzīvi izraisīja lielu sabiedrisko rezonansi, jo tajos aizplīvurotā formā tika paustas un atspoguļojās dažādu sabiedrības aprindu intereses.

14. Marivo (Marivaux; 1688—1763) — franču literāts; sarakstīja vairākas komēdijas, romānus u. c. darbus; labākie viņa sacerējumi, kam piemīt dzīvs sižets un daudz asprātības (it īpaši komēdija «Mīlas un gadījuma spēle»), arī mūsdienās nereti mēdz būt franču teātra repertuārā.

15. Krebijons-dēls (Claude Prosper Joliot de Crebillon; 1707—1777) — ļoti savdabīgs franču klasicisma virziena dramaturga Prospēra Žolio Krebijona dēls; nesasniedzis tēvu talanta ziņā, rakstīja galvenokārt frivolus neliela apjoma romānus; mūsdienu franču literatūras vēstures apcerējumu autori viņu parasti nemin.

16. Debisī kungs (de Bussy) — te franču rakstnieks, Franču Akadēmijas loceklis.

17. Klerone (Clairon; 1723—1803) — izcila franču aktrise, dziedāja Parīzes operā, bet drīz pārgāja uz Comédie-Française; izpildīja galvenokārt heroiski traģiskas lomas. Laikabiedri slavējuši viņas majestātisko skaistumu un skaidro, izteiksmīgo balsi. Klerone simpatizēja Apgaismībai un izpildīja daudzu Voltēra lugu titullomas. Mūža otrajā pusē viņa sarakstīja memuārus un savas pārdomas par teātra deklamāciju.

18. Gajs Jūlijs Cēzars (101—44) — izcils Senās Romas karavadonis un valstsvīrs, viens no izglītotākajiem

sava laika cilvēkiem; atstāja vairākus sacerējumus par notikumiem, kuru dalībnieks bija (sīkāk sk.: *Cēzars G. J.* Piezīmes par gallu karu. — R., 1977.; sēr. «Avots»). Marks Aurēlijs (121—180) — ievērojams filozofs-stoiķis, Romas imperators (161—180); viņa izcilākais sacerējums ir sengrieķu valodā sarakstītais darbs «Vienatnē ar sevi» (jeb «Pašam sev»), kurā cilvēki aicināti dzīvot saskaņā ar visu pasauli un šās pasaules spēkiem (to paredzēts izdot arī sērijā «Avots»). Sokrats (ap 470—399) — sengrieķu filozofs, dzīvoja Atēnās, Platona un «sokratisko filozofijas skolu» dibinātāju skolotājs; lielākoties pievērsies cilvēka un sabiedrības attiecību problēmām; par netradicionālu uzskatu izplatīšanu sodīts ar nāvi.

19. Diogens sinopietis (ap 404 — ap 323) — grieķu filozofs-kiniķis. Viņa darbi, ja tādi bijuši, nav saglabājušies. Diogens noliedza zināšanu, pieklājības, īpašuma, ģimenes un valsts vērtību un ieteica atmest tos; idealizēja dzīvnieku un pirmatnējo cilvēku dzīves veidu un aicināja atgriezties pie dabas. Vulgārā nozīmē vārds *Diogens* dažreiz lietots, lai apzīmētu cilvēku, kurš nicina kultūru un kuram svešas kauna jūtas.

Frīne — sengrieķu hetēra (IV gs. p. m. ē.); Grieķijā tika uzskatīta par sava laika, bet varbūt par visu laiku visskaistāko sievieti, tādēļ tēlnieks Apells viņu izmantoja kā modeli savai skulptūrai «Anadiomene» un Prāksitels pēc viņas veidoja «Knidas Afrodīti». Vulgārā nozīmē vārds *Frīne* lietots, lai apzīmētu pavedinošu prieka meitu.

20. Silēns — sengrieķu mitoloģijas tēls, ko sākotnēji izprata kā neskartajai dabai piemītošu garu, bet vēlāk skulptūrās tēloja kā pavecu, omulīgu un neglītu dzērāju, kas tiecas pēc visiem pasaules priekiem un ar savu resno vēderu un frivolo uzvedību visos dzīrotājos izraisa jautrību.

21. Trevū (Trevoux) vārdnīcā (Parīze; 1743) līdzās filozofa kā domātāja raksturojumam sniegta arī šā vārda vulgārā interpretācija: «..Filozofs ir ...cietsirdīgs, nejūtīgs mizantrops. ...Par filozofu dažkārt dēvē īgnu, ķildīgu, nesabiedrisku cilvēku, kurš nemaz nerūpējas par saviem pienākumiem un sabiedrības labklājību.» Līdzīgi «tenku līmeņa» uzskati par filozofiem kā par nekam nederīgiem cilvēkiem galēju reakcionāru, sīkpilsoņu, konservatīvi noskaņotu ļautiņu un sabiedrības padibeņu aprindās bijuši izplatīti arī vēlāk.

22. Teiciens aizgūts no itāļu komēdijas un aptuveni nozīmē, ka «par to viņam nospļauties».

23. Duadecīmas un septidecīmas ir intervāli, ko veido, piemēram, diatoniskās gammas 1. pakāpe ar 12. (oktāva ar kvintu) un 17. pakāpi. Salīdzinājums liek noprast, ka mūzikas teorētiķim Ramo arī maznozīmīgi sīkumi harmonijas mācībā šķiet daudz svarīgāki par dzīvu cilvēku likteņiem. Slēptā formā te izpaužas empīriķa-sensuālista polēmika ar sastingušu racionālistisku shēmu.

24. Arlekīns — komiska maska itāļu un franču komēdijās; arī jokdaris, āksts, nerrs. Šās lomas tēlotājam vajadzēja būt labam improvizatoram. Arlekīna tērpu parasti šuva no divu, retāk vairāku spilgtu, savstarpēji ne visai saderīgu krāsu drēbes gabaliem.

25. F. Rablē aprakstītais mūks ir brālis Žans no romāna «Gargantija un Pantagriels».

26. Ministrs, kurš pauda šādus uzskatus, bija grāfs Šuazels (de Choiseul; 1719—1785). Viņš neieredzēja apgaismotājus, jo tie prātoja par lietām, ko, pēc viņa domām, tāda ranga ļaudīm nedrīkst ļaut apspriest, proti, par valdību, reliģiju un morāli. Turklāt apgaismotāji dažkārt veltīja atzinīgus vārdus Prūsijas karalim Frīdriham II, ar ko Francija ilgi atradās karastāvoklī.

27. Te gan Ramo brāļadēls runā kā policists. Iespējams, ka Didro tādējādi gribējis uzsvērt: cilvēki, kuriem nav nekādu ideālu un ētikas principu, lai gan epizodiski, skaļi un deklaratīvi var uzbrukt pastāvošajai kārtībai, tomēr ļoti viegli var nostāties arī visaprobežotāko un reakcionārāko šās kārtības aizstāvju pozīcijās.

28. Rasins (Jean Racine; 1639—1699) — izcils franču dramaturgs; sarakstījis daudzas traģēdijas, no kurām ievērojamākās ir «Andromaha» (1667), «Britāniks» (1669), «Mitridāts» (1673), «Ifiģēnija» (1674), «Fedra» (1677), «Estere» (1689), «Atālija» (1691), kā arī komēdiju «Prāvinieki» (1667).

28. Voltērs (1694—1778) — plaši zināms franču rakstnieks un Apgaismības filozofs; darbojies gandrīz visos jaunrades žanros, rakstījis dzejas, poēmas, traģēdijas, romānus, vēstures apcerējumus, vēstules par filozofiju utt.; cīnījies pret varas iestāžu patvaļu un reliģisko fanātismu (sīkāk sk.: *Voltērs.* Zadigs jeb liktenis. Mikromegs. Kandids. — R., 1979.; sēr. «Avots»).

30. Briasons — bagāts Parīzes grāmattirgotājs un

izdevējs; viens no «Enciklopēdijas» finansiālajiem organizētājiem.

31. Barbjē — viens no bagātākajiem Parīzes zīda lieltirgotājiem. Didro nejuta daudz simpātiju pret šādām aprindām.

32. Franču komentatori aprēķinājuši, ka 20 000 Rasina laiku franku (livru) pirktspējas ziņā līdzinātos 15 000—20 000 dolāru pēc XX gs. 70. gadu sākuma kursa. Pēc citiem aprēķiniem, šī summa var būt pusotru reizi lielāka.

33. Franki Francijā cirkulēja kā zelta nauda kopš 1360. gada. 1575. gadā sāka kalt sudraba frankus. 1641. gadā Luijs XIII frankus aizstāja ar sudraba livriem, taču tautā tos sauca par frankiem. Frankus atsāka kalt 1795. gadā.

Pistols — tradicionāla zelta naudas vienība Rietumeiropā ar dažādu vērtību. Izplatītākais bija Spānijas pistols. Francijā pistolu, kas bija tādā pašā svarā kā Spānijas pistols, izlaida no 1640. gada līdz 1708. gadam. Vēlāk ar šo vārdu apzīmēja 10 livru zelta monētu. Līdzīga svara un vērtības pistoli bija arī Vācijā un Dānijā.

ASV zinātnieki V. un A. Djuranti XVIII gs. vidū izplatītākajām Eiropas naudas vienībām devuši tuvinātu vērtējumu, salīdzinot tās ar ASV dolāru pēc 1965. gada kursa. Francijas naudas vienībām, kas minētas šajā darbā, noteikta aptuveni šāda vērtība: sū jeb sols — 0,05 dolāri; ekijs — 3,75 dolāri; franks — 1,25 dolāri; livrs —1,25 dolāri; pistols — 12,50 dolāri; luidors — 25 dolāri.

Jāpiebilst, ka naudas vērtības salīdzinājums pāri gadsimtiem neizbēgami ir ļoti nosacīts, jo katrā laikmetā un katrā zemē pastāv gluži citāda cenu proporcija.

34. Šie salīdzinājumi, protams, ir ironiski. Franču morālists Diklo (Duclos; 1704—1772) bija pazīstams ar savu dzēlīgo asprātību un kodīgo ironiju. Rakstniekam Triblē (Trublet) bija divkosīga, bezprincipiāla lišķa, bet Apgaismības nīdējam filologam Olivē (Olivet) — ļauna, liekulīga intriganta reputācija. No visiem minētajiem vienīgi Diklo bija nozīmīgs kultūras darbinieks un viņa sacerējumi izraisa interesi arī mūsdienās.

35. Grēzs (Greuse; 1725—1805) — ievērojams franču gleznotājs; gleznojis sadzīves ainas ar nelielu sentimentalitātes un moralizēšanas pieskaņu, kā arī portretus; XVIII gs. vidū ļoti populārs; miris nabadzībā.

36. Merope — Voltēra traģēdija (1743).

37. Didro ar šādu nostāju norobežojas no pesimistiem un skeptiķiem jautājumā par cilvēka dabu. Tādu uzskatu paudēji (lielākoties jansenisti) allaž kritizēja slikto cilvēka dabu, kas esot visu sabiedrības nelaimju avots, turpretī apgaismotāji neatzina šādu viedokli un vainoja galvenokārt sliktu likumdošanu, sliktu valsts pārvaldi, sliktu izglītības un audzināšanas sistēmu un daudzu muļķīgu aizspriedumu saglabāšanos. Tajā pašā laikā pastāvēja mehānistiskais materiālisms, kas atzina tikai nepieciešamību, bet noliedza nejaušību un līdz ar to cilvēka izvēles iespēju. Taču tad zūd iespēja šo rīcību traktēt kā labu vai ļaunu. Savos zinātniskajos darbos Didro visumā ievēroja mehānistiskā materiālisma viedokli. Tas jūtams arī konkrētajā rindkopā, taču šāda nostāja nedominē visā darbā, kurā tāpat kā citos autora literārajos sacerējumos ir daudz dialektiskas domāšanas paraugu.

38. «Muhameds» (Mahomet ou le fanatisme) — Voltēra traģēdija (1741). Tajā nosodīts reliģiskais fanātisms.

39. Mopū (de Maupeau; 1714—1792) — franču valstsvīrs, XVIII gs. 70. gadu sākumā Francijas kanclers; nonāca konfliktā ar parlamentiem jeb augstākajām tiesu iestādēm, jo to locekļi, savus amatus mantojuši vai pirkuši, sabotēja valdības centienus aplikt ar nodokļiem privileģētās kārtas — muižniecību un garīdzniecību, lai daudzmaz sabalansētu valsts budžetu, kā arī mēģināja saglabāt Francijā iekšējās muitas, kaut gan tas ļoti traucēja tirdzniecības un līdz ar to visas saimniecības attīstību. Konflikts saasinājās tiktāl, ka parlamenti, atsaukdamies uz savām tradicionālajām privilēģijām, pārtrauca izskatīt visas tiesu lietas. Tad Mopū 1771. gadā deva rīkojumu apcietināt un izsūtīt trimdā tos parlamentu locekļus, kuri atteicās atsākt darbu. Pēc tam valdība iecēla algotus tiesnešus. Šāda valdības rīcība vispār jāvērtē kā progresīva, jo tā tomēr bija vērsta pret dažām savu laiku sen pārdzīvojušām feodālām privilēģijām. Voltērs, kurš daudzkārt bija konfliktējis gan ar Parīzes, gan arī ar provinču parlamentiem (tiesām), apsveica šādu rīcību, toties izglītotā sabiedrība kopumā bija pieradusi no valdības sagaidīt tikai ļaunprātības un nelietības, tāpēc katru uzstāšanos pret valdības rīkojumiem tā vērtēja kā pilsoniskas drosmes izpausmi. Līdz ar to neformālā sabiedriskā doma, kas veidojās galvenokārt salonos, kafejnīcās un citās izglītotu ļaužu tikšanās vietās un šajā

laikā jau bija kļuvusi par diezgan ietekmīgu spēku, Mopū rīcību uztvēra kā netaisnību un varmācību, bet pret parlamentu locekļiem, kuri bija izsūtīti uz nomaļiem lauku rajoniem, izturējās kā pret mocekļiem, kuriem nākas ciest principialitātes un taisnīguma dēļ.

Kanclera un finansu ministra centieni sabalansēt Francijas budžetu nevainagojās ar panākumiem, jo valdošā kliķe turpināja palielināt izdevumus galma un armijas uzturēšanai. 1774. gadā tronī nāca Luijs XVI, kurš atcēla Mopū juridiskās reformas un atjaunoja agrākos parlamentus to iepriekšējā sastāvā. Šāda rīcība aizšķērsoja ceļu citām progresīvām reformām, kādas Francijā bija nepieciešamas, lai feodālā absolūtisma asā politiskā krīze neizvērstos drīzā katastrofā. Parlamentu privilēģiju atjaunošana bija viens no tiem valdošo aprindu pasākumiem, kas ievadīja Francijas politisko dzīvi tādā strupceļā, no kura iziet bija iespējams vienīgi revolūcijas ceļā. Mopū minēšana ir viens no faktiem, kas rāda, ka Didro šo darbu pārstrādājis vai rediģējis pēc 1771. gada.

40. «Galantā Indija» jeb «Mīla Indijā» (Indes galantes) ir Ž. F. Ramo opera (1735); *Tenaras dziļie bezdibeņi* un *Nakts, mūžīgā nakts* ir šīs operas ārijas.

41. Gavote — senfranču deja.

42. Visi te minētie ļaudis bija nikni Apgaismības ienaidnieki.

Paliso (Palissot de Montenoy; 1730—1814) — apdāvināts, taču pilnīgi bezprincipiāls franču literāts, kurš allaž domāja tikai par tūlītēju personisku izdevīgumu; ar savu talantu labprāt pakalpoja ikvienam, kurš bija gatavs par to maksāt; augsti situētu absolūtisma valsts iestāžu darbinieku, it īpaši Šuazela skubināts un subsidēts, rakstīja paskvilas par progresīviem vai pat ne gluži progresīviem, bet viņa subsidētāju grupai nevēlamiem XVIII gs. otrās puses franču kultūras darbiniekiem; komēdijā «Aplis» noķengāja Ruso; darbā «Mazas vēstules par lieliem filozofiem» un komēdijā «Filozofi» (1760), kas minēta arī 124. un 125. piezīmē, gānījās galvenokārt par Didro, kā arī par Helvēciju un citiem kultūras darbiniekiem. Tajā pašā laikā viņam pietika saprātīguma neaiztikt Voltēru. Pielišķēšanās varas iestādēm un ietekmīgiem valsts darbiniekiem tomēr nepadarīja Paliso ne bagātu, ne arī slavenu, tādēļ viņš centās dzīvot kā parazīts dažādu Parīzes bagātnieku mājās.

Tā kā Paliso bija bez politiskiem un ētiskiem principiem, revolūcijas un kontrrevolūcijas gados viņš acumirklī pielāgojās ikvienai politiskai iekārtai, dedzīgi sveica katru jaunu valdītāju un rosīgi sadarbojās ar visiem, kuriem bija vara. Direktorijas periodā XVIII gs. 90. gadu otrajā pusē viņš ieņēma vairākus augstus amatus kultūras resorā.

Puensinē (Poinsinet; 1735—1769) — franču dramaturgs; rakstīja lugas (sākumā parodijas) no 18 gadu vecuma un daudzu komisko operu libretus. Neraugoties uz dzēlīgo asprātību un diezgan lielajām darbaspējām, Puensinē netika pie mantas, tādēļ bieži dzīvoja uz citu rēķina un nereti uzturējās mākslinieciskās bohēmas reakcionārāko pārstāvju vidū.

Frerons (1718—1776) — jaunībā skolotājs; 1746. gadā publicēja sacerējumu «Komteses kundzes vēstules par dažiem mūsdienu sacerējumiem», kurā pēc karalienes un tai tuvu stāvošu galma aprindu vēlēšanās centās diskreditēt madamu Pompadūru. Luijs XV tomēr negribēja šķirties no savas favorītes, un Frerons tika ieslodzīts cietumā. Tiesa, ietekmīgie aizbildņi drīz panāca viņa atbrīvošanu.

1754. gadā Frerons sāka izdot periodisku literatūrkritisku rakstu krājumu «Literatūras gadagrāmata» (sīkāk raksturots 135. piezīmē). Joprojām baudīdams karalienes un konservatīvāko galma aprindu atbalstu, viņš nikni uzbruka Apgaismības idejām kopumā un redzamākajiem Apgaismības filozofiem (it īpaši Voltēram) personiski, dažādi centās aizstāvēt pastāvošo politisko un sociālo kārtību, ortodoksālā katolicisma dominējošo lomu kultūras dzīvē.

Kritizējot progresīvo literātu darbus, Frerons kā atdarināšanas cienīgus paraugus minēja labākos XVII gs. franču rakstnieku sacerējumus. Pagriezt vēstures un kultūras attīstības ratu atpakaļ gan nebija iespējams, taču viņš krietni indēja dzīvi daudziem apdāvinātiem literātiem. Tādēļ ne jau nejauši Voltērs romānā «Kandids» minēja Freronu kā ļoti nesimpātisku un dzēla viņam arī vairākās epigrammās. Viena no tām ir šāda:

Reiz, lodājot pa dziļu ieleju,
Čūska sakoda Žanu Freronu.
Vai zināt, kas tad notika?
Čūska drīz vien nosprāga!

Eli Frerona dēls Luijs pēc 1789. gada guva ievērību ar savu spēju ātri piemēroties visām revolucionārajām un kontrrevolucionārajām varām, saglabājot augstus administratīvos amatus, kā arī cietsirdību pret ikreizējā politiskā režīma ikreizējiem ienaidniekiem.

Laports (Laporte; 1713—1779), veikdams dažādus otršķirīgus darbus franču kultūrā, allaž svārstījās starp apgaismotājiem un viņu ienaidniekiem. Ievērību guva ar literatūrkritisku sacerējumu «Ceļojums ēnu valstī» (1649); izveidoja literatūrkritisku periodisko izdevumu «Mūsdienu literatūras apskats», kurā polemizēja ar Eli Freronu. Vēlāk viņš ar Freronu samierinājās un darbojās tā vadītajā periodiskajā izdevumā «Literatūras gadagrāmata». Taču drīz vien Laports atkal sastrīdējās ar to un 1759.—1761. gadā izdeva mēnešrakstu «Literatūras apskats».

Laports sagatavoja daudzus kompilatīva rakstura informatīvos izdevumus (ievērojamākais to vidū ir «Izrādes Parīzē»); publicēja anekdošu un uzziņu grāmatas par franču teātri un citus popularizējoša rakstura sacerējumus.

43. «Triju gadsimtu franču literatūras vēsture» iznāca 1772. gadā. Izdevumu organizēja abats Sabatjē Dekastrs, bet viens no līdzstrādniekiem bija Paliso. Šis darbs tika vērsts pret Apgaismību kopumā, bet it īpaši pret Voltēru un enciklopēdistiem. Par Didro nozīmi literatūrā tajā lasāms: «..Kā rakstnieks nepatiesīgs [incorrect], kā morālists bīstams..... Visbeidzot tāds literāts, kas gan producējis daudzus darbus, taču nav iespējams sacīt, ka mēs no viņa būtu saņēmuši kaut vienu labu grāmatu.» Te gan jāpiebilst, ka komponistu veikumi šajā sacerējumā nav aplūkoti.

44. Grāmattirgotājs un izdevējs Dāvids. Viņi abi ar Šuazela subsīdiju izdeva periodisku izdevumu «Angļu avīzes». Kopīgais pasākums neturpinājās ilgi, jo abi kompanjoni viens otru apsūdzēja blēdībās. Dāvids bija arī viens no «Enciklopēdijas» izdevējiem.

45. Hercoga Subisa zirgu staļļi bija ļoti plaši, un ziemās tajos bieži atrada patvērumu Parīzes bezpajumtnieki. Šo staļļu ēkas saglabājušās līdz mūsdienām, un tagad tur izvietojies Francijas nacionālais arhīvs.

46. Sk. 129. piezīmi.

47. Dievība, kas padzina Ramo brāļadēlu, bija Franču

komēdijas teātra (Comédie Française) aktrise Hisas jaunkundze (Ml-le Hus; 1734—1806).

48. Veijāra kungs bija Pasī ūdensdziedniecības iestāžu direktora dēls. Viņa māja atradās kaimiņos Hisas un viņas mīļākā, vecīgā finansista Bertēna vasaras mītnei.

49. Te Didro ir kļūdījies. Komponista Ž. F. Ramo brālis tiešām dzīvoja Dižonā, taču bija nevis aptiekārs, bet gan ērģelnieks un dažkārt spēlēja arī klavesīnu.

50. Karmontels (Carmontelle; 1717—1806) — daudzpusīgs franču kultūras darbinieks; ar panākumiem darbojies kā dramaturgs, arhitekts, gravētājs un gleznotājs; gleznojis ne tikai Ž. F. Ramo, bet arī D. Didro, grāmatizdevēja M. Grimma un citu nozīmīgu kultūras darbinieku portretus.

51. Liārs — senlaicīga vara monēta ceturtdaļas sū vērtībā; nosaukumu lietoja figurāli, lai apzīmētu ļoti niecīgu vērtību vai zemu cenu (tāpat kā citur — grasis). Cilvēks, kurš neiedos nabagam divus liārus, — galējs skopulis.

52. Beržjē (Bergier; 1718—1790) — teologs, kas ienīda un apkaroja enciklopēdistus; 1771. gadā publicēja polemisku grāmatu, kurā dažādi nozākāts Nīderlandē ar miruša cilvēka vārdu izdotais Holbaha sacerējums «Dabas sistēma». Hercogiene de La Marka bija Paliso protežētāja.

53. Karaliskajā Operā, kas atradās Palērojalas ansamblī, bija 3000 skatītāju vietu. Ziemās trīs reizes nedēļā tās telpās notika balles, kas sākās pusnaktī, kad telpas pēc izrādes bija iztīrītas un izvēdinātas, un ilga līdz rīta gaismai. Tās tāpat kā operu izrādes, ja neskaita slēgtos sarīkojumus, bija pieejamas visiem, kuri varēja samaksāt diezgan prāvo ieejas maksu, kuriem otrā rītā nebija jāstrādā un kuru rīcībā bija sava vai īrēta kariete, jo pa Parīzes ielām nebija pieņemts staigāt balles tērpā un apavos. Tādēļ balles apmeklēšana vēl lielākā mērā kā operas apmeklēšana bija augsta sociālā situējuma pazīme. Parīzes augstākās sabiedrības balles notika arī Tilerī u. c. pilīs, bet galma balles — visbiežāk Versaļā.

54. Ekijs — tradicionāla sudraba monēta, parasti ovāla vai taisnstūra formā. Jaunajos laikos vārdu *ekijs* bieži lietoja arī tēlaini, lai apzīmētu bagātību vai devīgu samaksu (sk. arī 33. piezīmi).

55. Latīņu valodā «Ak, dārgais mēsls!» u. tml.

56. Samuels Bernārs — viens no sava laika bagātākajiem finansistiem.

57. Svinīgu bēru ceremonijās XVIII gs. Francijā dažreiz piedalījās bērnu koris, kuru komplektēja no bāreņu patversmju iemītniekiem, kurus par godu šādam pasākumam ietērpa zilās un sarkanās drānās.

58. Velns (Diable) — no svirām sastāvoša ierīce, ar kuru mucām uzbīdīja stīpas. Par Velnu saukti arī ļoti izturīgi rati, kas izmantoti baļķu un stikla izstrādājumu transportēšanai. Tas aprakstīts «Enciklopēdijas» 4. sējumā.

59. Lokatelli (Locatelli; 1693—1764) — slavens itāļu cilmes komponists un vijoļvirtuozs; lielāko daļu mūža nodzīvoja Nīderlandē; vijolnieki uzskata, ka viņa kompozīcijas grūti izpildāmas.

60. Apgarotais koncerts (Concert spirituel; Concerto sacro) — visizcilāko virtuozu uzstāšanās izmeklētas publikas priekšā, kas Parīzē Tilerī pilī vairāk vai mazāk regulāri notika kopš 1725. gada; «Apgarotā koncerta» formu izveidojis Lokatelli Amsterdamā.

61. Ferari un Čiabrans — ievērojami itāļu vijolnieki, kas 1751.—1758. gadā deva vieskoncertus Parīzē.

62. Alberti un Galupi — itāļu komponisti, kurus ļoti cienīja Didro. Viņam sevišķi patika Boloņas komponista Dominiko Alberti skaņdarbi klavesīnam, bet venēcietis Baltazars Galupi bija viens no Bufa operas veidotājiem.

63. Tritons jeb palielinātā kvarta ir trīs pilnu toņu intervāls mūzikā; palielinātā kvinta ir četru pilnu toņu intervāls. Līdz XVIII gs. mūzikas teorija nepieļāva šādus intervālus, jo tie rada disonansi. Dominantu ķēde ir savstarpēji pakārtotu disonējošu akordu virkne.

64. Enharmoniskās pasāžas kā terminu mūzikas teorijā ieviesa Ž. F. Ramo, un ne visi mūzikas darbinieki to atzina.

65. Te domāts Luksemburgas dārzs Parīzē, kas XVIII gs. bija iecienīta pastaigu vieta.

66. Nopūtu aleja ir viena no alejām Luksemburgas dārzā, kur mēdza tikties nabadzīgi mīlētāji. Turp, protams, devās labprātīgi.

67. Te ir runa par Mariju Andželiku Didro.

68. Didro sieva Nanete nebija baudījusi visai labu audzināšanu un rakstura ziņā bija diezgan skarba. Ir zināms, ka divas reizes viņas ķildās ar kaimiņienēm nācies iejaukties kvartāla policijai. Arī Ruso darbā «Grēksūdze» minēja Didro sievas ķildīgumu.

69. Vēsturiskais Ramo brāļadēls četrdesmit viena gada vecumā (1757) apprecēja divdesmit četrus gadus veco drēbnieka meitu Urzulu. Viņa nomira 1761. gadā.

70. Šajā atzinumā ir daudz patiesības. Tā laika sabiedrībā likumības un pat elementāra kārtīguma principi bija noslīdējuši tik zemu, ka augsti amatvīri un galminieki, savu apsvērumu vai kaprīžu vadīti, bieži vien pārkāpa likumus, bet neviens nesauca viņus pie atbildības. Tā, piemēram, dažus gadu desmitus pirms tēlotās situācijas augstmanis Rohans bija pavēlējis saviem sulaiņiem nopērt tolaik jau slaveno literātu Voltēru. Didro par savu literāro un zinātnisko darbību visu 1749. gada vasaru nosēdēja cietumā, bet pēc tam atradās policijas uzraudzībā. Līdzīgas represijas, vajāšanas un ierobežojumus pieredzēja daudzi raksturā krietni un taisnīgi kultūras darbinieki, kuri nesavtīgi pūlējās sabiedrības labā. Tajā pašā laikā ne mazums krāpnieku un avantūristu, kuri rūpējās tikai par sevi, pielāgojās valdošajām nejēdzībām un bezprincipiāli izdabāja ietekmīgu personu netikumiem, tika pie lielas mantas un varēja netraucēti baudīt dzīvi. Ramo brāļadēls, kā redzams, no šādas situācijas izdarījis secinājumu: ja jau pastāvošajā sabiedrībā neliešiem klājas labāk nekā krietniem un godīgiem cilvēkiem, tad ir saprātīgi ikvienam censties kļūt par nelieti, bet bērnus viņu laimes labā vajag audzināt par neliešiem.

71. Izcilais matemātiķis Dalambērs (Jean Le Rond d'Alembert; 1717—1783) atteicās rediģēt mācību grāmatu elementārajā matemātikā, toties «Enciklopēdijā», it īpaši pirmo septiņu sējumu iznākšanas laikā, darbojās ļoti ražīgi: sarakstīja «Enciklopēdijas» ievadvārdus un bija autors vai redaktors nozīmīgākajiem rakstiem par matemātiku.

72. Šāds strīds par zinātnes vērtību, balstoties tikai uz XVIII gs. zinātnes veikumiem, varēja būt pilnīgi likumīgs, jo tā laika zinātnes deva maz drošu atzinumu un nebija izstrādātas arī metodes, kā atsevišķos sasniegumus izkārtot sistēmā. Ramo brāļadēls, kā redzams, aizstāv viedokli, ka visi zinātnes sasniegumi ir nieks, ka tiem nav vērtības. Autors, būdams filozofs, kurš ar zinātnes atklājumiem cenšas pamatot savu materiālistisko un ateistisko pasaules uzskatu, nevar piekrist šādam uzskatam. Zinātnes izmantošanā praktisku uzdevumu

risināšanai XVIII gs. franču filozofi bija tālu atpalikuši no saviem angļu kolēģiem.

73. Lemjēra jaunkundze (Lemièrre; 1733—1786) — ievērojama operdziedātāja, izpildījusi vairāku Ramo operu galvenās lomas.

74. Arno jaunkundze (Arnold; 1740—1802) — ievērojama franču aktrise. 1761. gada oktobrī viņa bija pametusi savu mīļāko, vējgrābslīgo grāfu Loragē.

75. Bertēns (Bertin de Blagni) — finansists, karaļa speciālo fondu mantzinis; aplūkojamā periodā vairāk saistījies ar Hisu.

76. Didro draugs Didjē Fransuā Arklē de Montami — ievērojams ķīmiķis. Ilgstošu eksperimentu gaitā atradis jaunu paņēmienu, kā apgleznot porcelānu, bet grāfs Loragē, sniedzis zināmu materiālu atbalstu šo pētījumu veikšanai, minēto sasniegumu visur izbazūnēja kā savējo.

77. Previls, Franču komēdijas teātra aktieris, vienā Emīlija Burso (1638—1701) komēdijas «Merkura mīlas dēkas» (1638) izrādē XVIII gs. 60. gadu sākumā izpildīja piecas lomas.

78. Dumenila (Dumesnil; 1713—1802) — ievērojama aktrise, tēlojusi daudzas galvenās lomas Rasina, Voltēra, Didro un citu autoru lugās; 60. gadu sākumā viņas popularitāte mazinājās un viņa bija iemantojusi dzērājas reputāciju.

79. Baumas par Voltēra nāvi izplatījās vai tika speciāli izplatītas vairākkārt (it īpaši 1753., 1760., 1762. gadā).

80. Dogini — doga un dāņu pundursuņa krustojumi. XVIII gs. 60. gadu sākumā šādi attāli stāvošu suņu šķirņu hibrīdi nāca modē Parīzes augstāko amatpersonu un jaunbagātnieku aprindās.

81. Žavijē (Javillier) — Parīzes operas dejotājs un karaļa ģimenes locekļu deju skolotājs.

82. Sk. 33. un 54. piezīmi.

83. Barons Bags (Bagge) — mazliet ekscentrisks Parīzes bagātnieks, mūzikas cienītājs, pēc tautības holandietis; savā mājā organizēja lieliskus koncertus, uz kuriem ielūdza izmeklētu sabiedrību.

84. Te acīmredzot apzināta kļūdīšanās. *Idiotismu* lietošana *idiomātismu* vietā padara iespējamu tālāko šarmanto tekstu.

85. Tekstā «katrai kārtai» (chaque état), taču kontekstā šis apzīmējums konkretizējas profesijas nozīmē.

86. Fontenells (de Fontenelle; 1657—1757) — franču rakstnieks un zinātnes popularizators, Zinātņu Akadēmijas sekretārs: garajā mūžā iemantoja lielu popularitāti savu daudzo, viegli saprotamo, kaut arī teorētiskajā ziņā ne visai dziļo rakstu dēļ.

87. Pamatbass — reāls vai iedomāts bass, kas norāda uz akorda izcelšanos un vietu tonalitātē; viens no komponista Ramo atklājumiem.

88. Dešāna (La Dechamps; 1730—1775) — talantīga un slavena dejotāja Parīzes operā, taču vēl lielāku popularitāti iemantoja ar savu personisko dzīvi. Dažādos jaunības periodos atradās Orleānas hercoga, Galvenā nodokļu atpircēja un vēl daudzu citu ietekmīgu un bagātu valstsvīru apgādībā. Saviem mīļākajiem Dešāna izmaksāja ļoti dārgi, taču bagāta nekļuva. Didro kādā vēstulē raksta, ka Dešāna pati lielījusies — sava mūža pirmajos 30 gados izšķiedusi apmēram 2 miljonus franku. Mirusi nabadzībā.

89. Gimāra — izcilās balerīnas Morelas (1743—1816) skatuves vārds. Viņa bija primabalerīna Franču komēdijas teātrī, vēlāk operā. Spožus panākumus mākslā savienoja ar vēl žilbinošāku personisko dzīvi, kurā maz atšķīrās no Dešānas.

90. *Sous la denomination de tours du baton* — idiomatisks teiciens, kas burtiski tulkojams kā «ienākumi ar burvju nūjiņas palīdzību».

91. Vilmorieši — nodokļu atpircēja Vilmora piedzīvotāji un dzīru biedri.

92. Bifons (de Buffon; 1707—1788) — izcils franču dabaszinātnieks un rakstnieks; kopā ar dažiem līdzstrādniekiem sarakstīja fundamentālo «Dabas vēsturi» (36 sējumi; 1749—1789); balstīdamies uz sava laika ģeoloģijas sasniegumiem, kā viens no pirmajiem izteica domu, ka zemeslode ir daudz vecāka, nekā to atzīst kristietības un jūdaisma Svētie raksti. Atsevišķi viņa laikabiedri izteikuši kritiskas piezīmes gan par to, ka Bifona darbiem esot pārāk krāšņs stils, kas neiederoties dabaszinātnēs, gan arī par to, ka Bifons veicis pētījumus tikai parādes tērpā.

93. Monteskjē (de Montesquieu; 1689—1755) — izcils franču apgaismotājs, rakstnieks, jurists un vēsturnieks; valsts tiesību teorijā pirmais izvirzīja varas dalīšanas principu; viņa darbībai bija milzīga ietekme uz likumdošanu visā turpmākajā vēstures gaitā.

94. Te acīmredzot domāti Senās Romas valsts darbinieku Katonu uzskatu piekritēji, kuru vidū tiek minēts arī Didro. Tiklab Katons Vecākais (237—142), kā arī Katons Jaunākais (95—46), būdami dažādos augstos valsts amatos, enerģiski cīnījās pret greznību un par tikumu stingrību.

95. Te minētā Zālamana gudrība visticamāk aizgūta no Ekleziasta (Zālamana mācītāja) 9. nodaļas 7.—9. panta, kā arī no 10. nodaļas 19. panta, taču Ramo brāļadēls šiem tekstiem dod diezgan savdabīgu interpretāciju.

96. Arī šī doma acīmredzot smelta no Ekleziasta 1. nodaļas 2. panta, ko var tulkot kā «tukšību tukšība, viss ir tukšība» vai «nīcību nīcība, viss ir nīcība».

97. Didro dzīve un it īpaši darbs pie «Enciklopēdijas» sagatavošanas skaidri parāda, ka tā laika sabiedrībā šāda rakstura apgalvojumos bija daudz patiesības.

98. Sabiedrībā Didro bija gardēža reputācija.

99. *Kalasa piemiņas atjaunotājs bija Voltērs.* Kalass (Calas; 1698—1762) — Tulūzas tirgotājs, kalvinists, ko katoļu fanātiķi melīgi apsūdzēja slepkavībā un panāca viņa notiesāšanu uz nāvi. Kad Voltērs uzzināja par šo prāvu un tās rezultātu, viņš sacerēja rakstu «Par toleranci sakarā ar Žana Kalasa nāvi», sūtīja vēstules ietekmīgām personām, lai pievērstu šim atgadījumam visas Eiropas sabiedriskās domas uzmanību. Viņš uz sava rēķina algoja juristus, kuri pārbaudīja prāvas materiālus un pierādīja tiesību normu pārkāpumus. Rezultātā lietu 1765. gadā izskatīja vēlreiz. Tad tika pierādīta Kalasa nevainība; viņu pēc nāves reabilitēja un viņa ģimenei izmaksāja kompensāciju. No Apgaismības kustības aspekta šās atkārtotās prāvas galvenais rezultāts bija tāds, ka reliģijas fanātiķi, kā arī daudzi policijas un tiesu iestāžu darbinieki tika publiski atmaskoti kā ļaunprātīgi apmelotāji, nepatiesu liecību devēji un uzklausītāji, kā netaisni, ļaunprātīgi un cietsirdīgi ļaudis. Tāpēc šīs aprindas bija spiestas kļūt piesardzīgākas, vairāk rēķināties ar pastāvošo likumdošanu un ierobežot savu patvaļu. Līdz ar to palielinājās rīcības iespējas progresīvu ideju paudējiem.

100. Šis stāsts ir reāls. Runa ir par Didro paziņu, skotu cilmes ķirurgu Hūpu (Hoop), kurš bija Holbaha draugs. G. V. F. Hēgelis «Gara fenomenoloģijā», atsaukdamies uz šo piemēru, gan piebilst, ka parādīt tikumu kā

kaut ko ārkārtīgi reti sastopamu ir pats sliktākais, ko par to var teikt.

101. Te pausta viena no svarīgākajām šā darba idejām, proti, ka literāts, mākslinieks un radošs cilvēks vispār nedrīkst pieļaut, lai izveidojas tāda situācija, kurā viņa labklājība un varbūt pat eksistence ir atkarīga no kāda atsevišķa cilvēka vai nelielas ļaužu grupiņas labvēlības un gaumes. Plašākā nozīmē te izteikta prasība atbrīvot kultūras dzīvi no augstu situētu feodālās valsts varasvīru aizbildniecības.

102. XVIII gs. tādam demagogam, kāds bija Ramo brāļadēls, varēja šķist ļoti ērti vainu par savu netikumību uzvelt citiem, proti, akcentēt faktu, ka viņa laikabiedri nav viņu pietiekami labi ietekmējuši, nav rādījuši labu paraugu utt. Tāda nostādne teorētiski iespējama, tendenciozi interpretējot Loka atzinumu, ka cilvēks piedzimst kā balta lapa un tikai audzināšana un apkārtnes iespaidi veido viņu kā personību. Šāds deformēts viedoklis neparedz cilvēka paša atbildību par savu rīcību un savu dzīvi kopumā.

103. Kavalieris Lamorljers (La Morliere; 1719—1785) — reāla persona: jaunībā bija musketieris, vēlāk bez panākumiem nodarbojās ar rakstniecību, pelnīja iztiku galvenokārt tā, ka vadīja aplaudētāju un izsvilpēju bandas teātros, nodarbojās arī ar citāda veida izspiešanu un šantāžu.

104. «Klostera vārtsargs» — erotisks, pat pornogrāfisks romāns, kas anonīmi iznāca 1744. gadā; par tā autoru uzskatīja abatu Latušu.

105. Pjetro Aretino (Pjetro Bači; 1492—1556) sacerēja sonetus, kas it kā paskaidro un komentē Džulio Romano erotiskos zīmējumus; izdevums iznāca 1525. gadā, bet pēc tam vēl daudzas reizes daudzās zemēs un daudzās valodās.

106. Te ir vārdu spēle. Tekstu «ce père Noël, ce villain benedictin» var tulkot arī kā «šis Noela tēvs, šis pretīgais benediktietis». Runa ir par reālu cilvēku, Reimsā dzimušu benediktiešu mūku, pēc profesijas optiķi. Viņš bija uzaicināts un paturēts karaļa galmā, lai demonstrētu darbībā dažādus optiskos instrumentus, it īpaši mikroskopus. Reakcionāru uzskatu cilvēks; kategoriski atteicās gatavot rakstus par optiku «Enciklopēdijai».

107. Tagad runa ir nevis par vaibstīgo optiķi Noela tēvu, kurš gūst panākumus galmā ar savām ākstībām,

bet gan par finansistu Bertēnu, ko Ramo brāļadēls nesekmīgi cenšas uzjautrināt. *Pagoda* te nav Austrumu templis, bet gan cilvēka, sākotnēji dieva, porcelāna figūriņa. Tās galva izveidota atsevišķi un izlīdzsvarota tik nestabili, ka pat no neliela satricinājuma ilgstoši klanās uz visām pusēm.

108. Buvijona kundze — franču rakstnieka Skarrona (1610—1660) groteskā sacerējuma «Komiskais romāns» varone, kurai bijis «trīsdesmit kvintālu miesas».

108[a]. Turklāt.

109. Daļējs skaidrojums jau 42. piezīmē. Bakulārs (Baculard d'Arnaud; 1718—1805) — ne visai apdāvināts franču rakstnieks, kurš risināja lielākoties drūmas, drausmīgas un sentimentāli asarainas tēmas. Viņa darbiem bija gluži labi panākumi mazāk kulturālās lasītāju aprindās, taču ar rakstniecību vien viņš nespēja nodrošināt komfortablu dzīvi, tādēļ centās pielišķēties bagātniekiem un citiem ietekmīgiem cilvēkiem un dzīvot uz to rēķina. Pret Apgaismību viņš tieši nevērsās un zināmu laiku pat prata pielīst Voltēram, taču biežāk draudzējās ar Apgaismības ienaidniekiem, jo tie bija bagātāki.

110. Stentors — leģendārs Trojas kara dalībnieks; minēts «Iliādā»; balss bijusi tik skaļa kā 50 vīriem.

111. Nodokļu atpircējs Burē (Bouret; 1710—1777) — ļoti bagāts Parīzes finansists, arī viens no karaļa mantziņiem; galminieku vidū izcēlās ar sevišķi sulainisku iztapību karalim un augstākajām amatpersonām; sniedza materiālu atbalstu reakcionāriem literātiem un žurnālistiem, Apgaismības ienaidniekiem.

112. Runa ir par Burē labvēli, finansu ģenerālkontrolieri Darnovilu (d'Arnovile; 1701—1794); kopš 1750. gada viņš bija arī valsts zīmogglabātājs.

113. «Adressez—vous aux pavés qui vous diront ces choses la» — «vaicājiet bruģa akmeņiem, tie jums to pastāstīs». Te ironiskā nozīmē ir it kā atsauce uz Lūkasa evaņģēlija XIX nodaļas 40. pantu: «..Es jums saku, ja šie cietīs klusu, tad akmeņi brēks.»

«Laimes grāmata» bija grezni iesiets sējums ar virsrakstu «Īsta laime», kura 50 lappusēs Burē pašrocīgi neskaitāmas reizes bija rakstījis: «Karalis ir apmeklējis Burē.» So grāmatu Burē pasniedza Luijam XV tad, kad tas viņu apmeklēja Burē ārpilsētas rezidencē. Kādu citu reizi, kad karalis brauca pie viņa viesos, Burē katrā ceļa

pusē ik pa 20 soļiem bija nostādījis lāpu nesējus ar aizdegtām lāpām.

114. Runa ir par veciem virsniekiem. kuri par ilgu dienestu un varonību bija izpelnījušies augstus apbalvojumus, taču saņēma niecīgas vecuma pensijas.

115. Tirenns (Turenne; 1611—1675) — izcils franču karavadonis, kas uzvarēja daudzās kaujās; guva ievērību gan ar savu drosmi, gan arī ar rūpīgi veiktajiem aprēķiniem un sagatavošanās darbiem pirms katras kaujas; atstājis memuārus.

Vobāns (de Vauban; 1633—1707) — ievērojams franču kara inženieris un karavadonis; dzimis nabadzībā, izvirzījies tikai savu spēju, centības un izveicības dēļ; īpaši slavens ar prasmi uzcelt un nosargāt vai ieņemt un sagraut cietokšņus. Viņam ir daudz nopelnu Francijas militārās varenības izveidošanā XVIII gs. otrajā pusē. Mūža beigās aicināja Francijā veikt ekonomiskos pārkārtojumus un uzlikt nodokļus arī privileģētajām kārtām. Tādēļ Luijs XIV viņu atcēla no visiem amatiem un izraidīja no galma.

Marķīze Tensēna (de Tencin; 1682—1749) — franču rakstniece un sabiedrības dāma; sarakstījusi vairākus romānus ar paliekošu literāru vērtību. Viņas salonā pulcējās ievērojami zinātnieki un literāti (to skaitā Fontenells, Marivo, Monteskjē, Lamots, Diklo, Marmontels, Helvēcijs), kā arī daudzi citi ietekmīgi Francijas valsts un kultūras darbinieki vai ārzemnieki. Matemātiķa Dalambēra māte.

Kardināls Tensēns (Tencin; 1685—1749) ir bijis vairākos nozīmīgos valsts amatos. Kopš 1740. gada Lionas bīskaps.

Par abatu Triblē, kas kādu laiku bija Tensēna sekretārs, sk. 34. piezīmi.

116. Danževila (Dangeville; 1714—1796) — īstajā vārdā Anna Marija Boto; talantīga aktrise Franču komēdijas teātrī.

117. Par Kleroni sk. 17. piezīmi. 1762. gadā kādā izrādē publika izsvilpa Hisu, kura tēloja galveno lomu, un sarīkoja ovācijas Kleronei, kura tēloja nelielu lomu. Teksta turpmākās rindas sniedz priekšstatu par mierinājuma vārdiem, ko Ramo brāļadēls varētu būt teicis Hisai pēc šī pārdzīvojuma.

118. Te ir ironiska, mazliet divdomīga vārdu spēle. Hisas mīļākā Bertēna pārziņā atradās karaļa īpašie

ienākumi jeb «ienākumu sevišķās daļas» (les Parties Casuelles) — īpašs nodoklis karaļa labā, ko atvilka no dažiem ienākumu veidiem tad, kad mainījās to saņēmējs. Tie neatradās finansu ministrijas pārziņā.

Taču jāpatur prātā, ka Hisa, tāpat kā citas aktrises, ar tādu algu, kāda tolaik bija teātrī, nevarētu sev nodrošināt pienācīgu komfortu. Tādēļ daudzas XVIII gs. aktrises pieņēma bagātu tirgotāju, finansistu vai ietekmīgu varasvīru nebūt ne nesavtīgu palīdzību, kas šādā kārtā kļuva par viņu «īpašajiem ienākumiem».

119. Izteiciens *«ingenii largitor venter»* («vēders dāvā izgudrotāja spējas») pēc idejas sastopams jau antīkajā pasaulē. Jaunajos laikos to minējis Rablē «Gargantijā un Pantagrielā».

120. «Toute la société» pēc nozīmes vajadzētu tulkot kā «visa mūsu kompānija».

121. Paliso pirmā traģēdija (1751); pieredzēja trīs izrādes.

122. Brets (1717—1792) — mazapdāvināts, neveiksmīgs franču dramaturgs, enciklopēdistu ienaidnieks; viņa komēdija «Bārenis jeb šķietamais labdaris» (1758) pieredzēja tikai piecas izrādes.

123. Monsožs — bagāts finansists; tāpat kā Vilmorjens bija Burē znots.

124. Viena no reizēm, kad vairāku finansistu piedzīvotāju bandas apvienojās, bija tad, kad 1760. gadā Franču komēdijas teātris sāka rādīt Paliso komēdiju «Filozofi». Visi šie salašņas teātra vestibilā sarīkojuši autoram ovācijas un salīdzinājuši viņu ar Moljēru.

125. Bābiskā teoloģija — luga «Sieviete-doktore jeb jansenistu teoloģija, kas nonākusi zem tupeles»; paskvila, kuru kāds jezuīts 1731. gadā vērsis pret jansenistiem; nekad nav uzvesta. Viens no tās varoņiem ir grāmatu kolportieris, kurš, cenzdamies reklamēt savu preci, dod savām grāmatām cildinošus, taču autoru nodomam neatbilstošus rakturojumus. Līdzīgs paņēmiens lietots arī Paliso lugā «Filozofi», iztirzājot apgaismotāju, it īpaši Didro grāmatas. Tādēļ Didro te zemtekstā apsūdz savu idejisko pretinieku plaģiātismā.

126. Abats Olivē minēts jau 34. piezīmē. Abats Leblans (Le Blanc; 1707—1781) — viduvējs literāts, ļoti aktīvs Apgaismības ienaidnieks; ar Pompadūras atbalstu centās iekļūt Franču Akadēmijā, taču ikreiz tika izbalsots. Batē (Batteaux; 1713—1780) — estētiķis; aicināja

sekot dabiskumam, taču ievērot rokoko stila nosacītību. Tāpēc Didro uzskatīja, ka Batē uzskatos trūkst konsekvences. Turklāt viņš draudzējās ar Olivē un dažādi uzbruka Voltēram, tādēļ Didro viņam nesimpatizēja.

127. Pirons (Piron; 1689—1773) — talantīgs un asprātīgs, taču diezgan virspusējs un bezrūpīgs franču dzejnieks; nav pieslējies nevienam virzienam Francijas politiskajā un kultūras dzīvē; sarakstījis vairākas jautras komēdijas, kā arī daudzas epigrammas.

128. Te var būt atgādinājums par Pirona drastisko jaunības dienu dzejoli «Ode à Priape», kas ļoti nepatika svētuļiem. Pat vairāk nekā 30 gadus pēc šā dzejoļa sacerēšanas Luijs XV saskaņā ar baznīcas aprindu vēlēšanos aizliedza Pironu ievēlēt Franču Akadēmijā, minot kā ieganstu šā dzejoļa sacerēšanu.

129. Pjērs Onorē de Bovēze (1714—1792) — ražīgs, taču diezgan viduvējs XVIII gs. franču dzejnieks; nozīmīgākais sacerējums ir poēma «La Verole» («Sifiliss»). Pirons kādreiz izteicies, ka nekad neesot redzējis vēl kādu citu dzejnieku, kuru būtu tiktāl pārņēmis paša sižets.

130. Te ir runa par mistiski noskaņotajiem jansenistiem, kurus pārņēma konvulsijas, kad viņi tuvojās jansenistu diakra Parida kapam Sentmedāras kapsētā. Šo psihozi minējis arī Hjūms «Pētījuma par cilvēka sapratni» 10. nodaļā (*Hjūms D.* Pētījums par cilvēka sapratni. — R., 1987; sēr. «Avots»).

Jansenisms bija novirziens katolicismā. Tā visaktīvākie piekritēji rodami dažu senu aristokrātu dzimtu, augstākās ierēdniecības (sevišķi juristu), kā arī inteliģences aprindās. Jansenisti nosodīja galma dzīves greznību un izlaidību, sludināja askētismu un aicināja atturēties no aktīvas līdzdalības sabiedrības dzīvē, naidīgi izturējās pret Apgaismību un citiem XVIII gs. progresīviem sabiedriskiem strāvojumiem. Tā kā jansenisti kritizēja arī galma dzīvi un ortodoksālo katolicismu, Francijas valsts iestādes viņus dažādi vajāja. Šī vajāšana sevišķi plaši izvērsās Luija XIV valdīšanas beigu posmā un pavaldonības periodā XVIII gs. 20. un 30. gados.

1727. gadā nomira viens no jansenistu vadītājiem — Parids, izglītots teologs un stingrs askēts. Jansenisti viņu izsludināja par svēto. Drīz izplatījās ziņa, ka Sentmedāras kapsētā notiek brīnumi. Cilvēkus, kas bija noslīguši zemē pie diakra kapa, pārņēma tādi nervu satricinājumi, kas dažiem krasi pasliktināja veselību, toties citus

dziedināja no hroniskām kaitēm. Šādas konvulsijas vienlaikus pārņēma vairākus desmitus cilvēku.

Valdība piecus gadus nejaucās šajos notikumos, cerot, ka jansenistiem apniks brīnumu spēle. Taču izrādījās, ka šie brīnumi un nostāsti par tiem iemanto samērā plašu sabiedrības aprindu uzmanību un pievērš jansenismam jaunus piekritējus. Tādēļ 1732. gadā ar karaļa rīkojumu Sentmedāras kapsēta apmeklētājiem tika slēgta; tur nolika sargus, lai nepieļautu jansenistu pulcēšanos. Līdz ar to lielākie brīnumi izbeidzās.

Drīz pēc kapsētas slēgšanas tās tuvumā parādījās uzraksts:

Šai vietā dievam karalis
Veikt brīnumdarbus aizliedzis!

131. Vairums komentatoru uzskata, ka tas var būt Puensinē, kurš jau minēts mūsu izdevuma 42. piezīmē. Taču citi te saskatījuši arī abatu Vuazenonu un vēl dažus citus reakcionārus literātus.

132. Teofrasts — sengrieķu filozofs un zinātnieks (ap 370 — starp 288 un 285). Mācījās pie Aristoteļa, bet pēc sava skolotāja nāves vadīja viņa nodibināto skolu Likeju. Teofrastu uzskata par botānikas un filozofijas vēstures zinātņu izveidotāju. No viņa lielā zinātniskā mantojuma saglabājusies tikai neliela daļa.

Labrijērs (de La Bruyère; 1645—1696) — franču morālists, lielu daļu mūža mājskolotājs un audzinātājs prinča Kondē ģimenē. 1688. gadā publicēja Teofrasta apcerējumu par raksturiem, ko bija pārtulkojis no sengrieķu valodas, un tulkojumam pievienoja 420 savas piezīmes. Apcerējumam un anonīmi izdotajām piezīmēm bija lieli panākumi, tādēļ tās izdeva atkal un atkal, ikreiz papildinot piezīmes, un rezultātā tās sniedz daudz ziņu par dažādu Francijas sabiedrības aprindu dzīvi un uzskatiem XVII gs. otrajā pusē.

Moljērs (Jean-Baptiste Poquelin, dit Molière; 1622—1673) — izcils franču dramaturgs, kurš savās komēdijās lieliski atspoguļojis tā laika sabiedrības raksturīgakās un spilgtākās iezīmes. «Skopulis» un «Tartifs» ir Moljēra komēdijas.

133. Domu, ka amorālam cilvēkam kultūra, arī daiļliteratūra, nevis palīdz kļūt labākam, bet gan dod iespēju labāk izkopt savus netikumus, vairākkārt izteicis arī

Ruso. Šāda doma disonē ar Apgaismības pamatideju, proti, ka izglītības un kultūras izplatīšanas ceļā cilvēkus var padarīt labākus un laimīgākus.

134. Te autors ironizē. Abi minētie Komiskās operas antreprenieri bija iedomīgi un nemākulīgi ļautiņi, kuru vadībā tā nonāca līdz bankrotam.

135. Visi minētie izdevumi pauda reakcionāras idejas un aizstāvēja savu laiku pārdzīvojušus principus mākslā un literatūrā, taču nevienādā mērā.

To vidū nozīmīgākais izdevums bija «Literatūras Gadagrāmata» (Année Litteraire), kas rakstu krājumu formā iznāca regulāri no 1754. gada līdz 1790. gadam. Tajā bija arī nopietni, profesionālā ziņā augsta līmeņa raksti, taču vispārējā ievirze šim izdevumam, ko laikā no 1754. gada līdz 1776. gadam vadīja Eli Frerons, bija ļoti tendencioza un reakcionāra. Tādēļ Voltērs tam bija piešķīris mazliet izmainītu nosaukumu «Āne Littéraire» (Literārs ēzelis).

136. Te runa ir par 42. piezīmē jau minēto Laportu, kas bija «Literatūras apskata» redaktors.

137. Dorā (Dorat; 1734—1780) — apdāvināts un ražīgs dzejnieks, taču savu talantu lielā mērā izniekoja: sacerēja daudz frivolas erotiskas dzejas, kas sagādāja lielu peļņu tās izdevējiem un ilustratoriem, taču pats neprata gūt no tās daudzmaz nozīmīgu labumu. Tādēļ bieži mitinājās kā piedzīvotājs dažādās bagātās mājās aptuveni tāpat kā Ramo brāļadēls. Savu barotāju un aizgādņu ietekmēts, Dorā sacerēja arī tādus dzejoļus, kuros noķengāja Apgaismības filozofus. Miris nabadzībā.

137[a]. Kurš sēž kā liels avantūrists starp diviem blēžiem — *it.*

138. Mesers Gasters — vēders.

139. Tas minēts Iliādas 1. dziedājumā.

140. Te Ramo brāļadēls kļūdījies. Luijs XIV, kā liecina laikabiedri, dažkārt gan paklanījies tam krēslam, kurā nēsāta madama Metenona, taču ne jau sēdeklim viņas tualetē.

141. Teiktais visticamāk attiecas uz franču dzejnieku Lebrēnu Pendaru, kurš sacerējis vairāk kā 600 epigrammu, vai uz viņa brāli žurnālistu Lebrēnu de Granviju, kurš arī rakstīja dzejas. Abi brāļi bija nikni Apgaismības ienaidnieki, taču ķengājās arī par Apgaismības ienaidniekiem (it īpaši par Freronu).

142. Par Puensinē sk. 42. piezīmi.

143. Par mazo abatu Reiju daži komentatori uzskata teologu Reiju (Rey), kurš 1785. gadā izdeva grāmatu «Filozofiskas pārdomas par kristietību».

144. Par grāmattirgotāju Dāvidu jau minēts 44. piezīmē.

145. Helvēcijs (Helvetius; 1715—1771) — ievērojams filozofs-materiālists. Tā kā viņa tēvs bija Francijas karalienes ārsts, Helvēcijs materiālā ziņā bija labi nodrošināts. Viņš sniedza materiālu atbalstu vairākiem jauniem literātiem, to skaitā Paliso, kurš vēlāk savā lugā «Filozofi» par Helvēciju ņirgājās tāpat kā par Didro, turklāt noliedza, ka būtu viņam ko parādā, jo Helvēcijs nemēdza prasīt parādzīmes.

146. Paliso bija iestāstījis savam draugam Puensinē, ka viens no Vācijas firstiem aicinātu Puensinē par sava dēla audzinātāju, ja vien tas pārietu luterticībā. Puensinē ticību pārmainīja, taču nekādus aicinājumus no Vācijas nesaņēma. Tajā pašā laikā katoļu baznīcas iestādes, kam Francijā bija liela ietekme, viņu dažādi vajāja kā renegātu.

147. Runa ir par lugu «Bīstamais cilvēks» (1770), kurā Paliso attēloja pats sevi. Gribēdams piesaistīt šai lugai un savai personai sabiedrības uzmanību, viņš pats par to rakstīja anonīmas denunciācijas varas iestādēm un panāca tās aizliegšanu. Pēc tam viņš šo lugu izdeva ārzemēs. Taču šie pasākumi viņa popularitāti nav palielinājuši.

148. Ļesnā grāfiene — de La Marka jau minēta 52. piezīmē.

149. Te Ramo brāļadēls pauž fatālismu un iepriekšnolemtību, pret ko tolaiku zinātne nespēja izvirzīt pārliecinošus argumentus, jo dažos aspektos šis viedoklis sasaucās ar XVIII gs. mehānistiskā materiālisma konsekvencēm. Šāds atzinums var būt ērts amorālam cilvēkam, jo it kā atbrīvo viņu no atbildības par paša rīcību. Sabiedrībai kopumā tas nav bīstams, jo katram, kurš aizbildinās, ka Providence viņam lēmusi kļūt par zagli, var atbildēt, ka Providence acīmredzot paredzējusi arī to, ka viņš tiks pakārts, jo bez tās ziņas taču nekas nenotiks. Toties morālā aspektā šāda nostāja ir ļoti neērta. Didro šo problēmu sīkāk iztirzājis «Žakā Fatālistā un viņa saimniekā», bet arī tajā nav nonācis pie konsekventa, pietiekami argumentēta risinājuma. Soli uz priekšu šīs problēmas risināšanā XVIII gs. 80. gados spēra Kants,

pamatojot izvēles brīvību kā tikumiskas vai netikumiskas rīcības priekšnosacījumu.

150. «..De secouer ses oreilles, et de s'amender» tēlaini tulkojams «un just dziļu nožēlu».

151. Ne jau visos savos sacerējumos Didro bijis tik kautrīgs: romānā «Nekautrīgie dārgumi» (1748) viņš drosmīgi risinājis visai delikātas tēmas. Taču šajā dialogā viņš izvēlējies krietnā, godīgā un tikumīgā varoņa lomu pretstatā Ramo brāļadēla amorālajam cinismam.

152. Par renegātiem sauca cilvēkus, kuri pārgājuši citā ticībā, noliegdami savu agrāko pārliecību un nododami savus agrākos ideālus. Aviņona ir pilsēta Francijas dienviddaļā. Te 1309.—1377. gadā bija pāvestu rezidence. 1348. gadā pilsēta nonāca katoļu baznīcas īpašumā. Francijai to atkal pievienoja tikai 1791. gadā. Inkvizīcija Aviņonā darbojās līdz 1789. gadam. Ebreji šajā pilsētā drīkstēja dzīvot vienīgi tad, ja viņi kļuva par renegātiem, proti, pārgāja katolicismā. Turklāt, ja viņi turpināja ievērot kādus jūdaisma priekšrakstus, viņus varēja tiesāt un sadedzināt tāpat kā Spānijā un Portugālē. Tomēr XVIII gs. vidū un otrajā pusē Aviņonas inkvizīcija nav darbojusies visai aktīvi, tādēļ franču vēsturnieki apšauba stāstītā notikuma autentiskumu, kaut arī atzīst, ka juridiski šāds atgadījums varēja būt pilnīgi iespējams.

Daži komentatori pievērš uzmanību apstāklim, ka Aviņonā ilgstoši uzturējies Paliso, kurš no turienes aizbēdzis, līdzi paņemot savu klientu naudu.

153. Izsauciens vulgarizētā latīņu valodas mistrojumā ar franču valodu nozīmē: «Lai dzīvo Maskarilluss, blēžu pavēlnieks!» Frāze ņemta no Moljēra komēdijas «Apreibušais», kas sarakstīta 1653. vai 1655. gadā.

154. Dinī (1709—1775) — itāļu komponists; dzimis Neapolē; kopš 1756. gada dzīvoja Parīzē; komponēja lielākoties komiskas operas; Didro paziņa.

155. Te visumā pausti Didro uzskati par mākslu, tādēļ *Es* (filozofs) neiebilst. Vārda «melodija» [le chant] vietā te varētu lietot arī «dziesma» vai «dziedājums». Melodijas izcelšana mūzikā, salīdzinot to ar harmoniju, ir netieša polemika ar Ž. F. Ramo mūzikas teoriju, kuras centrā bija mācība par harmoniju.

156. Šī un iepriekšējā frāze no Dinī operas «Ākstu sala» (1760) ārijām, ko dzied skopulis Sordids. Šās operas nosaukumu var tulkot arī kā «Trako sala» vai «Neprātīgo sala».

157. Te domāta situācija Filidora operā «Dārznieks un viņa kungs» (1761).

158. Šī frāze ir no Filidora operas «Kalējs» (1761).

159. Par Lulli sk. 12. piezīmi. Andrē Kampra (Campra; 1660—1744), Andrē Detušs (Destouches; 1669—1749), Žans Žozefs Murē (Mouret; 1682—1738) — franču klasicisma virziena komponisti. Viņi visi bija guvuši lielus panākumus. Tiesa, sākot ar XVIII gs. 30. gadiem, operu komponistu pirmajās rindās bija izvirzījies Ž. F. Ramo. Didro attieksme pret visu šo virzienu mūzikā jau raksturota 13. piezīmē.

160. Džovanni Batista Pergolēze — izcili apdāvināts itāļu komponists; dzimis 1710. gadā, miris 26 gadu vecumā. Viņu uzskata par vienu no itāļu Bufa operas virziena mūzikas principu izstrādātājiem. Pergolēzes meistardarbs ir kantātu oratorijas žanra kompozīcija «Stabat Mater» (Sērojošā Dievmāte). Te Ramo brāļadēls ironiski uzņēmies rūpes par franču klasicisma mūzikas nākotni.

161. Te minētas divas Pergolēzes operas — intermēdijas, kas izraisīja lielu ievērību, kad itāļu operas trupa savu viesizrāžu laikā (1752—1754) tās uzveda Parīzē. Visa mūzikas cienītāju sabiedrība tad sašķēlās franču un itāļu mūzikas cienītājos. Karalis, amata disciplīnas spiests, priekšroku deva franču operai, turpretī karaliene neslēpa savas simpātijas itāļu trupai. Didro šajā jautājumā nesvārstīgi bija karalienes pusē. Taču, kā šeit redzams, viņš spējis saskatīt, ka izmaiņām gaumē ir gan psiholoģiska, gan arī sabiedriska rakstura cēloņi.

162. «Tankrēda» (1702) un «Galantā Eiropa» (1697) ir Kampras opera un balets, «Issē» (1697) ir Detuša opera un heroiska pastorāle. «Galantā Indija» (1735), «Kastors un Polluks» (1737), kā arī «Liriskie talanti» (1739) ir Ž. F. Ramo operas. «Armida un Reno» ir Lulli opera (1686). Tā panākumus guva visā XVIII gs. gaitā.

163. Kāršu kapucieši — bērnu rotaļlieta XVIII gadsimtā. Uz cieta kartona tika iespiesti krāsaini kapuciešu vai citu ordeņu mūku attēli, bet šīs kārtis, saliecot tās noteiktā leņķī, varēja nostādīt stāvus. Šādā kārtā bērni rotaļādamies varēja veidot visādas reliģiskas procesijas un vienlaikus iegaumēt dažādu ordeņu mūku un atšķirīgu rangu garīdznieku ārējās pazīmes. Tiesa, šādas kārtis neturējās visai stabili.

164. Fransuā Rebels (1701—1775) un Fransuā Frankors (1698—1787) — komponisti un diriģenti; laikā no

1757. gada līdz 1767. gadam viņi bija Parīzes Karaliskās operas direktori.

165. Tolaik Senlorāna tirgus tuvumā bija sācis darboties jauns teātris, kurā uzveda vodeviļas un komiskās operas. Tas kaut kādā mērā konkurēja ar Karalisko operu, jo atvilka daļu skatītāju. Te kopš 1752. gada visbiežāk uzstājās itāļu trupas.

166. Parīzes opera jeb, kā to tolaik sauca, «Karaliskā Akadēmija», tiešām bija izvietota Palērojalā strupceļa galā, ko sauca operas vārdā. 1763. gadā tur notika ugunsgrēks un opera pārgāja uz citām telpām.

167. «Gleznotājs, kurš iemīlējies savā modelī» — Dinī komiskā opera (1758).

168. Par Lokatelli sk. 59. piezīmi.

169. «A d'autres, à d'autres» tēlaini nozīmē «meklējiet muļķus citur».

170. Burtiski: «Ej, Jāni, paskaties, vai viņi nāk!» Tas ir piedziedājums senai dziesmai, kas nozīmē: «Tu vienmēr vari pagaidīt!» Teiciena jēga ir tā pati, kas minēta 160. piezīmē, proti, guvuši iespēju dabai un cilvēku pārdzīvojumiem tuvos itāļu komponistu darbu uzvedumus salīdzināt ar svinīgi samāksloto franču klasicisma mūziku, klausītāji vairs negūs baudījumu no tradicionālās mākslas.

171. «Ragondas mīla» — opera, ko 1742. gadā komponēja Detušs uz Murē (Mouret) liriskas komēdijas teksta pamata. Atkārtoti uzvesta 1773. gadā, tā neguva piekrišanu. «Plateja jeb greizsirdīgā Junona» — Ramo bufa balets (1749).

172. *Prosodija* ir kopīgs apzīmējums tādiem runas aspektiem kā skaņas garums, skaļums, toņa augstums un intonācija. *Ellipses* ir atsevišķu vārdu izlaidumi teksta blīvēšanas rezultātā. *Inversijas* — izmaiņas vārdu secībā, ko veic tādēļ, lai niansētu izteiksmi, padarītu nozīmīgāku pārcelto vārdu.

173. XVIII gs. pastāvēja uzskats, ka ar komponētu mūziku īsti labi var saskaņot vienīgi itāļu valodu. Šāds aizspriedums varēja rasties tādēļ, ka itāļu valodu šādam nolūkam sāka izkopt vairākus gadsimtus pirms pārējām Eiropas valodām. Uzskatu, ka franču dzeja lāga neder par tekstu dziesmu vai āriju komponēšanai, izteicis jau Ruso «Vēstulē par franču mūziku», ko publicēja 1753. gadā.

Mūsdienās vairs nav šaubu, ka ikvienu attīstītu valodu

var izkopt tā, lai tā būtu piemērota gan visizsmalcinātākajām dzejas formām, gan liriskām vai dramatiskām dziesmām, gan arī sarežģītu zinātnes atziņu izteikšanai. Šajā nolūkā tomēr ir ļoti svarīgi, lai augstākās kvalifikācijas dzejnieki un zinātnieki attiecīgajā valodā sacerētu un publicētu tiešām labus darbus, jo šis process nenotiek automātiski.

Dažu XVIII gs. otrās puses franču kultūras darbinieku negatīvā attieksme pret franču valodu slēptā formā bija arī uzbrukums franču karaļa prestižam, jo franču karaļa varenību oficiālā ideoloģija bieži vien salīdzināja ar franču valodas varenību: tā tolaik bija vairāk izkopta nekā citas Eiropas valodas un to izmantoja par vispāratzītu sazināšanās līdzekli Eiropas mērogā, it īpaši diplomātijā, kā arī filozofijā.

174. Līdzīgi vairumam citu apgaismotāju arī Didro lielāko daļu mūža cerēja, ka tā laika sabiedrībā valdošās nejēdzības būs iespējams likvidēt ar pakāpeniskām reformām, kuras tiks realizētas līdz ar zinātnes un kultūras augšupeju. No šāda viedokļa izrietēja, ka zinātniskais patiesums nesīs sev līdzi morālo pilnveidošanos un mākslas uzplaukumu. Taču viņam nācās pieredzēt, ka monarhi, lai cik «apgaismoti» būdami, visas sabiedrības ilgtermiņa intereses bez svārstīšanās upurēja savu un valdošās kliķes ikreizējo ērtību labā. Varbūt tādēļ Didro mūža beigās vairākkārt izteicās arī par vardarbību kā iesīkstējušas netaisnības likvidēšanas līdzekli. «Divu Indiju vēsturē» viņš izteica domu, ka «nācija var atdzimt vienīgi asins pirtī». Arī romānā «Žaks Fatālists un viņa saimnieks» atrodams teikums, ka Francijā gaidāma tāda pati revolūcija, kāda pirms simt gadiem bijusi Anglijā.

175. Te domāti akadēmiķi brāļi Diameli (Duhamel de Monceau), kuri publicēja vairākas grāmatas par tehniskiem jautājumiem, to skaitā gan par ogļu dedzināšanu no koka, gan arī par raktuvju ierīkošanu.

176. Par pirmajām minētajām operām sk. 156. piezīmi un 167. piezīmi. «Prāviniece» bija viena no ražīgā franču dzejnieka un dramaturga Favāra (Favart; 1710—1792) komēdijām. Tās uzvedumā tika iekļautas Dinī sacerētas ārijas.

177. Visi minētie fragmenti, izņemot vienu, ir Sordida ārijas no Dinī operas «Ākstu sala». Fragments «Kungs labais, atļaujiet man iet» ir no Filidora operas «Dārznieks un viņa kungs».

178. Šis fragments atkal ir no Dinī «Ākstu salas».

179. Šie fragmenti ir no Pergolēzes (sk. 160. piezīmi) operas «Kalpone-saimniece» (Serva Padrona).

180. Žomelli (Jomelli; 1714—1774) — ievērojams itāļu komponists; darbojies lielākoties Neapolē; daudz veicis Bufa operas izveidošanā. Pravieša Jeremijas «Raudu dziesmu» sižets aizgūts no Bībeles.

181. Šī frāze ir no Lulli operas «Rolands», ko dzied galvenais varonis, gaidīdams Andželiku. Vārdu autors ir franču dzejnieks un dramaturgs Filips Kino (Quinault; 1635—1688), kurš vairāk pazīstams kā operu libretists, jo viņa ieguldījums literatūrā nav liels.

182. Šie fragmenti ir no Ž. F. Ramo operas «Kastors un Polluks» (1737). Tos citēdams, Ramo brāļadēls mazliet novirzās no libreta.

183. «Saksonietis» — Hamburgas komponista Hases (Hasse; 1699—1783) pseidonīms. Viņš pieslējās itāļu skolai. Teradegliass (Terradeglias; 1711—1751) — spāņu cilmes itāļu komponists, darbojies Neapolē un Romā. Traeta (Traetta; 1727—1779) — itāļu komponists. Savās operās izmantojis arī franču tēmas.

184. Metastāze — itāļu dzejnieka, dramaturga un operu libretista Pjetro Trapassi (1698—1782) helenizētais pseidonīms. Viņa tekstus komponējuši Žomelli, Skarlati, Gluks, Haidns, Mocarts un daudzi citi komponisti, bet literāros darbus augstu vērtējuši daudzi turpmāko paaudžu kultūras darbinieki.

185. Kino jau minēts 181. piezīmē. Lamots (La Motte; 1672—1731) — ļoti ražīgs franču literāts; daudz rakstīja par antīkiem sižetiem un pat atdarināja antīkos autorus. Viņa sacerējumos daudz asprātīgu paradoksu, taču daži literatūras vēsturnieki atzīst, ka tie vairāk rakstīti ar prātu nekā ar jūtām. Fontenells jau minēts 86. piezīmē.

186. Dēmostens (384—322) — ievērojams Atēnu politiskais darbinieks; iemantojis slavu kā viens no izcilākajiem oratoriem cilvēces vēsturē.

187. Larošfuko (duc de la Rochefoucauld; 1613—1680) — franču aristokrāts; piedalījās daudzos karagājienos un Frondā; sarakstīja memuārus. Viņa nozīmīgākais sacerējums ir «Maksimas» — vairāk kā pieci simti sentenču lielākoties par ētikas jautājumiem. Dažas no tām var uzskatīt par virsotnēm, kādas jebkad sasniegusi cilvēka asprātība («Avota» sērijā paredzēts izdot «Maksimu» tulkojumu latviešu valodā).

Paskāls (Pascal; 1623—1662) — izcils franču matemātiķis, fiziķis un filozofs; daudz laika un pūļu veltījis arī jansenisma virziena teoloģijas problēmām. Paskāla «Domas» (Les Pensées) sastāv no vairākiem simtiem prātojumu par pasauli un cilvēka vietu tajā. XVIII gs. apgaismotāju aprindās Paskāls nebija visai populārs, toties XX gs. daudzi iracionālisti, it īpaši eksistenciālisti, viņu uzlūko par savu garīgo priekšteci.

188. Visi minētie fragmenti no Rasina traģēdijas «Fedra» (1677).

189. Sk. 172. piezīmi.

190. Šo frāzi dzied Lulli operas «Armida» galvenā varone, kurai jāizvēlās vīrs. Citētajai frāzei seko «Vien tas būs manis cienīgs» (vārdu autors Kino).

191. Šī frāze ir no Ž. F. Ramo operas.

192. Atšķirībā no vairuma XVIII gs. franču materiālistu, it īpaši Helvēcija, kurš pārspīlēja vides un audzināšanas lomu cilvēka rakstura veidošanā, Didro atzina, ka daudz ko nosaka arī iedzimtība; iedzimto vai ieaudzināto faktoru pārspīlēšana, tāpat kā Providences lēmumu atzīšana, mazina cilvēka morālo atbildību par savu rīcību un var vest fatālismā.

193. Pufendorfs (arī Puffendorf; 1632—1694) — ievērojams vācu jurists un vēsturnieks, kurš centās ar juridiskiem līdzekļiem mazināt daudzo valdītāju patvaļu Vācijā; prasīja valsts autoritāti vērtēt augstāk par baznīcas autoritāti.

Grocijs (Groot, latinizēti Grotius; 1583—1646) — izcils holandiešu jurists un politiskais darbinieks; izveidoja starptautisko tiesību zinātni. XVII gs. abus šos juristus cienīja un labi atalgoja, bet te frāzes zemtekstā pavīd doma, ka XVIII gs. cilvēku tieksmes pēc likumības visai tālu nesniedzas.

194. Ar aptuveni šādiem noteikumiem Didro meitai mūziku mācīja komponists un klavesīnists Bemecrīders.

195. Ramo brāļadēla izstrādātie audzināšanas plāni netika realizēti, jo viņa dēls nomira četru gadu vecumā.

196. Te vēlreiz atkārtots jau 70. piezīmē minētais Ramo brāļadēla princips audzināšanā, proti, bērnus vajag audzināt dzīvei. Turklāt tad, ja sabiedrība, kurā viņiem nāksies dzīvot, ir nelietīga, būtu ļoti nežēlīgi viņus audzināt par godīgiem cilvēkiem, jo tad visi viņiem darītu pāri. Tādēļ krietnu un mīlošu vecāku pienākums ir audzināt bērnus par neliešiem. Filozofs gan cenšas pierādīt, ka šāda

nostāja ved absurdā, taču pārliecināt savu sarunu biedru nespēj, jo, uzskatīdams, ka augstākais princips ir skaista teorija un cildeni mērķi, vēlas reālo dzīvi padarīt labāku un skaistāku, pieskaņojot to šīm teorijām. Turpretī Ramo brāļadēls, konstatējis, ka reālā dzīve, proti, daudzas tās izpausmes ir nekrietnas, cenšas nekrietnību pārnest arī uz ētiku un padarīt par tās stūrakmeni.

197. Te ironisks mājiens, ka Ramo brāļadēls nupat padzīts no Bertēna mājas tieši par patiesības sacīšanu.

197[a]. Strādādams pie «Enciklopēdijas» Didro pelnīja aptuveni 125 livru mēnesī. 1759. gadā nomira viņa tēvs un atstāja diezgan lielu mantojumu. Tā daļa, ko saņēma vecākais dēls, deva aptuveni 1500 livru gada ienākumu. Dažus simtus livru gadā deva dažādas ar «Enciklopēdiju» nesaistītas publikācijas. Tādēļ sešdesmito gadu sākumā, kad varēja notikt domātāja saruna ar Ramo brāļadēlu, Didro bija puslīdz materiāli nodrošināts, nevis bagāts, jo tika uzskatīts, ka cilvēks Parīzē ir bagāts, ja viņam ir vairāk kā 15 000 livru gada ienākumu.

Par vairāk kā divdesmit gadu ilgo darbu «Enciklopēdijas» gatavošanā Didro no izdevējiem saņēma nedaudz mazāk kā 80 000 livru, bet tās izdevēji no šī uzņēmuma guva 2 400 000 livru tīras peļņas.

198. «Enciklopēdijā», rakstot par noziedzniekiem, Didro citējis Hobsa vārdus: «Ļaundaris ir kā bērns, tikai ļoti stiprs.» Šai rindkopai pievērsis uzmanību Freids «Psihoanalīzes ievadā», lai ilustrētu Edipa kompleksu.

199. Te sarunas dalībnieki nonākuši ļoti tuvu tam «saprātīgā egoisma» ētikas principam, ko detalizēti izstrādājis Helvēcijs. Šis princips par augstākajiem dzīves labumiem atzīst jutekliskās baudas, taču paredz, ka labi iekārtotā sabiedrībā tās jādara pieejamas pirmām kārtām tiem, kuri visvairāk pūlējušies un pūlas sabiedrības labā, liekot lietā savu drosmi, uzņēmību, prasmi utt. Ramo brāļadēls, vadīdamies no savas pieredzes, uzskata, ka ērtākais ceļš pie visiem labumiem ir pieglaimošanās, iztapšana «pasaules varenajiem», nevis sabiedrības un savas dzīves pozitīva pārveidošana. Didro vairākos jautājumos kritizēja Helvēcija uzskatus, taču Ramo brāļadēla amorālisms viņam ir pilnīgi nepieņemams.

200. Leonardo Leo (1695—1744) un Leonardo Vinči (1690—1727) — apdāvināti un ražīgi itāļu komponisti, kas rakstījuši bufa operas, oratorijas, mesas un koncertus.

Leo bija viens no Neapoles kompozīcijas skolas izcilākajiem veidotājiem.

201. Saskaņā ar franču likumiem testamenta taisītājs, dalot savu mantu, nedrīkstēja savus bērnus atstāt gluži bešā. Arī nemīlamiem bērniem pienācās viņu «likumīgā tiesa».

202. Sk. 126. piezīmi.

203. Marķīze Pompadūra (Antoinette Poisson, marquise de Pompadour; 1721—1764) — Luija XV favorīte; jaucās gan politikā, gan arī kultūras dzīvē.

204. Viena no «labākās sabiedrības» pastaigu vietām bija Parīzes bulvāri, kas XVIII gs. vidū veidojās Parīzes ziemeļdaļā.

205. Runa ir par aktrisi Justīnu Favāri (Favart; 1727—1772), kura bieži izpildīja titullomas sava vīra Favāra (sk. 176. piezīmi) lugās. Te acīmredzot luga «Vakars bulvāros».

206. «Pazaudētais un atrastais Arlekīna dēls» — Karlo Goldoni (1707—1793) adaptēta komēdija, kuru kopš 1761. gada ar panākumiem uzveda Parīzē Itāļu komēdijas teātrī.

207. Te dots vērtējums gan lomai izrādē, gan arī pašam teātrim (sk. arī 165. piezīmi).

208. «Bouillon» te var tulkot arī kā «burbuļi» vai «putas».

209. Te minēta sena franču paruna: «Vajag tikai izšņāpt knābi un piešūt dibenu, tad jau pīlīte būs gatava.» Tā veltīta tiem, kuri domā, ka viss ir viegli paveicams.

210. Memnons — antīkās pasaules leģendu varonis, rītausmas dievietes un Etiopijas ķēniņa dēls, kurš Trojas karā cīnījies trojiešu pusē (Homērs gan viņu nemin). Saskaņā ar vēlāku laiku leģendām viņš izglābies un valdījis Etiopijā.

26. gadā p. m. ē. Ēģiptes Tēbās zemestrīcē iesplaisāja kāda faraona statuja, ko Ēģiptē dzīvojošie grieķi dēvēja par Memnona tēlu. Kopš šī laika ik rītu, kad statuju sākusi apspīdēt saule, atskanējusi apmēram tāda skaņa, kāda rodas, trūkstot liras stīgai. Daudzi ceļotāji pat no tālienes braukuši novērot šo parādību un uzskatījuši, ka tas esot dēla sveiciens mātei. II gs. beigās Romas imperators Septīmijs Sevērs (193—211) lika statuju izlabot un šī skaņa zuda.

211. Rinaldo de Kapua (Capoua; 1715—1771) — itāļu komponists; viņa komiskās operas guva lielus panāku-

mus Parīzē, it īpaši itāļu trupu viesizrāžu laikā (1752—1754).

212. Te Ramo brāļadēls cenšas iegalvot, ka tā laika Francijā izcilu dzejnieku ir ļoti maz, bet izcili apdāvinātu un ražīgu komponistu un mūzikas darbinieku ir daudz vairāk, tādēļ tiem, kuri nav visizcilākie, praktiski nav cerību gūt vērā ņemamus panākumus.

213. Danaīdas — saskaņā ar sengrieķu leģendu 50 māsas, Argosas ķēniņa meitas, kuras (izņemot vienu) kāzu naktī nogalinājušas savus vīrus. Tāpēc viņām Aīda valstībā jāpielej caura muca, taču tas nav iespējams, jo ūdens arvien aiztek.

Salīdzinājuma jēga acīmredzot ir tāda, ka XVIII gs. Francijas vareno un bagāto ļaužu naudas lādes ir kā cauras mucas, ko nespēs piepildīt nekādi tautas pūliņi. Tādēļ gudri darīs tas, kurš nevis strādās vaiga sviedros, šādi pievienojoties mucu pildītājiem, bet gan piesmērēsies dīkdienīgajiem patērētājiem, kaut arī cerot tikai uz dažiem pilieniem jau gatavo labumu. Jo arī tie, kuri strādādami pūlas pāri spēkiem, šādā sabiedrībā dzīvo gandrīz tikpat trūcīgi kā nabagi.

214. «Ils furent blâmés» var tulkot arī kā «viņiem abiem izsacīja nopēlumu», taču tas neatbilstu kontekstam.

215. «Maudites circonstances» var tulkot arī kā «nolādētās situācijas» vai «nejaušības», kas izprotamas kā «apstākļu sagadīšanās».

216. Epicikli — lokveida vai cilpveida kustības, ko pie debesu juma veicot planētas saskaņā ar Aristoteļa-Ptolemaja ģeocentrisko kosmoloģiju. XVIII gs. otrajā pusē sabiedrības izglītotākā daļa vairs nešaubījās, ka Zeme ir planēta, kas riņķo ap Sauli, tādēļ epiciklu minēšana nopietnā sarunā piešķir tai ironisku pieskaņu. Uzskatus par epicikliem jau XVI gs. nosodīja arī Monteņs (sk.: *Monteņs M.* Esejas. Fragmenti no I sējuma. — R., 1981, 136. lpp.; sēr. «Avots»).

217. Reomīrs (de Reaumur; 1683—1757) — franču fiziķis un biologs; politiskie uzskati diezgan konservatīvi.

218. Noverra (Noverre; 1727—1810) — franču Komiskās operas baletmeistars, kā arī mākslas teorētiķis, kas sarakstījis grāmatu par dejas un baleta mākslu.

219. Alegoriski tas varētu nozīmēt: «Lai jau racionālistiskie metafiziķi darina spekulatīvas abstrakcijas!»

220. Abats Fernando Galiani (1727—1787) — itāļu ekonomists; Apgaismības piekritējs, Didro un Holbaha draugs.

221. Pantalone — itāļu komēdijas negatīvais varonis, skops, ķildīgs, baudkārs vecis, ko dažādi vazā aiz deguna jaunie mīlētāji.

222. «Atspēkojumu» autors — abats Gošā (Gauchat; 1709—1774); sarakstīja 19 sējumus teksta ar kopīgu virsrakstu «Dažādu mūsdienīgu, pret reliģiju vērstu, sacerējumu analīze un atspēkojums». Par šādu centību dabūja no Orleānas bīskapa bagātāku draudzi.

223. Par Diogenu sk. 19. piezīmi.

224. Te zemtekstā jūtama polemika ar Ruso atzinumu, ka civilizācija ļaudīm ir tikai ļaunums. Šī pati problēma, tikai daudz kariķētākā formā, risināta Paliso lugā «Filozofi». Viens no šās lugas varoņiem, it kā sekodams Ruso mācībai, pārtiek no salātiem, jo tos varot ēst bez kādas gatavošanas. Viņš arī pārvietojas četrrāpus, jo šādi jūtoties stabilāk, turklāt tad viņam nākoties redzēt mazāk muļķu.

225. Ciniķi jeb, kā mūsdienu filozofijā pieņemts saukt, kiniķi tikai ārēji līdzinājās karmelītiem un kapuciešiem, ko Spānijā sauca par kordeljeriem. Karmelīti (ordenis dibināts 1155. g.) un kapucieši (ordenis dibināts 1528. g.) bija ubagotāji mūki, kuri staigāja rupjās drānās, bieži vien pat ziemā basām kājām. Taču atšķirībā no antīkajiem kiniķiem, kuri kritizēja reliģiskos aizspriedumus un dažkārt, kā tas labi redzams Lukiāna darbos, klaji zobojās par tiem, ubagotājmūki pūlējās stiprināt reliģiskos ticējumus un nereti centās izraisīt tautas masu reliģisko fanātismu.

226. Perikls (495—429) — ievērojams Atēnu valstsvīrs, kura vadībā demokrātiskā Atēnu valsts sasniedza savu lielāko politisko varenību. Perikls daudz veica Atēnu izdaiļošanā ar krāšņām celtnēm un skulptūrām. Viņa laikā Atēnās sākās arī rosīga literātu un filozofu darbība. Diogens nevarētu dejot pantomīmu Perikla priekšā pat tad, ja gribētu, jo piedzima pēc Perikla nāves.

227. Filozofam jau sarunas sākumā varēja būt skaidrs, ka padarīt Ramo brāļadēlu par kārtīgu cilvēku ir grūtāks uzdevums nekā pārrunu ceļā kanibālu pievērst veģetārismam vai alkoholiķi atrunāt no dzeršanas. Taču jāpatur prātā arī tas apstāklis, ka augstāku ētisko principu paudējiem XVIII gs. varēja būt tikai utopiskas alterna-

tīvas reālajai situācijai. Pastāvot zemam darba ražīgumam, atsevišķu indivīdu relatīvi lielāka labklājība ir iespējama tikai uz daudzu sabiedrības locekļu relatīvi lielākas nabadzības rēķina un, ieviešot taisnīgāku sadali, visu indivīdu eksistences līmenis nebūt nekļūst daudz augstāks. Tādēļ filozofam pret Ramo brāļadēlu, kurš par vienīgo sev pieņemamo alternatīvu askētismam uzskata parazītismu, ir tikai morāla rakstura argumenti.

228. Doverņs (Dauvergne; 1713—1797) — franču komponists un diriģents.

229. Šī frāze ir no Vergīlija «Eneīdas» VI grāmatas 743. rindas un tulkojumā nozīmē: «Mēs visi, būdami mirušo ēnas, ciešam» («Eneīdas» latviešu tulkojumā, kas iznācis 1970. gadā, nav šās jēgas: «..Ēnās it visi mēs sevis dēļ ciešam»).

230. Abats Kanē (Canaye; 1694—1782) — literāts, Franču Akadēmijas loceklis, Didro un Dalambēra draugs, dedzīgs mūzikas mīļotājs. Pussešos (tātad pusstundu pirms izrādes sākuma) Operā atskanēja īpašs zvans, lai tuvu dzīvojošie skatītāji, kuriem tolaik ne jau visiem bija pulksteņi, zinātu, ka laiks doties ceļā, bet tālākie nācēji un braucēji pasteigtos. Šī zvana skaņas bija dzirdamas arī Reģences kafejnīcā, kas atradās tajā pašā kvartālā, tikai pretējā pusē.

ILUSTRĀCIJAS

43. lpp. Palērojalas ansamblis. *Kafejnica atradās no skatītāja pozīcijas pretējā korpusā, kas piekļaujas parkam.*
55. lpp. Komponists Ž. F. Ramo. *Pēc K. Karmontela gleznas.*
57. lpp. Operas apmeklētāji. *Pēc Ž. M. Moro asējuma.*
67. lpp. Deju stunda. *Pēc Kano gleznas.*
69. lpp. Kostīma mets balerīnai Gimārai.
77. lpp. Franču aktieri XVIII gs. pirmajā pusē. *Pēc Vato graviras.*
103. lpp. Itāļu operas uzvedums Neapolē 1749. gadā.
107. lpp. Palērojalas galerijās XVIII gs. beigās.
117. lpp. Aktrise Favāre uz skatuves 1752. gadā.

SATURS

Indivīda un sabiedrības attiecību paradoksi D. Didro satīrā «Ramo brāļadēls» 5
Ramo brāļadēls 39
D. Didro satīra «Ramo brāļadēls» kā Apgaismības perioda franču kultūras spogulis 127

Pagātnes izcilo domātāju darbu sērijas «Avots» (1977) *pamatuzdevums* ir sniegt latviešu lasītājam šo domātāju galvenos darbus un galvenās viņu *darbu idejas, kas nozīmīgas arī mūsdienās* (gan no kultūras un zinātnes vēstures, gan arī no tagadējo dzīves un zinātnes jomu problemātikas risināšanas aspektiem).

Jau iznākuši šādi darbi:

Cēzars G. J. Piezīmes par gallu karu
Loks Dž. Eseja par cilvēka sapratni
Dekarts R. Pārruna par metodi
Didro D. Domas par dabas interpretāciju. Matērijas un kustības filozofiskie principi
Mendelis G. Pētījumi par augu hibrīdiem
Voltērs. Zadigs jeb liktenis. Mikromegs. Kandids
Platons. Menons. Dzīres
Kampanella. Saules pilsēta
Hēgelis G. V. F. Filozofijas zinātņu enciklopēdija
Monteņs M. Esejas (fragmenti no I sējuma)
Platons. Valsts
Vavilovs N. Homoloģisko rindu likums iedzimtības mainībā. Linneja suga kā sistēma
Monteņs M. Esejas (fragmenti no I un II sējuma)
Humbolts V. Izlase
Feierbahs L. Kristietības būtība. Nākotnes filozofijas pamati
Līsijs. Tiesas runas
Monteņs M. Esejas (fragmenti no II un III sējuma)
Roterdamas Erasms. Muļķības slavinājums

Aristotelis. Nikomaha ētika
Laodzi sacerējums par Dao un De *(Daodedzin)*
Lesings G. E. Lāokoonts jeb par glezniecības un poēzijas robežām
Hjūms D. Pētijums par cilvēka sapratni
Kants I. Praktiskā prāta kritika

Izdošanai tiek gatavoti Dž. Bērklija, Š. Monteskjē, Ž. Ž. Ruso, N. Makiavelli, I. Kanta, M. Aurēlija, Larošfuko un citu pagātnes domātāju darbi.

Литературно-художественное издание
Серия «Авотс»
Дени Дидро
ПЛЕМЯННИК РАМО
Рига «Звайгзне» 1988
На латышском языке
С французского языка перевел *Вилнис Зариньш*

Daiļliteratūras izdevums
SĒRIJA «AVOTS»
Didro Denī
RAMO BRĀĻADELS

Galv. redaktore *N. Bērziņa.* Redakcijas vadītāja *V. Kilbloka.* Redaktors *N. Antēns.* Galv. māksliniece *A. Lubgāne.* Māksl. redaktors *I. Otto.* Tehn. redaktore *B. Briede.* Korektore *G. Rudzite.* Vāku zīm. *A. Grīnbergs*

ИБ № 3310

Nodota salikšanai 30.11.87. Parakstīta iespiešanai 03.03.88. Formāts 84×108¹/₃₂. Tipogrāfijas papīrs Nr. 1. Literatūras garnitūra. Augstspiedums. 8,82 uzsk. iespiedl., 9,66 uzsk. krāsu novilk., 9,85 izdevn. l. Metiens 10 000 eks. Pasūt. Nr. 1559-4. Cena 1 rbl. 30 kap. Izdevniecība «Zvaigzne», 226013, Rīgā, Gorkija ielā 105. Izdevn. Nr. 7336/SP-380. Iespiesta Latvijas PSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas tipogrāfijā «Cīņa», 226011, Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40. Vāki iespiesti Rīgas Paraugtipogrāfijā, 226004, Rīgā, Vienības gatvē 11.

Didro D.

Di 187 Ramo brāļadēls/No franču val. tulk. Vilnis Zariņš. — R., Zvaigzne, 1988. — 167 lpp. — (Avots).
ISBN 5—405—00211—9

Šis sērijas «Avots» kārtējais izdevums ietver sevī vienu no D. Didro nozīmīgākajiem sacerējumiem, kurā groteski un nesaudzīgi atainota Francijas sociālā un kultūras dzīve XVIII gs., izmantojot daiļliteratūras paņēmienus, lai paustu vai attēlotu tās daudzās pozas, ko cilvēkam spiež ieņemt dzīvē viņa gara, gribas vai miesas nabadzība.

Darbs dod iespēju izprast daudzu veiksmīgu darboņu panākumu avotus, turklāt sniedzot arī ieskatu mākslas, kultūras, ētikas, audzināšanas problemātikā. Tas paredzēts studentiem, aspirantiem un augstskolu pasniedzējiem, kā arī visiem pārējiem lasītājiem, kas dziļi interesējas par cilvēkzinātnes jautājumiem.

D $\frac{4703010100—131}{M802(11)—88}$ 1.88.

87.3(4 Fr)

Контрольный экземпляр

Kontroleksempl
LATVIJAS NACIONALA BIBLIOTEKA
0304054732

1 rbl. 30 kap.